A MENNYASSZONY INA-KULLU-OZORO

A 19. SZÁZADBAN EGY AUTODIDAKTA MAGYAR ETNOLÓGIAI TEREPMUNKÁS CSALÁDOT ALAPÍT AFRIKÁBAN

Magyar László születése 200. évfordulóján

írta, fordította és összeállította: BIERNACZKY Szilárd

Aszombathelyi születésű és Dunaföldváron, a vajdasági Szabadkán, illetve Öttömösön nevelkedett, tevékenykedett, majd Fiumében tanult Magyar László, akinek szellemi öröksége minden bizonnyal a teljes kárpát-medencei magyarság egyetemes kultúrájának részét képezi, beszámolóiban és könyvében ugyan számtalan helyen kárhoztatja a barbár afrikai szokásokat (főleg vallásos elképzeléseikből, hiedelmeikből fakadó, emberéletet nem kímélő élet-gyakorlatukat, vagy az uralkodó főnökök kegyetlenségét, az oktalan törzsi háborúkat), alapvetően igazi európai humanista módjára szemléli az afrikai népeket. Rabszolgáival is minden esetben inkább mint (segítő)társakkal, semmint (rab)szolgákkal bánik. És ha igaz, ő az első magyar, aki afrikai nőt vett feleségül. Öt gyermeke közül kettő maradt életben. Nagyobbik fiáról, akit (apósa meggyilkolása után) Bihéből elmenekülésekor magával visz a part-menti és portugál fennhatóságú Benguelába, Anton Lux osztrák földrajz professzor, alkalmi Afrika-utazó (mellesleg iskolai tanár Kismartonban) nem a könyvében, hanem egy előadásában adott hírt, miszerint 1876-ban (vagyis jóval Magyar László 1864-ben bekövetkezett halálát követően) Luandában találkozott az akkor már talán huszonéves fiatalemberrel.

Amikor tehát a születése (2018. november 13.) kétszáz éves évfordulóján (pontosabban a 2019. novemberig ívelő ML200-év során) Magyar Lászlóra emlékezünk, annak a mind inkább szárba szökni igyekvő magyar hozzájárulásnak a csíráját kell, hogy lássuk meg emblematikus alakjában, amelynek virágba borulását napjainkban követhetjük nyomon, hiszen országunk, mi több, a határon túli magyarság vállalkozó szellemű lányai, fiai is mind szélesebb körben vállalják fel azt, hogy szerepet játszanak, feladatot vállaljanak az afrikai társadalom-építésben, melegséget árasztó kezükkel afrikai barátaink ugyancsak meleg kezét szorítva.

Az itt közreadott összeállítás nem többet és nem kevesebbet kíván felmutatni, minthogy Magyar László életének egyik legsajátosabb eseménye, az afrikai Ozoro hercegnővel való házassága, úgy tűnik – akár Almásy Lászlóhoz hasonlóan, aki utóbb filmhőssé lett –, a világirodalom témájává vált. Tudománytörténeti kérdőjel, hogy miközben Havas Antal

elbeszélő költeményének (1895) adat-leírását minden közlemény szerzője felvette bibliográfiájába, soha senki nem vette a fáradságot, hogy megtekintse, mit is rejlik a címe mögött, mindemellett az utóbb idézett részlet jól mutatja, Magyar László miképpen lép be elsőként magyar nyelven, életének különféle regényes feldolgozásai mellett, a verses elbeszélői irodalomba…

Ana Paula Tavares eredetileg portugál nyelvű és fordításunkban itt közreadott poémája (Ozoro hercegnő és Magyar László szerelmének története) viszont, nem kétséges, előbb-utóbb más európai nyelveken is hozzáférhetővé válik (lásd a másik angolai író, Agualusa jegyzetét), talán éppen a jeles jubileum kapcsán. Vagyis az önerejéből az afrikai népek életét és kultúráját feltáró terepmunkássá, mi több, etnológussá lett Magyar László az angolai költőnő műve által a világirodalomba is belépett.

A poéma itt közzétett magyarításához kapcsolt dokumentáció viszont a magyar anyanyelvű közönség tájékoztatását igyekszik szolgálni. Lévén, hogy sem Magyarország, sem a Kárpát-medence más országai nem voltak gyarmatosító országok, és így Afrika megismerése tekintetében jelentős hátrányt kénytelenek elviselni akár Portugáliával szemben is. Hiszen ez a legnyugatibb európai ország – az információk végtelen gazdagságát termő több évszázados gyarmatosítási korszakot követően – az ismeretek újabb beáramlását könyvelheti el, ugyanis a portugál nyelvű afrikai országok (Angola, Mozambik, Zöldfoki Köztársaság, Bissau-Guinea, São Tomé és Príncipe, meg persze a nagy létszámú afrikai diaszpóra okán Brazília) kultúrája mind jelentősebb szerepet játszanak az anyaország (és persze Brazília) életében.

E dokumentáció jelentőségét az is aláhúzza, hogy az a nem túl sok afrikai folklór, illetve irodalmi anyag, ami a hazai kultúra véráramába (főleg a második világháborút követően) bekerült, sok esetben nehezen vagy alig értelmezhető a magyar olvasó számára. Vagyis ezúttal, mondhatni, olyan tálalásban kívántuk közreadni Tavares folklórelemekkel átszőtt poémáját, amely nem csak az irodalmi élvezetet, hanem a teljes értékű megértést is lehetővé teszi.

Nem beszélve arról, hogy a Magyar-idézetek hátha felkeltik az érdeklődést, és számosan az egész műre is kíváncsivá válnak, amely egyébként jól olvasható modernizált kiadásban is elérhető (*Magyar László afrikai utazásai*, vál., szerk. és jegyz. Véber Károly, előszó: Krizsán László, 1985, Budapest, Panoráma, 479 old. – Régi Magyar Utazók).

(B. Sz.)

OZORO HERCEGNŐ ÉS A MAGYAR LADISLAU MAGYAR SZERELMÉNEK TÖRTÉNETE

Ana Paula TAVARES

AZ ELSŐ PILLANAT

Hívott az apám, és azt mondta:
te lány, eljött az óra, íme, életed ura
ő lesz, aki fává tesz téged. (1)

Siess, Ozoro,
tedd le karkötőidet, és gyújts tüzet.
Gyújts nagy tüzet, tüzet, tüzet
amely elégeti az éjszakát és a sót
Készítsd elő a serpenyőket és a szőnyeget
és a titkos illatszeres üvegcsét
Ez az ember több ökröt, szövetet és kapát fizetett,
mint amit én tőle kértem
ez az ember átkelt a tengeren,
nem hallottam arról a klánról, amelyhez tartozik,
ez a férfi átkelt a tengeren, és színe mint a szellemeké

Életünk e helynek lángja,
mi elfogy, miközben világít az éjszakában

Ozoro hangja:

apa apa (2)
minden vérrokonom
az íj oldalán
a kosár oldalán (3) apa apa
miért kötsz engem egész életre egy emberhez
ha engem még egyetlen szellem birtokol,
ahhoz, ki fel sem fedte magát
az én fonott karkötőm
nem törött el, a saját lényem szálaiból készült
köldökzsinórból, (4)
amit az anyámtól kaptam
az én fonott karkötőm még nem törött el
apa apa
hallgasd az én kis zeneíjam (5) hangját
a fiatal lány dalait
a táncomat, mi éjjel elcsendesül,
még nem jött el számomra az asszonyiság ideje
az idő mely érkezik
oly lassú, mint a vér
amely most már szabályozza a holdakat
nekem
huszonnyolc, huszonnyolc napon belül

A MÁSODIK PILLANAT

Magyar hangja:

Uram
Átszeltem a benti tengereket, és egy kis bárkával
Vardarból leereszkedtem Szalonikába, átélve fantomok küzdelmét.
A hegyek közül, melyiket ismerem, az örök hó bensejét tárta fel, és a hideg miatt bőre megrepedt. A Fekete Tisza mentén születtem, egy forrás közelében. Áthajóztam az óceánon egy hajó belsejében, amelyben szellemek és mindenféle színű lények hevertek egyazon bilincsbe verve. (6) Amint ők én is emberi állapotomon rágódtam, és megismertem a vért, a verejtéket és a kétségbeesés könnyeit. Keserűek azok, uram, nagyon keserűek, és nem szolgálnak arra, hogy szomjúságunk csillapítsák. Hónapokon át éltem a magányosság fagyos álmát.
Uram
Kevés álombort hozok a föld belsejéből, és mintha egy magyar játszma stratégiája lenne, egyenes úton vezetem a futót a király házához, uram. Íme, itt vagyok, bemutatkozom, nevem ugyanaz, mint népem neve, Magyar, az utazók, Magyar, a cigányok közül.
Uram
Elhoztam neked lovaimat, és felajánlom tudásomat a búzáról (7), cserébe útmutatókat (8) kérek az új utakhoz, élelmet a karavánoknak, engedélyt belépni a kilombóba (9) és Ozoro, a mindenkinél tökéletesebb kezét. Uram, hagyd, hogy a lázból és fájdalomból, amit a Kárpátok hegyei közül hoztam magammal, ő gyógyítson ki itt engem. Uram, hagyd, hogy megtanítsa, hogyan legyek részévé e földnek.

A HARMADIK PILLANAT

Idősebb asszonyok kórusa:

Mi voltunk, akik felkészítettük Ozorót, a kerek házban (10)
Sok nap, sok éjszaka a kerek házban
Mi voltunk, akik bekenték mézzel a melleit
a kerek házban
Illatokkal, takulával, (11) öreg füsttel formáztunk egy testet
a kerek házban
Miénk volt az első kiáltás ennyi szépség láttán:
Oh, te lány a kunyhóban, aki ott ülsz, kelj fel,
hogy megszemlélhessünk

A NEGYEDIK PILLANAT

Leányok hangja:

Az én nevem föld, és ezért lassan mozgok, fél fordulat,
egy fordulat és még egy fordulat, így aztán az idő rám talál
és megteremti önmagát. Ozoro kedvelt leánytársa vagyok
a kerek ház idejéből.

A nevem madár, mint a klán neve, amelyhez tartozom
Ozoro-val együtt fedeztük fel a tavat és a hold négy arcát
Láttam meg én legelőbb termesz-övét, (12) amely
mintha magába szorítaná földjeinket.

A nevem virág, és én különösen kész vagyok
vigyázni arra, hol a lélek nyugszik. Ozoro-val
miénk a kisebbik illatszeres üvegben tárolt illat
– az titok.

Az én nevem kezdet, az enyém a hely keze
és a fonás-szövés, (13) az idősebbek tudománya. Ozoro
hercegnőnek én fontam övét gyöngyökből, szorosan, a legszebb övet,
túl az időn, Suku (14) egykori lakhelyén talált szemekből.
A fonáshoz minden áldott nap hegyi krémeket készítettem.
Minden szemet a szűk csomóhoz szorítottam, ahogy az élet minden újszülöttet magába fogad. Ozoro-nak a felföldek legszorosabb övét fontam én.

Az én nevem emlékezet, és az öreg asszonyokkal gyakorolhattuk
mindenki szavát

– a vadászokét vadászataikban
– a férfiakét munkájukban
– a nők éneket a mezőkön
– a lányokét sétájukban
– a királynő éneket királynőségében
– a felhők hangját az esőben

A lányok hangja:

Az asszonyok háza
Az elmélkedés háza
Az eső háza
A termények háza
A lányok háza: Föld, Virág, Madár, Kezdet, Emlékezet
Az esővarázsló (15) szava:

Én, aki egybefűztem a felhőket, magamban hagytam azokat leesni
Elhagytam egy gomolygó felhőt, nagy és
Kövér esők törtek ki belőlem.
Kivérzem felhőim utolsó siránkozását, sírok
Osande-hez (16) a tökéletes hercegnőért, kedvencemért.

A fiúk kórusa:

Tegnap óta halljuk az oroszlán (17) ordítását a palánk mögül
És a bölcs öreg szavát a palánkon belül
Tegnap óta nem mozdul az oroszlán a palánk mögül
És hallgatja az öreget szólni, ott hever a palánkon kívül
Tegnap a varázsló új tüzet gyújtott a palánkon belül
És az ősi tűz hamuja szétszállt a palánk mögött
Te előtted, Ozoro, lehelyezzük a gyümölcsös kosarat,
te vagy a mi reménységünk.

Ozoro anyjának szava:

Valaha kedvenc voltam, majd az idő megevett ott belül. Gyermekekkel hintettem tele ezt a Bihé-i földet.
Neked, Ozoro, megrendeltem a ruhákat, és magam készítettem
a kosarakat, a szőnyegeket. Jártam a küldetés útját.
Szavakat találtam, hogy megértsem a te új nyelvedet
és szokásaidat. A karavánoktól megtanultam a tenger titkait
és a történeteket. Rád hagyom most a legrégibb történetet
Epanda madárról és Ondjava lúdról (18).

Réges régen a két madár úgy határozott, hogy összefognak, és közös fészket építenek. Ondjava nagyon tiszta állat volt, megmosta és gondozta a tojásait meg a fele fészket. Amikor a fiókák megszülettek, Epanda kicsinyei mindig nagyon piszkosak és csúnyák voltak, Ondjava kicsinyei viszont olyan tiszták, hogy a nap megsokszorozta tollaik ragyogását. Egy nap Epanda elrabolta és elrejtette Ondjava fiókáit, amikor az távol volt, hogy élelmet gyűjtsön. Ondjava sokáig sírt, és miközben a bíróhoz fordult, hogy az megoldja ügyét, gondoskodott a többi gyermekről, megtisztította az egész fészket, és élelmet tárolt a Cacimbo (*a száraz évszak*) (19) idejére. Egy nap Ondjava tiszta gyermekei visszatértek, és a bíró úgy döntött, a fészek, a gyermekek és a tojások ehhez a madárhoz tartoznak, mert az érdemli meg ezt a helyet, aki törődik vele, és tudja, mit kell érte tenni.

Kórus:

Az érdemli meg ezt a helyet, aki tudja, mit kell érte tenni
Csak a hely tulajdonosa tudja, hogyan kell azt megtisztítani

Magyar László, az idegen szava:

Oh, Kedvesem, készítsd elő a legjobb bort
és a szöveteket
e házasságban vezess be engem egy olyan föld
szavaiba, melyeket még nem ismerek
testedet szeretni
hadd legyek a kezdet
Oh, Szerelmem, tiszta tűz lobog bennem,
ezt ajánlom fel neked,
remélem, hogy megoszthatom veled,
megtisztíthatjuk a két fészket
megteremthetjük a két fészket.

A varázslók szava:

Láthatjuk immár a holdat
és a holdban a te sorsodat, Ozoro
megtanulsz újra járni a karavánokkal
arra vagy ítélve, hogy utazz, Ozoro,
gyermekeid az utakon születnek meg
ők maguk lesznek az utak
Lundától
a Nagy Folyóig,
s ha a teknőc nem mászik fel a fákra, Ozoro,
felmászik vele majd valaki odafentre!

Ozoro utolsó szava az utazás előtt

A szerelem olyan, mint az élet
A szerelem olyan, mint a hely lángja

Míg elfogy, világít
az éjszakában.

fordította: BIERNACZKY Szilárd

JEGYZETEK

1. *aki fává tesz téged*, azaz: termővé
2. Eredetiben: Tati, Tati –- Magyarnál az umbundu szavak: táté = atya, mámé = anya
3. *minden vérrokonom / az új oldalán / a kosár oldalán*, azaz: férfiak és nők
4. az afrikaiaknak számos mágikus szokása kapcsolódik a szülésnél keletkező leváló testdarabokhoz (méhlepény, köldökzsinór, adott esetben magzatburok), amelyeknek megsemmisítése vagy felhasználása rituális körülmények között megy végbe. A méhlepényt egyes helyeken pl. a szülő nő lakhelyénél földelik el, hogy védje az anyát és gyermekét. A köldökzsinór felhasználása viszont igen sokféle: általában biztosítja a gyermek növekedését,

védelmet biztosít rontás ellen, kisfiúknak pl. láncot fonnak belőle és üveggyöngyöket fűznek rá, más etnikai csoportoknál karkötő készül kislányoknak belőle, amelyre szép színes köveket fűznek, és amelyet egész életük során megtartanak, de pl. terhesség idején le kell vetniük minden ékszert, mert különben a születőben lévő csecsemő nyakára tekeredhet a köldökzsinór –- Magyarnál ezeknek a szokásoknak a leírása nem található meg

5. Magyar sok helyütt ad ismereteket az afrikai zenei hangszerekről, a zenei (vagy éneklő) íj (eredetiben: *arco esticado*) igen sajátos instrumentum, a játékos a szájával érintve a húrt (egyúttal rezonátor dobozt is teremtve vele) képezi a hangmagasságot, és a hangot a lefogott részen egy pálcika ütögetésével éri el, a hárfa ősének tartják, első ábrázolása éppen 15.000 éves (Franciaország, Les Trois Frères-i barlang), újabban az íj végére kabaktököt szerelnek rezonátordobozként, Magyar 6. képtábláján egyénként szerepel: 1. *burumbumba* névvel
6. *mindenféle színű lények hevertek egyazon bilincsbe verve*, azaz: rabszolgák, Magyar rabszolgahajón utazott
7. *felajánlom tudásomat a búzáról*, Afrikában búzát hagyományosan nem termesztettek, Magyar egy helyen szól róla (Magyar 1859, 386. old.), miszerint Kaonda termékeny földjein csak a beköltözött európaiak foglalkoztak vele, mégpedig sikerrel, tény viszont, hogy szó esik arról, hogy Magyar Bihé-ben veteményes kertet művel, és ennek kapcsán mindenféle termesztendő növények magvait adja a helybélieknek (hajna, hajdina?, zöldségfélék, burgonya és dohány magvak) (1859, 23-25. jegyzet, 321-322. old.)
8. *cserébe útmutatókat kérek az új utakhoz*, Magyarnál: „Jelenleg már nem vonakodnak nékem mint útmutatók a tartomány belsejében szolgálni; mert valóban egyedül csak a bennszülöttek közbenjárásával lehet ezen forró sivatagokat bejárni, hol az ivóvizek helyeivel ismeretlen idegen csak-hamar kínzó szomjúságtól zaklatva visszafordulásra lenne kényszerítve…” (Magyar 2015, 13. old.)
9. *engedélyt belépni a kilombóba*, lásd Magyarnál: „A kilombolák (*a körülmetélést végző mesterek – a kifejezés nem keverendő össze a kilombo-val – a felavatásra várókat – bsz.*) azután magános, lakatlan vidékre viszik, messze az erdőbe, hol valamely tó vagy patak mellett kerek tanyát (kilombo) vernek. (Magyar 1859, 21. old.)... minden estve az éjjeli szálláson (kilombo) megjelennek, hogy ott az estvénkint tartott gyűlésen (kuszikáma) közösen elhatározott utasitásokat vegyék…” (Magyar 1859, 67-68. old.)… mily léptekkel, szaporábban vagy lassabban kelljen a karaván vezetniük, hol s mikép üssenek éjjeli tanyát (kilombo), s ha netán valami megtámadási veszélyt gyanítanak, micsoda jelekkel tudassák a karaván nal…” (Magyar 1859, 68. old.)… Küldöttjeink késő éjjel megjövének s tudtunkra adák, hogy tegnap a kijelölt helyre érkezve, oldalt, balra útunktól egy óra járásnyira, egymástól elkülönzött több hadi tanyát (kilombo an vita) találtak. (Magyar 1859, 171 old.) – Mindemellett Krizsán téved (1993), nem portugál, hanem Dél-nyugat-Afrikában széles körben elterjedt kifejezés: a kimbundu ’tanya’, Magyar *köralakú, éjjeli és hadi tanyát* emleget, Fodornál ’*éjszakai szállás*’ értelmet kap, a kifejezés már az 1500-as évektől felbukkan (Az ún dzsaga / jaga rabló betörések kapcsán)
10. *kerek házban*, lásd Magyarnál: „…délafrikai népek közöl csak az imbunda nemzetnél tapasztaltam a szokást, melynél fogva az illető helyeken a karaván személyzetéhez képest több kevesebb kerek házikót raknak a fa tuskókkal kerített éjjeli tanyákon (kílombo).” (Magyar 1859, 78. old.)
11. tacula / takula –afrikai fafajta –- „A „takula” (tecca), márványsima deszkája, mely veres és sárga erekkel van behúzva, kivált az asztalos munkára igen alkalmas volna; némely törzsek egészen veresek s összedörzsöltetvén illatos szép veres festéket szolgáltatnak.” (1859, 246. old.) –- „Ruházatul a mundombék különbféle színű, európai szöveteket használnak; de az új szövetet soha fel nem öltik, hanemha elébb tehén vajjal, melybe veres takula festéket kevernek, jól bekenték. Testöket is mindig azzal szokták bemázolni. Hajókat a férfiak a takula festékkel kevert vajjal oly erősen bekenik s a fejhez tapasztják, hogy ez sárral betapasztott méhkaptárhoz hasonlít, A nők ellenben hajukat számtalan fürttekercsbe fonják, melyeket apró fehér kauri kagylókkal megraknak...” (1859, 18 old.)

12. Magyarnál csak termeszdombokról esik szó (1859, 98 és 99. old.)
13. *az enyém a hely keze és a fonás-szövés*, a magyar változatban azért kellett a két fogalmat egyszerre megadni, mivel az afrikai hagyományos világban, ahol létezik ez a kismesterség, többnyire a nők fonnak, a férfiak szőnek, a nőknek hiedelmeik alapján a szövőszéket még érinteni sem szabad, más kérdés, hogy egy karkötő (ezúttal igen speciális formában való) készítése mennyiben fonás vagy szövés… (mindez és a hegyi krém készítése is nem Magyartól származó ismeret, a költőnő máshonnan vett invenciója)
14. Suku, Magyarnál: „…egy fő istenséget ismernek el, melyet Szuku-nak neveznek, de mely tehetetlen, mert se nem büntet, se nem jutalmaz." (1859, 236. old.) –- Teremtő isten, ő teremtette az eget, a folyókat, a hegyeket és az embereket (Jordan 2004, 295. old.) –- ugyanakkor számos afrikai istenfogalommal megegyezően deus oziosus / henyélő isten (a teremtést követően elvonul, magára hagyva a teremtményeket), az általános valláselméletből vett fogalom tehát éppen Magyar megjegyzése alapján itt is jól alkalmazhatónak látszik, –- a versben vélhetően egy Szuku-nak szentelt *kegyeleti* vagy *szent hely* kapcsán esik szó „ház"-ról
15. esővarázsló / esőcsináló –- az afrikai hiedelemvilág egyik legfontosabb mozzanata, rítusokkal egybekötött eleme, szinte minden szubszaharai hagyományos közösségben megtalálható az oly áhított eső biztosítását jelentő mágikus praktika, az esőcsináló lehet egyébként önálló pozíciót betöltő varázsló, de a mindenkori főnök is, sikertelenség esetén számos helyen halállal lakolnak „tévedésükért"
16. Osande = Őrző istenség az ovimbunduknál. Olyan jóságos öreg Istenről van szó, aki az őskultusz alapjául szolgál. Minden család alapítójának tekintik (Jordan 2004, 235. old.), Magyarnál nem kerül említésre az ősök tiszteletének gyakorlata, ismeretét a költőnő más forrásból merítette
17. *Tegnap óta halljuk az oroszlán ordítását a palánk mögül* –- ez a mozzanat a költeményben többek között nyilván arra utal, a Magyar szolgálatára rendelt afrikaiak közül milyen sokan pusztultak el az oroszlánok támadása következtében, illetve hogy milyen sokszor esik szó az afrikaiak oroszlánvadászatairól, de leendő apósát is szolgái így dicsőítik: „Üdvözlégy Urunk! hatalmas oroszlány! dühös oroszlány!" (1859, 219. old.), – ugyanakkor a varázsló ereje is, amennyiben megfékezi a nagy ragadozót, kifejezést nyer
18. Lényegében mesekivonatról vagy még inkább egy példázatról van szó, a folklórelemeket felhasználó „modern" lírai vagy prózai művek gyakran élnek ezzel a megoldással, hiszen a hosszú inzert megterhelné az adott mű terjedelmét –- a két madár példázatának forrása: ismeretlen, szerepe: az új pár leendő sorsára, házastársi vállalkozásukra utal, mintegy pótlandó a sok más népnél (afrikaiaknál is) létező esküvői szertartást, amely az ovimbunduknál, Bihében nem volt gyakorlatban –- Ozoro anyja felidézett alakjában a hagyományos afrikai társadalom és benne a nő szerepe kap rövid jellemzést a költeményben, finom utalás az afrikai főnök háremébe kerülő nők sorsára: *Valaha kedvenc voltam, majd az idő megevett ott belül* -- Magyarnál nincs arra adat, házasságkötése idején élt-e még Ozoro anyja, eredetéről viszont igen: fehér környezetben felnőtt rabnőről van szó (neve: Mária Duarte Monteiro volt), aki később Ozoro apja birtokába került, és tőle született a hercegnő, Magyar későbbi felesége
19. cacimbo / cacimba, értelmezése: a Cacimbo Angola észak-keleti részén használt szó, a májustól augusztusig tartó évszakra értik. Száraz évszakról van szó, szemben az esős évszakkal, amely szeptembertől áprilisig tart, de valójában ez is nagyon nedves. Ebben a régióban ebben az időszakban gyakran fordul elő igen erős ködképződés, amely megadja értelmezését a kifejezésnek. Más értelmezés szerint annak a sűrű és nedves ködnek a neve, amely egyes afrikai parti régiókban keletkezik alkonyatkor. Vagy: a nagy esőzések hiányával jellemezhető évszak megnevezése. –- Magyar a száraz évszak angolai táji következményeivel vagy az ebben az időszakban végzett tevékenységekkel (ekkor indulnak a kereskedő karavánok a belső országrészbe) többször foglalkozik, de a kifejezést nem használja (Fodornál sem található meg a száraz időszakra utaló kifejezés). –- A költőnő a szót más forrásból vette, mi több, úgy tűnik az észak-keleti Angolában beszélt nyelvek valamelyikéből került a portugálba, hiszen a neolatin portugál nyelv szótáraiban megtalálható a kifejezés, az umbundu-ban azonban nem használatos

(összeállította: B. Sz.)

IDÉZETT VAGY FELHASZNÁLT MŰVEK

FODOR, István
1983 *Introduction to the History of Umbundu. László Magyar's Records (1859) and the Later Sources*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 327 old.
JORDAN, Michael ed.
2004 *Dictionary of Gods and Goddesses*, Second edition, New York, Facts on File, 401 old.
KRIZSÁN László
1993 Kilombó-közösségek az afrikai társadalmak önigazgatású mikró-bázisai a XIX. században, *Vasi Szemle*, 2. sz., 205-219. old.
1993 Magyar László ismeretlen levelei, *Földrajzi Közlemények*, 12. sz., 139-145. old.
MAGYAR László
1857 *Délafrikai levelei és naplókivonatai*, kiadta: Hunfalvy János a magyar akadémia költségén, Pest, Emich Gusztáv könyvnyomdája, 92 old. + 1 térkép.
1859 *Délafrikai utazásai 1849-57. években*, szerk. Hunfalvy János, Pest, Emich Gusztáv nyomtatása, 464 old. + 8 tábla.
1862 A délafrikai Munda-Evámbo, Lungo és Kapota tartományok általános földirati vázlata, *Akadémiai Értesítő*, 3. köt., 1. szám, 254-268. old. (használt kiadás: Magyar Afrika Tudástár, *AHU MATT*, 2015, 1–16. old., No. 000.001.248, http://afrikatudastar.hu)
2008 *Útinaplója és levelei Afrika belsejéből*, közreadja: SEBESTYÉN Éva, Budapest, Balassi Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 151 old.

Ana Paula Ribeiro Tavares 1952 október 30-án született Angolában, Lubango-ban, Huíla tartományban, ahol a gyermekkorát töltötte, és elemi, illetve középiskoláit végezte. Későbbi élete során számos más angolai városban (Gabela, Sumbe, Benguela és Luanda) is tartózkodott hosszabb ideig. A Lubango-i Egyetemen történelem szakos diplomát (B. A.), majd 1996-ban Lisszabonba költözve portugál nyelvű afrikai irodalomból M. A. fokozatot szerzett. Angola szabaddá válása után Kwanza-Sul kulturális delegátusa volt, de szerepet, illetve feladatot vállalt a Nemzeti Történeti Archívum elődjében is. Tevékenykedik a múzeumi tudományok, a régészet és az etnológia területén. Jelenleg Portugáliában él, és tanít a Katolikus Egyetemen (is). Számos angolai, portugáliai, illetve nemzetközi kulturális és tudományos szervezet tagja volt, és ezekben, illetve továbbiakban vesz részt ma is. Több (portugál, brazil, francia, német, spanyol és svéd) antológiában láttak napvilágot lírai és prózai munkái. Több mint hét verses kötete jelent meg, utóbb egy írótársával közösen regényt is írt. 2004-ben elnyerte a Prémio Mário António de Poesia díjat, és a Calouste Gulbenkian Alapítvány kitüntetettje. Az Ozoro-poéma a *Lago da Lua* (Hold tó, 1999) című versgyűjteményében látott napvilágot.

(összeállította: B. Sz.)

MAGYAR LÁSZLÓ SZERELMÉNEK TÖRTÉNETE

Lenyűgöző történet egy magyarról,
aki egy afrikai király lányát vette feleségül

AGUALUSA, José Eduardo

O Globo – 01/05/2017 - 4:30

Egy tizenkilencedik században játszódó film forgatókönyvén dolgozom, amelynek a cselekménye Angolát és a rabszolgaság szörnyűséges bűncselekményét, afrikaiak millióinak Braziliába irányuló kegyetlen emberrablását dolgozza fel. Régi dokumentumok keresése közben egy olyan névre bukkantam, amely már sok évvel ezelőtt lenyűgözött: Ladislau Magyar.

A tizenkilencedik század folyamán Európa nagy érdeklődést mutatott Afrika iránt. Angol, francia, portugál stb. felfedezők, akik átkeltek a kontinensen, kalandjaikat nagy példányszámú könyvekben és újságokban tették közzé. Így vonzották a közönség érdeklődését, és olyan figurákká váltak, amelyek majdnem olyan népszerűek voltak, mint ma a filmsztárok.

Ezeknek a tudósoknak és nagy utazóknak a többsége számíthatott saját kormánya, az újságok vagy az olyan intézmények, mint például a londoni Földrajzi Társaság, néha igencsak nagylelkű támogatására. Ladislau Magyar (portugál alakban *magyar* László) végtelenül érdekesebb és eredeti módon valósította meg utazását: egy ovimbundu hercegnővel való házasságkötésével elnyerte apósának támogatását expedíciói bevégzéséhez. Azt hiszem, ez igen egyedi esetnek számíthat: egy európai felfedező, akit egy afrikai király támogatott.

Szövegeiben Ladislau Magyar az ovimbunduk életének különös aspektusait írja le. Például azt mondja, hogy apósa fiatal rabszolgákat küldött Luandába, hogy írástudókká váljanak. Miután megtanultak olvasni és írni, ezek a fiatalok visszatértek Angola központi fennsíkjára, és a királyi ház titkáraivá váltak. Paradox módon a rabszolgáknak éppen ez a helyzete, amely lehetővé tette számukra a könyvekhez való hozzáférést, hozta meg számukra felszabadításukat is.

Ez az epizód emlékeztet arra, mi történt legutóbb Mauritániában. Mauritánia – egy Nyugat-Afrikában elterülő sivatag, az északra fekvő Marokkó, Dél-Szenegál és Mali között – volt a világ utolsó országa, amely kiűzte a rabszolgaságot. Valójában többször is megtették, utoljára pedig 2007-ben. Több száz éven keresztül nomádok, világos bőrű törzsek, az úgynevezett „fehér mórok" uralták az országot, miközben rabszolgákká tették a feketéket.

A franciák, akik a 19. század elejétől kolonizálták a területet, megpróbálták mindezt üldözni, és elrendelni az európai oktatást a helyi lakosság számára. Nem nagy sikerrel. A gazdag „fehér mórok" elutasították, hogy gyermekeiket iskolákba küldjék, de elküldték a rabszolgák gyermekeit. 1960-ban a francia elfogadták, hogy az ország függetlenné váljon. Sok fekete ember, a rabszolgák fiai, akik rendes neveltetésben részesültek, végül fontos szerepet játszottak a kormányzásban és a közszolgálat területén, a világos bőrű kisebbség nem nagy örömére.

1989-ben a szenegáli konfliktus ürügyén nagyszámú fekete mauritániait felraktak autóbuszokra, és kiutasították őket a szomszédos országokba. Találkoztam, majd barátja

lettem két fekete mauritániainak, akik átélték ezt a tragédiát. Egyik nap még mauritániaiak voltak, és másnap reggel egy furcsa területen találták magukat, útlevél és ország nélkül. Mindketten Lisszabonban tanultak, mint hontalanok, nemzetközi intézmények támogatásával, míg végül visszanyerték állampolgárságukat és hazatértek.

Egyszer részt vettem egy mozambiki írónővel folytatott vitában, aki a Deusa de África (Afrika istennője) ál- (írói) nevet használta. Deusa írta a *Equity in the Celestial Kingdom* (Egyenlőség az égi királyságban) című regényt, amelyben az emberek haláluk után felébrednek egy olyan világban, ahol a fehérek rabszolgák és a feketék a rabszolgatartók. Néhány olvasó kényelmetlenségét fejezte ki a regény tartalmát illetően. Úgy vélem, az író nem az önbecsülésre tette a hangsúlyt (elképzelem, hogy megváltoztatom a nevemet *Afrika istené*re), de főként arra, hogy bosszantson.

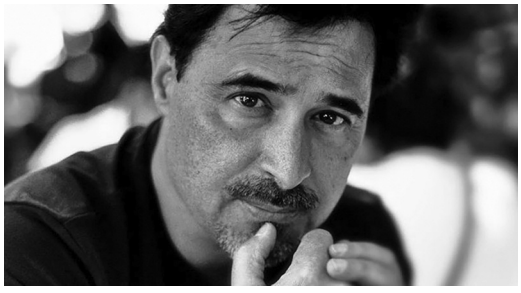
Szeretem az olyan történeteket, a valóságosakat és a kitaláltakat, amelyek a világot fejjel lefelé nézik. Az erkölcsi normák és a felismert gondolatok kényelmét szétzúzó történetek egymás helyére kerülnek, és arra kényszerítenek bennünket, hogy úgy tapasztalhassuk meg a világot, mintha idegen testben születtünk volna újjá.

Az angolai költőnő, Ana Paula Tavares egy hosszabb poémát írt *Ozoro hercegnő és a magyar Laduslau Magyar szerelmének története*-t ünnepelve. Ozoro hangja váltakozik vőlegénye, az öregek, a lányok és a varázslók kórusának szavával. Adott pillanatban Magyar megkéri Ozoro kezét:

„Kevés álombort hozok a föld belsejéből, és mintha egy magyar játszma stratégiája lenne, egyenes úton vezetem a futót a király házához, uram. Íme, itt vagyok, bemutatkozom, nevem ugyanaz, mint népem neve, Magyar, az utazók, Magyar, a cigányok közül.
Uram
Elhoztam neked lovaimat, és felajánlom tudásomat a búzáról, cserébe útmutatókat kérek az új utakhoz, élelmet a karavánoknak, engedélyt belépni a kilombóba és Ozoro, a mindenkinél tökéletesebb kezét. Uram, hagyd, hogy a lázból és fájdalomból, amit a Kárpátok hegyei közül hoztam magammal, ő gyógyítson ki itt engem. Uram, hagyd, hogy megtanítsa, hogyan legyek részévé e földnek."

Amit Ana Paula elmondott, a legszebb szerelmi történet, amit ismerek.

fordította: Biernaczky Szilárd

A portugál és brazíliai felmenőkkel bíró José Eduardo AGUALUSA ALVES DA CUNHA 1960. december 13-án született Angolában, Huambo városban. Mezőgazdasági üzemtant és erdészetet tanult a Lisszaboni Egyetemen. Majd újságírói és írói pályát választott. Regényei 22 nyelven jelentek meg, amelyek témája többnyire az angolai történelem. Legutóbbi sikeres regénye angol nyelvű fordításban két irodalmi díjat is elnyert (A General Theory of Oblivion/A feledés általános elmélete, 2012). Ma az Észak-Mozambik tengerpartján elhelyezkedő Mozambik szigeten (Ilha de Moçambique) él, amely valaha portugál Kelet-Afrika fővárosa volt. A szigeten közkönyvtárat alapított. Magyarul megjelent regénye: *A múltkereskedő* (regény), ford. BENSE Mónika, utószót írta BÁNKI Éva, 2010, Budapest, L'Harmattan, 136 old.

(összeállította: B. Sz.)

AFRIKAI KÉPEK

HAVAS Antal

(I*n:* HAVAS, Antal: *Afrikai képek. Különös tekintettel Magyar Lászlóra*, 1895, Szabadka, Krausz–Fischer Könyvnyomdájánál, 84 old.)

OZORO-SZERELEM (68-70. old.)

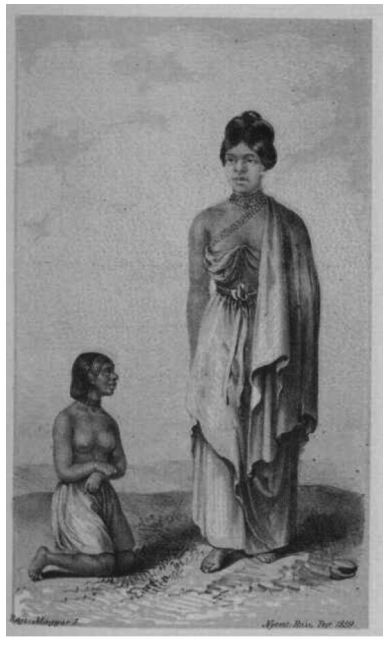
(…)
…a zsángón' marimba-szó mellett
Öblös kabakokból a kimbombo nedvet
Addig szívogatták mígnem felhevültek,
Vígan kurjongattak és táncra perdültek
A fehér embernek a tiszteletére.
S amint lakosztályán nyugalomra tére,
Meglepettve látta, hogy maga Kajája
Kajangula király toppant be hozzája.
S minthogy nemsokára a bangvelák ellen
Kívánt hadakozni, felhívta őt menten
A hadviselésben való részvételre.
(…)
A villám a jóknak pusztító csapása,

A dörgés meg a rossz lelkek ordítása.
Néha megszállja az embert ily rossz szellem
Ekkor a kimbanda küzd hatalmuk ellen.
E balhiedelemet Magyar felhasználta,
És megizené a király udvarába:
A kimbanda mondá, ne vigye csatába,
Mert a gonosz szellem, mely Comót megszállta,
Biztosan megölné. Elment a kiszongó,
Két palack pálinka, s egy lőporos hordó
Elvándorolt véle tisztelet jeléül.
És ily tiszteletre a király megbékül,
Ötödnapra megjött Magyar kiszongója
Ilyen felelettel, a király így szóla:
„A bangvelák ellen ne menj a csatába,
S hogy ne légy egyedül leányát ajánlja
Néked feleségül. Válaszodat kéri."
Magyar most nem tudta magát eltökélni.
Mert itt a menyasszony nem hoz a konyhára
Semmit, csakhogy annál magasabb az ára,
Minél nagyobb úrnak ismerik az apját.
Hát még a királylányt milyen drágán adják?
Mégis ugy gondolta, hogyha megtagadja,
Ellene zudulna a király haragja;
Ha pedig leánya lesz a felesége,
Mindenkép nagyobbá lesz a tekintélye.
Így hát azt izente Bihé királyának,
Örömmel fogadja lányát arájának.
És a hercegasszony megjött nemsokára,
Két bátyja kísérte s temérdek szolgája;
Ozoro hercegnő apja parancsára
Magyar László előtt mint menyasszony álla.
Most látta először; egyik levelében
Az édes apjához róla ír eképen:
„Szép, magas termetű; fényes és fekete
Arcában ott ragyog két nagy kerek szeme.
Kissé duzzadt, vastag, rózsaszínű ajka.
Gyöngyökhöz hasonló fogait takarja.
Finom szövetekből készült bő ruháját
Cafrangos és fehér öve szorítja át.
Gordius csomóhoz hasonló tekercsbe
Van gyönggyel díszített haja tekerve.
De nyakláncán csillog Megváltónk keresztje,
Melyről a reménynek fénysugara rezge
Bizodalmat öntve kétkedő szivembe;
E jelkép oltalma alatt keltünk egybe.
(…)

Szómagyarázat

–- zsángó –- gyűléstér (Magyar), tanácskozó tér, a települések közösségi tere
–- marimba –- afrikai ütő-dallam hangszer, a xilofon egy fajtája
–- kimbombo (nedv) –- kukorica lisztből készült sör (Magyar)
–- bangvela –- az umbundukkal szomszédos nép
–- kimbanda –- kuruzsló, jósló (Magyar), varázsló doktor, a méregpróbát lebonyolító hagyományos jogszokás főszereplője (mintegy „bíró"), rontást elhárító, jó szerencsét hozó talizmánok osztogatója (Magyar)
–- Como –- portugál „Hogyan?" kérdőszó, ebből keletkezett Magyar afrikai neve: Komo Enganna úr
–- kiszongo –- udvarmester, test- és vagyonőr (Magyar), természetesen helyi értelemben

(összeállította: B. Sz.)

Melléklet Magyar László könyvéből (1859), sokan azt feltételezik, hogy a rajzon a magas előkelő alak Magyar László feleségét, Ozoro hercegnőt ábrázolja

Rajz Magyar László könyvéből (1859)

OZORO-SZERELEM

Részletek Magyar László leveleiből és könyvéből

„Bilhé országban házam van, az ugynevezett *Masziszi Cuitu-ban,* gyönyörű vidék, a tartomány scheritje vagy fejedelme: *Kajaja-Kajangula* nekem egyik leányát feleségül adta, ki ha aranyat nem hozott is, de a helyett hozott sok fegyveres rabszolgát, mind bátor és elszánt elefánt-vadászok és jó utazók."

(Levele apjának, 1851. április 20, 1857, 16. old.)

„Családom a polygamiai életmód következtében (ezen országban elkerülhetlen szükséges a külső tisztelet okáért, mert mennyivel több feleséget bir egy ember, annál nagyobb befolyást gyakorol a társaságban) meglehetöleg számos és már különféle feleségeimtől több gyermekeim vannak; fő nőm *Ina-Kullu-Ozoro,* a bihei sherif leánya, tisztel egész családoddal. Említett fő nőm itt van velem jelenleg."

(Levele apjának, 1851. április 20, 1857, 18. old.)

„Írod leveledben, hogy lévén számosb nőim, gyermekeim és rabszolgáim, reád nézve megnyugtató volna tudni, mibe kerül azoknak eltartása? Mi azoknak kötelességek velem és nekem velek? Minő árucikkekkel kereskedek? Melyek jövedelmeim forrásai? Ha nőmet és gyermekeimet tanítom-e? Volt öt gyermekeimbül csak kettő vagyon élő, az öregebb három és fél éves, Sah-Quilembe Gongá nevű fiamat, a bihéi volt fejedelem unokáját szántam az európai nevelésre. A sok feleség itt szokásban lévén, mindazonáltal én csak egyet tisztelek ezen névvel, a bihéi volt fejedelem jólelkű leányát, Ina-Cullu-Ozorót. Azon rabnők, akik tőlem gyermekeket szültek, minekutána azt eléggé szoptatták, nekik szabadságot adva azokat útnak eresztettem. Már három esztendők óta utambul visszaküldve nőmet, Ozorót, és véle a többi rabnőimet, el lévén tökélve Afrikát keresztülutazni, ezen üdő óta igen kevés híreket kaptam felőlük, ennélfogva sem nőmet, sem gyermekemet mire sem taníthatom…"

(Levele apjának, 1853. december 25.)

„Nagy szenzációt okozott szegény Ozoro nőmnek hazámba utazásom híre, de megígérvén neki a visszatérést, és általlátván ott fiamnak kiművelése szükségét, a jó szívű szerecsen nő könnyek közt felelé: „Aláripou outányou sonánge!" – „Járj békésen az isteni gondviseléssel!" De nem ily könnyű volt dolgom a több mint 200, ezen célra összehívott atyafiakkal, akikkel célomat tudatván, egy nagy csend után (ezen népeknél jele a desaprovatiónak (*helytelenítésnek*) válasz nélkül felkerekedve egyedül hagytak. És csak lassanként több idő múlva segítve Ozoro befolyásával győződtek meg a vad ördögök, hogy én őket megcsalni nem akarom. Sőt, ellenben, fiamat mint nagy embert kiművelve szándékozok ide visszahozni, itt maradván mint refens (*túsz*) két másik fiaim (egyike csak 9 hónapos)."

(Levele apjának, 1856. augusztus 20)

„Mi mind egészségesek vagyunk, melyet nektek is szivből óhajtunk. Unokád, Sah Quilembe Gonga**,** de most már „Arthur Amerigo Magyar" néven, nagyon megnőtt. Czimetsárga (*fahéj színű*), villogó fekete szemeiből eleven arcának nem kellemetlen vonásaiban, nagy megelégedésemre, az értelemnek nem kétséges jelei mutatkoznak meg. Naponként rólatok tudakolódzik, békétlen felkiáltva: „Pápái ame n'gerida oa pu tuui - Atyám én a fehérek országába megyek."
Most nektek sok tiszteletet küld, valamint én és Ozoró**,** Néked és kedves Nődnek tiszteletteli köszöntésünket, benneteket sokszor csókolva. Öleld meg nevemben kérlek, a kedves Imrét, és gyermekeidet. Légy szerencsés és hosszú életű, te és mindnyájan. Imával kérve az Istentől, szívből óhajtja ezt a –- Téged holtig tisztelve szerető fiad"

(Levele apjának, 1858. április 29, Krizsán 1993, 145. old.)

„Édes Atyám! Kérlek adj mentől előbb bő tudósításokat magadról, és általában minden olyanokról, melyek, tudod, engem érdekelhetnek. Mert hidd el, hosszú hallgatásoddal nékem búbánatot, és soha meg nem szűnő félelmet okozol, becses életed vesztét gondolva. Én, hála az égnek jó egészségben vagyok, melyet néktek is szívből óhajtok. Arthur fiamat a mosamédesi tanodában hagytam. Nőm. Ozoró, Bihe országban létezik, egypár hónap múlva, az esőzés végével, várom őt idelátogatásra."

(Levele apjának, 1859. február 20, Krizsán 1993, 145. old.)

„Már több mint három éve, hogy pártszakadásból eredt, vérengző belháború dúl Bihé or[ság]ban, amióta nőm atyja, e tartomány volt fejedelme, a ravasz és kegyetlen, de a művelődésnek pártolója álnokul a Kangombe dinasztia mellékágából eredt, pártos Mukinda főnöktől meggyilkoltatva helyébe az országlást elfoglalta. Nőm Ozoro családom egy részével még mindig az országban létezik, várva a jó alkalmat, hogy rokonai valamelyikének sikerüljön az elveszett hatalmat kezéhez keríteni. De én közel sem tartom tanácsosnak a dühöngő pártos felek között fellépni, azért örömest mulatok (*tartózkodom*) a Lucira-i békés magányban, hol még mindig létezik állandó lakásom, bár magam szolgáim nagyobb részével egészen nomád életet élve szüntelen messze ide és tova vándorlok e kietlen tartományban…"

(Levele apjának, 1861. december 25.)

MONOGRÁFIA 1859
(*Délafrikai utazásai 1849-57. években*, szerk. Hunfalvy János, 1859, Pest, Emich Gusztáv nyomtatása, 464 old. + 8. tábla.)

„De – folytatá a kiszongo – még más, egészen különböző, igen fontos üzenetet is hozok neked; jövendő boldogságodat tárgyazza. Ha türelmed van, mindjárt elmondom.

„Megvallom, ezen fekete fejdelmek kegyelmet osztogató szavai már régóta gyanúsak voltak előttem, s kiszongóm eme szavainak hallatára valóban roszul erezem magamat. Sokáig szótlanul ülök vala remény és félelem között, s nem valék képes kiszongómat felszólitani, adja elő az üzenetet. Aggodalmamat látván e szavakkal bátoríta: „Nincs mitől tartanod, Komo! Üzenetem csak örömet s nem bánatot okozhat neked, tőled függ, azt elfogadni vagy elvetni." – Erre nyugtalanul rá kiálték: „tángá!" (beszéld el).

„Kajája Kajángula szóba, mint saját szájából hallottam, neked valóban nagy barátod. Megtudván, hogy még nötelen vagy, eltökélte magát, hogy neked egyik leányát (25) adja feleségül: annak anyja a fehérek között született (26) és nevelkedett, ki szokásaikkal és életökkel gyermekét is megismertette; ö tehát jó és engedelmes feleséged lesz. Mindazáltal a szóba nem akar rá kényszeríteni, de az egész dolgot saját tetszésedre és Önkényedre bizza.

Nálunk nagy szerencsének tartják, ha valaki a föhatalmat gyakorló emberrel házasság által rokonságba juthat, mert az ily összeköttetés legalább anyagi előnyökkel jár, gazdagságot és méltóságot kölcsönöz. De ezen afrikai népeknél ellenkező dolog történik. Mentől nagyobb hatalmúak a feleség atyjafiai, annál több költségbe kerül a megszerzése, mert a menyasszonyért járó díj atyjafiai rangjához képest szabatik meg. Azután az ily előkelő nő, atyjafiai hatalmára építve, az itt különben divatozó alázatos helyzetéről gyakran megfeledkezik s mint igazi Xantippe gyötri és kínozza férjét, s örökös háborúságot és zűrzavart okoz a házban, midőn határtalan hatalommal uralkodik a férjnek többi feleségei és rabnöi fölött.

De bármily alaposak lehettek ellenészrevételeim, most már a nekem vetett tőrből valamennyi bihéi kimbanda közbenjártával sem szabadulhattam ki, annélkül hogy a fejdelem, boszuját magamra ne vonjam az ismételt elutasítás által. Tehát elszánám magamat s kijelentem a követnek, hogy noha menyasszonyomnak még hírét is csak most hallom először, tehát épen nem tudhatom, milyen indulattal van irántam, mindazáltal a fejdelemnek kész köteles szolgája lévén, habozás nélkül elfogadom ajánlatát, s leánya tetszése szerint bármikor hozzám jöhet s házamban mint úrnő foglalhat helyet. Csak szíveskedjék a fejdelem veled együtt a szokásos szertartásokat és költségeket elrendelni.

Ezek folytán 1849 máj. 23-dikán megérkezék menyasszonyom mindkét nembeli számos rabszolga kíséretében. Miután jelenlétében a kimbanda (*jós és varázsló – B. Sz.*) sok nevetséges, s mondhatnám, szemtelen szertartásait elvégezte volt, a menyasszonyt két testvérbátyja átadá nekem, mielőtt vele csak egy szót is válthattam volna. Elvevém mint ismeretlen portékát. E helyen csak külsejét írhatom le.

Ina-Kullu-Ozoro (Ozoro hercegasszony) karcsú, magas és szép termetű, valami 14 éves leány, fényes fekete arcában két nagy kerek szem ragyog, vastag domborodott rózsaszín ajkai közül indiai gyöngyhöz hasonló, hófehér fogak tűnnek ki. Öltözete különbféle, elevenszinű, finom szövetekből készült, bő lobogó ruháját cafrangos fehér öv szorítja karcsú derekához, haja sokszinü apró gyöngyökkel van hímezve, s a gordiusi csomóhoz hasonló, megoldhatlan tekercsekbe és fürtökbe felosztva. De a nyakán, vékony arany láncon Megváltónknak ugyancsak aranyból készült keresztjét vevém észre, s ennek látása bizodalmat s reményt önte szivembe, hogy egyesülésünk szerencsés lesz, a menyasszonyom által hordott keresztény jelkép ótalma alatt.”

(Magyar 1859, 231-233. old.)

„25) Mint utóbb tapasztaltam, ipámnak Kajája-Kajángulának 17 fi- s 44 leánygyermeke van, kik csaknem mind másmás anyától születtek. De mi e sok gyermeknél leginkább feltűnt az volt, hogy mindnyájan szép és jól termett emberek, egyetlenegynek sincs valami felötlö akár szellemi, akár testi fogyatkozása.

26) Nőm anyja Mária Duarte Monteiro, egy a kakondai tartományban

letelepedett brazíliai fehérnek birtokában született rableány volt, s már felserdült korában a galanguei rabló hordáktól fogatott el s a zsákmány díja fejében az ország akkori fejdelmének adatott át, kinek

ágyasa lett s kitől egy leánygyermeket szült. Utóbb azon fejdelem halála után a mostani bibéi fejdelem Kajája (ki galangnei születés) birtokába jutott, s ettől egy leánygyermeket szült, ki jelenleg feleségem. – Jul. 30-dikán 1854 ünnepélyes követség érkezett házamba, Bihéországba, a galanguei és szambos fejdelmektöl küldetve, hogy urok nevében a Moropuák országában 1851-ben az említett nőmtől született fiamat Sah-Kilembe Gongát üdvözölje, azt mint közel rokonukat elismerje, s neki az „erombe" címmel tartományaikban járó méltóságot és jogokat megadja."

(Magyar 1859, jegyzetek, 253-254. old.)

„A s z e m é l y n e v e k. Ezek vagy a természeti tárgyaktól vagy az illetők születése körülményeitől vétetvék; pl. a gyermek Kánéketere (szélvész) nevet kap, ha születésekor szél dühöngött. Enzála (éhség) nevet kap, ha ínséges időben született. Külföldön születvén, többnyire születése helyéről neveztetik, pl. egyik fiam a Moropu birodalomban, az úgynevezett Sah-Kilembe helységben születvén, nevét azon helységről s akkori főnökéről kapta, s igy hivatik: Sah-Kilembe Gongá. A főrangú nemes személyek neveikhez birtokuktól vett jelzőt is kapcsolnak, pl. Lombé á Ganda = Gandaí Lombé, Kángombe Kikába = Kikábai Kángombe; Sáh-Kilembe Gongá iá poutu = a fehérországi (fehértől származó) Sah-Kilembe Gongá (azaz fiam); Inakullu Száké a Nyenge = a nyengei Száké hercegnő; Inakullu Ozoro iá Komo = a Komói Ozoro hercegnő (feleségem)."

(Magyar 1859, 443-444. old.)

ROSANA ŠKRGULJA

SZENT QUIRINUS ÉS SZISZEK (SISAK)

Sziszek a Horvát Köztársaság kontinentális részén fekvő város, Zágrábtól 50 kilométernyire délnyugati irányban. A Száva és a Kupa összefolyásánál, illetve az Odra kupai torkolatánál helyezkedik el. Ez a terület az őskorban és az ókorban is fontos útvonalak mentén terült el, amelyek észak Itáliából vezettek keletre, illetve a Baltikumról déli irányba, és itt volt az egyetlen alkalmas átkelési lehetőség a Száván át egy körülbelül 200 km hosszú szakaszon.[1] A felsorolt tényezőknek köszönhetően, a terület az őskortól napjainkig lakott volt.[2] A vaskorban fejlődött ki Segestica, a jelentős római kor előtti település, az egyetlen városi jellegű központ Horvátország kontinentális részén ebben a korszakban. A Száván érkeztek Segesticába a luxus tárgyak észak Itáliából, és el lehetett rajta utazni egészen a Duna torkolatáig, onnan tovább pedig keletre. A rómaiaknak már korábban, Pannónia meghódítása előtt, a Kr. e. 1. század végén voltak kereskedelmi kapcsolataik a sziszeki területtel. Bizonyítékok erre a köztársaság korából származó pénzérmék, amelyek az őskori rétegekből kerültek elő az ásatások során a mai Sziszek területén.[3] A legfontosabb hagyományos korai útvonalat *Antonini itenerariumából* ismerjük: *Senia–Avendone–Arupio–Bibium–Romula–Quadrata–Ad Fines–Siscia*, amely valószínűleg Octavianus hadjáratának egyik útvonala is volt.[4] A római kori úthálózat egyik főútjának, amely észak Itáliából indult Emonán és Neviodunumon keresztül, nem volt előzménye a római kor előtti időszakban. Az útvonal Sisciából tovább folytatódott Sirmium és Singidunum irányába, az egyéb utak pedig a várost Poetiovóval, Cibaliával és Dalmáciával kötötték össze.[5] Segesticát a Kr. e. 1. és 2. században többször próbálták elfoglalni, azonban csak Kr. e. 35-ben került római uralom alá a mai Sziszek területe.[6]

Segesticát az alapokig lerombolták, maradványai fölé pedig új város épült: Siscia. Siscia római bázis volt Pannónia végső elfoglalásához. Fontos szerepet játszott a római uralom

1 Durman 1992, 117-131; Lolić 2003: 131.
2 Šašel 1974, 702-741.
3 Koprivnjak 2011, 25-61.
4 Lolić 2003, 131.
5 Lolić 2003, 131.
6 Šašel 1974, 702-741; Hoti 1996, 134.136.

megszilárdításában, mint a romanizáció központja.[7] Vespasianus idején colonia rangra emelték, valószínűleg ekkor kolonizálták a ravennai és misenumi flotta veteránjaival.[8]

Az 1. század második felétől a 2. század második feléig tartott a fejlődési folyamat minden területen. A 2. század közepétől, a Pannónia ellen irányuló barbár támadásokkal, amelyek Marcus Aurelius idejében kulminálódtak, és a markomann háborúkkal (*bellum Germanicum*, 166–180.) kezdődött meg a hanyatlás.

Közigazgatásilag Siscia Illyricum tartományhoz tartozott, amely az 1. század elején fel lett osztva Dalmatia és Pannonia tartományokra.[9] Traianus uralkodása alatt [10] Pannoniát két részre osztották: Felső (Superior) és Alsó (Inferior). Az Első tetrarchia idején újra felosztották,[11] amelynek során Pannonia Superior Prima és Savia részekre osztódott. Savia fővárosa Siscia lett, az egész tartomány központja pedig Savaria.[12]

A KERESZTÉNYSÉG SZISZEKEN

A kontinentális Horvátország és a vele szomszédos részeken a 3. század közepén kezdtek el kialakulni az első keresztény közösségek. A 3. század második felére tehető a kereszténység térhódítása a területen,[13] amely két irányból terjedt el: Itáliából, illetve keletről, Kis-Ázsiából és Görögországból.[14]

Siscia ekkor püspökség volt,[15] az egyháztartomány központja Sirmiumban volt.

A sisciai keresztények legkorábbi nyomait a 2. századtól a 4. század elejéig nehéz felismerni több okból is: az üldözések miatt elrejtették saját vallási hovatartozásukat, ezért néhány tárgyon csak a szinkretizmus jegyében fedezhetőek fel keresztény szimbólumok is;[16] Sisciát több ízben lerombolták az ókorban és a középkorban is, az anyagokat pedig felhasználták az új épületeknél, mint pl. a régi vár építésénél a 16. században, vagy több magán és középület kialakításánál a mai Sziszek területén, főként a török veszedelem megszűntével a 18. században; a legtöbb lelet a Kupa folyóból származik, így hiányzik az az archeológiai kontextus, amely segítene a tárgyak leírásának és a keltezésének meghatározásában, ugyanis az összes keresztény motívum része a klasszikus római repertoárnak.[17]

A kereszténység elismerése előtti időszakhoz lehetne sorolni pl. egy 2. századi kanalat, vélhetőleg liturgikus tulajdonsággal. Három hal figurájával díszítették, amely szimbolikus jelentéssel bír.[18] Ugyancsak ebbe a csoportba sorolhatók a különböző függők, amelyeken nap,[19] vagy kereszt motívumok figyelhetők meg.[20]

7 Lolić 2003, 131-140.
8 Hoti 1996, 143.
9 Hoti 1996, 142.
10 Hoti 1996, 144.
11 Mócsy 1974, 273; Hoti 1996, 149.
12 Mócsy 1974, 273, 311, 374.
13 Thomas 1980, 193-197; Jarak 1994, 17, 19.
14 Thomas 1980, 193; Jarak 1994, 32.
15 Thomas 1980, 196.
16 Thomas 1980, 199; Migotti 1994, 42-46.
17 Migotti 1994, 44.
18 Migotti 1994, kat. br. 17 i 18.
19 Migotti 1994, kat. br. 2 – 4.;
20 Migotti 1994, kat. br. 22 – 26.

A 4. századból származó leletekből jóval több van, ugyanis a kereszténység ekkor válik először egyenrangúvá, majd a Római Birodalom hivatalos vallásává. Ebbe a csoportba azok a tárgyak tartoznak, amelyek díszítőmotívumaikkal kifejezik a kereszténységhez tartozást – fibulák, díszes veretek, tűk, gyűrűk, kulcsok, függők és hasonlók.[21] Számos kerámia mécses, amelyeken kereszt, krisztogram, vagy más keresztény ábrázolás található.[22] A legismertebb ókeresztény leletek Sziszek területéről Severila szarkofágja, [23] illetve a krisztogrammal ellátott stilizált bárány formájú bronz mécses.[24] Ettől az időszaktól kezdve a keresztény hovatartozás megmutatkozik a szarkofágokon és a sírköveken is, mint pl. Severila [25] és Felicissima szarkofágján,[26] vagy például Paulina sírkövének feliratán is.[27] Ugyancsak a keresztény emlékekhez tartozik egy görög nyelven és betűkkel írt fogadalmi tábla.[28]

SISCIA PÜSPÖKEI

Szent Quirinus Sisciában székelt a 4. század elején. Quirinus előtti püspök, akiről tudunk, az Castus 249-ben.[29] Ezután csak 313-tól kerülnek említésre püspökök: Marcus (részt vett a sardicai zsinaton 342–343) és Constantius (részt vett az aquileiai zsinaton 381-ben). A kettejük közötti időszakban két ariánus püspökről tudunk: Migdoniusról és Megaziusról. Az 5. századból nem ismerünk egy nevet sem, talán a népvándorlás okozta békétlenségek miatt üresedett meg a püspöki trón. János és Constantin a 6. században székeltek, az ő neveiket a két salonai zsinatról ismerjük.[30]

A Sziszeki Egyházmegye egészen 441-ig a Sirmiumi Érsekséghez tartozott, ezután pedig a Salonai Érsekség alá rendelték. A 7. század eleje és a 11. század eleje között, a Zágrábi Püspökség alapításáig, a Száva és Dráva közötti terület püspöki széke valószínűleg üresen állt. A kora középkor idején, Poszavinai Lajos (9. sz.) alatt, illetve 796-tól Pannon-Horvátország lakossága egyházilag az Aquileiai Patriarchátus és a Salzburgi Érsekség között lett felosztva. A 10. század végétől Horvátországban az Árpád-háziak uralkodnak, akik megalapították a Zágrábi Egyházmegyét, amely átveszi a sziszeki püspökség területét is.

SZENT QUIRINUS

Szent Quirinusról a következőket tudjuk: Maximus helytartó elfogatta Sisciában, majd a meghallgatása után Savariába szállították, ahol Amantius helytartó halálra ítélte. A keresztényüldözések idején június 4-én, valószínűleg 308-ban halt meg, Galerius pannóniai ural-

21 Wiewegh 2003 (2004.), 25.
22 Wiewegh 2003 (2004.), 25.
23 A Zágrábi Régészeti Múzeumban őrzik
24 Migotti 1994, 64, kat.br. 76; Migotti 1994/95, 286-287; Burkowsky 1999, kat. br. 79; Pro sancto… 2003. (2004), kat. br. 72; Zaninović 2004, kat. br. 70; Buzov 2006, 176-177; Tomaš Barišić 2016, 37-38.
25 CIL III: 3996; Migotti 1994, kat. br. 39.; Wiewegh 2003 (2004.), 25, kat. br. 85.
26 CIL III: 3996a; Wiewegh 2003 (2004.), 25, kat. br. 86.
27 CIL III 3991; Migotti 1994, kat. br. 40.; Wiewegh 2003 (2004.), 25, kat. br. 84.
28 Migotti 1997, VI.b.3; Wiewegh 2003 (2004.), 26.
29 Hrust 2003 (2004.), 40.
30 530. i 533. éveket említi Jarak 1994, 34-35.

kodása idején. Vízbefojtásos halálra ítélték, nyaka köré malomkövet kötötték és úgy dobták be a Sibaris (Perint) patakba. A scarbantiai kapu melletti bazilikában temették el. Tiszteletére Nagy Constantin idején bazilikát emeltek Savariában.[31]

Földi maradványait a barbár támadások elől a 4. század végén vagy az 5. század elején a menekülők magukkal vitték a Senj–Krk–Pordenone útvonalon keresztül Rómába. Talán ebből az időszakból származik a Krk szigeti templom Szent Quirinus tisztelete, illetve a Szent Quirinus Testvériség ugyancsak Krk szigetén, amelynek hagyománya vélhetőleg a késő antik időszakban gyökerezik. A maradványokat a Szent Sebestyén-templom katakombáiban helyezték el a Via Appián, majd a 12. században áthelyezték a Trasteverere, a Szent Mária-bazilikába. Szent Quirinusnak különleges szerepe volt a késő ókorban, amelyről számos emlék tanúskodik. Többek között portréja megfigyelhető egy ezüst ereklyetartón, amelyet a gradoi katedrálisban őriznek, és amelyet eredetileg Aquileiaban őrizhettek. Ezen Szent Quirinust együtt ábrázolják Szent Cantius és több más vértanú társaságában. Szintén fontos a római apostoli előkelőségek kultikus helyéről, az *ad catacumbas* lelőhelyről származó felirat, amelyről azt tartják, hogy a szent sírján állhatott Rómában.[32]

Mi történt Quirinus tiszteletével Siscia hanyatlása után? Feltételezhetjük, hogy a sisciai keresztények ápolták emlékét, de nem világos, hogy hol. A zágrábi katedrális sekrestyéjében van egy freskó az ő alakjával a 13. századból.[33] Sziszek legkorábbról ismert temploma a Szent Kereszt, amely az egykori városfalakon belül, körülbelül a város déli kijáratánál helyezkedik el. A 14. században említi először Guerche (Goricensis) János kanonok krónikája.[34]

A városban állt egy Szent Quirinus templom is, kb. 2 km-re északra a Szent Kereszttől. A feltételezések szerint a 16. században építették, mert az 1653. évi kanonoki vizitáció idején már viszonylag rossz állapotban volt.[35] 1670-ben a helyére építettek egy új templomot, ugyancsak fából, majd téglából is építettek hozzá közel egyet, amely 1779-ben vagy 1784-ben készült el.[36] Ez a barokk templom az ókori Siscia északi bejárati falaira épült. 1974-ben rombolták le, miután több évtizedig hagyták tönkre menni. A Szent Quirinus-plébániát 1993-ban alapították, az új Szent Quirinus-templomot pedig 2002-ben szentelték fel.

A török hódítás előtt a 16. században a Sziszeki Egyházmegye területén négy plébániatemplom volt Szent Quirinusra szentelve a következő településeken: Hrastovica, Bović, Smerković (Vojnić mellett) és az Una folyó melletti Dobretin.[37] Ugyancsak róla lett elnevezve a Kirin nevű település Gvozd közelében.[38]

31 Mócsy 1974, 326; Jarak 1994, 30. Létezik feltételezés, amely szerint korábban halt meg, a diocletianusi üldözések idején, pl. Hrust 2003 (2004.), 39.
32 Jarak 1994, 30.
33 Hrust 2003 (2004.), 40.
34 Hrust 2003 (2004), 41.
35 Hrust 2003 (2004.), 42.
36 Hrust 2003 (2004.), 42.
37 Hrust 2003 (2004.), 39; Mrgić 2003 (2004.), 68.
38 Hrust 2003 (2004.), 39

IRODALOM

Burkowsky 1999 — Zednko Burkowsky, *Sisak u prapovijesti, antici i starohrvatskom dobu*, kiállítási katalógus, Gradski muzej Sisak 1999.

Durman 1992 — Aleksandar Durman, „O geostrateškom položaju Siscije", Opuscula Archaeologica 16, Zagreb, 1992, 117–131.

Hrust 2003 (2004.) — Nikolina Hrust, „Sveti Kvirin – zaštitnik grada Siska", In: *Pro sancto Quirino E. S.*, kiállítási katalógus, Gradski muzej Sisak, 2003 (2004.): 39–53.

Jarak 1994 — Mirja Jarak, „Povijest starokršćanskih zajednica na tlu Hrvatske", In: *Od nepobjedivog sunca do sunca pravde (From the Invincible Sun to the Sun of Justice)*, kiállítási katalógus, Zagreb, 1994: 17–39.

Koprivnjak 2011 — Vedran Koprovnja, „Antički munizmatički nalazi s lokaliteta Sisak – Dunavski Lloyd", a Sziszeki Múzeum évkönyve, Sisak 10, 2011: 25–61.

Lolić 2003 — Tanja Lolić, „Colonia Flavia Siscia", In: Marjeta Šašel Kos, Peter Scherrer (eds.) *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia,* Situla 41, Ljubljana 2003, 131–151.

Migotti 1994 — Branka Migotti, „Arheološka građa iz ranokršćanskog razdoblja u kontinentalnoj Hrvatskoj", In: *Od nepobjedivog sunca do sunca pravde (From the Invincible Sun to the Sun of Justice)*, kiállítási katalógus, Zagreb, 1994: 41–70.

Mócsy 1974 — András Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia, A History od the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, London and Boston, 1974.

Mrgić 2003 (2004.) — Katica Mrgić, „Tragom svetog Kvirina", In: *Pro sancto Quirino E. S.*, kiállítási katalógus, Gradski muzej Sisak, 2003 (2004.): 55–74.

Šašel 1974 — Jaroskav Šašel, „Sisica", RE s. v. Supplbd. 14, 1974, 702–741 (= *Opera selecta,* 600-602)

Thomas 1980 — Edit B. Thomas, „Christianity", In: A. Lengyel, G. T. B. Radan (eds.), *The Archaeology of Roman Pannonia*, Budapest, 1980: 193–206.

Tomaš Barišić 2016 — Tea Tomaš Barišić, „Rimske brončane svjetiljke Gradskog muzeja Sisak", a Sziszeki Múzeum évkönyve 11, 2016: 30–47.

Wiewegh 2003 (2004.) — Zoran Wiewegh, „Kasna antika i razvoj kršćanstva", In: *Pro sancto Quirino E. S.*, kiállítási katalógus, Gradski muzej Sisak, 2003 (2004.): 21–29.

(Fordította: Handler András)

GÁSPÁR GABRIELLA

A NŐK BIRTOKÖRÖKLÉSE A NÁDASD NEMZETSÉGBEN 14. SZÁZADI FORRÁSOK ALAPJÁN

Ez a tanulmány kísérlet arra, hogy miként lehetséges egy nemzetség történeti forrásokban dokumentált nőtagjaival kapcsolatos jogügyletek mentén elindulva új adatokkal, információkkal bővíteni az egyes ágak rokonsági rendszerét. A Nádasd nemzetség a 14. században még létezett famíliáiban a Mákfai/Oszkói, a Gersei, valamint a Násdasdinak nevezett, később Darabos ágban összesen kilenc nő szerepelt a forrásokban, akik az őket érintő jogügyletek idejében még életben voltak.[1] További hét asszony külön jogait haláluk után érvényesítették rokonaik,[2] és újabb hét olyan nő neve fordult elő még oklevelekben, akiknek neve csak érintőlegesen, egy jogügylet, vagy leszármazási kapcsolat bizonyítékaként szerepel ebben az írásban.[3] A nemzetségek leszármazása patrilineáris, ennélfogva a korai oklevelekben többnyire feljegyezték az apai neveket, míg a nőkét csak elvétve, ugyanakkor a rokonsági viszonyok megállapításához főként az asszonyok leánykori nevének ismeretére lenne szükség. A nők apai neve, többnyire a női külön jogok érvényesítéséhez kapcsolódó jogügyletekben jelent meg, ennélfogva a jogtörténet bizonyos fokú bevonása szükséges az elemzésbe.

Általánosan megállapítható, hogy a fennmaradt, magánjogi viszonyokat tárgyaló oklevelek nagy része a birtokviszonyokhoz, ezen belül pedig, a birtoköröklésehez kapcsolódott. A férfiak birtoköröklésére talán szükségtelen kitérni részletesen, mivel a törvények szerint minden fiú egyenlően örökölte az apa ági birtokokat, az apa végrendeletében csak a szerzett birtok felől rendelkezhetett másként. Az anyaági birtokokat minden fiú és minden leány egyenlően örökölte. A nők birtoköröklésének feltételeit érdemes összefoglalni mivel ezek bonyolultak, kevéssé ismertek, továbbá a gyakorlat sokszor eltért a főiránytól. A rövid át-

1 Patyi Viola, Nádasdi Darabos Katalin, Nádasdi Darabos Chala, Nádasdi Darabos Pona, Nádasdi Darabos Kathlyn (Molnár Mátyás felesége), Makwai Isalch, Makwai Jolenth, Oszkói Klára, Gersei Margit.

2 Patyi Floris, Káldi Dominika, Káldi Venus, Nádasdi Gersei László felesége Erzsébet, Nádasdi Gersei Dénes felesége Katalin, Csémi Pál leányai: Elisabeth és Margharete.

3 Chopou testvére Simon özvegye Kökényesi Erzsébet, Nádasdi Gersei László és Dénes leánytestvére (András leánya), Rezneki Margit, Makwai Ilona, Makvai Margit, Makwai Peteu felesége Bagith, Magyar Erzsébet (Gersei Margit leánya).

tekintés azért sem szükségtelen,[4] mert a később tárgyalásra kerülő jogügyletek értelmezését megkönnyíti.

A magyar birtoköröklés rendszere a társadalom korai alakzatainak kiformálódásától, majd a rendiség megszilárdulásától is a nemzetségek érdekeit figyelembe véve formálódott. A nemzetségek ősi, vagy szállásbirtokai apa-ági birtokok voltak és a leszármazásnak megfelelően fiágon öröklődtek. A leányoknak a nemzetségi birtokból elvileg semmi nem jutott, hiszen férjük nemzetségébe vitték volna ki, ami ellenkezett a nemzetség érdekeivel. Ez alól a leánynegyed (*quarta puellaris*) képezett kivételt, de eleinte ennek szabályait is a szokásjog alakította. A leánynegyedként kiadott javakat az apai jószágokból adták ki.[5] A negyed az összes leánynak együttesen járt és a leányok férjhezmenetelekor volt szokás kiadni. Legkésőbb az apa halálakor, vagy a testvérek birtokainak elosztásakor (osztály) jutottak hozzá a leányok a negyedhez, ha azonban nem volt leány leszármazott, akkor a következő, vagy az azt követő generáció leányai kapták meg. A leánynegyedet csak kivételes esetben lehetett birtokban kiadni, ha a családnak magvaszakadt, azaz nem volt fiú örökös,[6] vagy ha a leány nem nemeshez ment férjhez családja akaratából, vagy beleegyezésével. A leánynegyedet tehát, ugyanúgy ingóságban kellett kiadni, mint a hozományt *(allatura)*, vagy a jegyajándékot (*res paraphernales)*, illetve a hitbért (*dos, dota)*, ez utóbbit az asszonynak, vagy örököseinek járt, a házasság megszűnése után. Ezeket a javakat a nőnek a házasság után meg kellett kapnia, ezek felől szabadon rendelkezett. Végakarathiányában pedig úgy, mint anyaági vagyont egyenlően örökölték a lányok és a fiúk anyjuk, vagy nagyanyjuk után.

A női külön jogok alapján járó juttatásokat már a korai századokban sem csupán ingóságokban kiadható javakként kezelték, hanem gyakorta birtokban adták ki az apák leányaik quartáját, és hozományát, néha még az utódok, vagy rokonok az özvegyek hitbérét is. A leánynegyed birtokban történő kiadására a 1222–1410-ig az oklevelekben fellelhető esetek 57–60%-ában volt példa.[7] Ennek nem csupán a gondoskodás szándéka volt az oka, hanem a pénzhiány is. A hozomány, jegyajándék értelemszerűen inkább ingóság és az özvegyek hitbérének kifizetése is inkább készpénzben történt, de ezekre nincsenek összesített adatok. Meg kell jegyezni, hogy a hozomány és a leánynegyed időnként „összecsúszott", mert mindkettőt a házasságkötéskor adták ki, de a negyedet legkésőbb az apa halála után. A megfelelő kiházasítás, azaz a leány társadalmi státusához illő javakkal történő útra bocsátás a családi házból a női jogok közé tartozott, ha az apa már nem élt, a testvérek kötelessége volt ennek teljesítése.

4 Lásd bővebben: Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus kiadó, Budapest–Pécs 2009, Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet, Osiris kiadó, Budapest 2004., Holub József: A fiúsításról, Gróf Klebersberg Emlékkönyv Különnyomat, Budapest 1925., Kelemen László: A leánynegyed. („Quartalitium"). Acta litterarum ac scientiarum regiae universitatis Francisco-Josephinae, Sectio Juridico-Politica, 1. köt. 6. füz., Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., 1926. stb.

5 A jogtörténészek nem minden esetben értettek egyet abban, hogy csak az ősi és adományos (szerzeményi) atyai javakból adták ki, vagy a vásároltakból is. Ld. Holub József és Kelemen László vitáját a leánynegyed kérdésében. Holub József: Néhány kérdés a leánynegyed köréből, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1936., Kelemen László: A pénzen szerzett birtok és a leánynegyed, válasz Holub József dr. bírálatára 1929. 34.

6 Az Aranybulla 1222-es első változata és az 1231-es megújítása egyaránt tartalmazza, hogy a fiúutód nélkül maradt apa birtokainak negyede a leányáé lett, a többi felől pedig szabadon rendelkezhetett. Ez azonban nem a nők negyedhez való jogát törvényesített, hanem csak annak kötelesrész jellegét, magszakadás esetén.

7 Banyó Péter: Birtoköröklés és leánynegyed. = Aetas, 2000/3 sz.

Az adománybirtok esetében az adományozó jelölte ki az örökösök körét az adománylevélben, amibe a leányok is beletartozhattak, de általában csak fiágon öröklődtek. Ha az adományozott örökösei osztályt tettek és elosztották az apai jószágot, az osztály után már az adománybirtok is ősi birtokként viselkedett és a fiági öröklés vonatkozott rá, még ha eredetileg mindkét ág kapta is. A nők örökölhettek apai szerzett birtokot is (ahogy anyait is), mivel e javak felett a szerző szabadon rendelkezhetett, s végrendeletében akár a leányaira is hagyhatta. Az adománybirtok lehetett királyi és magánadomány is, ez utóbbit a nagyobb urak, tisztségviselők gyakran adták familiárisaiknak. A birtokok feletti szabad rendelkezési jog király által adott privilégium volt, ami felszabadította a birtokot az eredeti öröklési kötöttségek alól. Ennek hiányában azonban az ősi, az adomány és a szerzett birtok másként viselkedett az örökölhetőség vonatkozásában. Értelemszerűen a szerzett, vásárolt birtokról való szabad végrendelkezéshez nem kellett királyi engedély, sőt a nők férjük, vagy bármelyik rokonuk által nekik hagyott szerzett birtokot is örökölhettek. Meg kell jegyezni, hogy a „honor", tehát a magas tisztségekkel járó uradalmak és ispánságok haszonélvezete[8] nem volt örökölhető, tehát nem tartozott az örökölhető birtokok körébe.

A nők külön jogai közé nem tartozott, mert különleges királyi kegyből fakadt a fiúsítás – mégis általában oda sorolja a jogtörténet –, Erdélyben nem kellett hozzá királyi akarat, ami a székely örökség sajátosságaiból fakadt.[9] A fiúsítást Róbert Károly vezette be a hazai jogba, s az Anjouk idején vált gyakorlattá. A nemzetségek érdekeivel nem egyezett, mivel a vérségi elvet vette figyelembe, s segített kialakítani a családok magántulajdonát a nemzetségi közös ellenében. A fiágon magvaszakadt szakadt családok esetén, ha volt leányutód, a király jutalmazhatta híveit úgy, hogy az apai jószágot a leányutód, vagy utódok örökölhették, azzal a kitétellel, hogy a fiúsított leány apai birtokai csak fiágon öröklődtek tovább. Gyakran alkalmazták az uralkodók a fiúsítást akkor is, ha egy nemzetség valamelyik ágát a fiágon történő kihalás veszélyeztette. A fiúsított leány férjének családjába, nemzetségébe vitte át az apai vagyont. A fiúsítás visszavonható volt érdemtelenség esetén, hiszen a magvaszakadt család birtoka az uralkodóhoz került, s az Ő kegyéből adományként szállt a leányutódra, illetve a férj nemzetségére a nővel közös utódokon keresztül.

Nem csak fiúsítással juttathatta az apa egyetlen leányát vagy leányait apai birtokhoz, magszakadás esetén. Ilyenkor szabad rendelkezési jogot kértek a királytól, vagy vejüket örökbe fogadták (bár ehhez is királyi engedély kellett), vagy vejüknek és leányuknak ajándékoztak birtokot, illetve az apa leányának és vejének elzálogosította egyik-másik birtokrészét. Előfordult, a fiúörökösök is leánytestvérük hozományát, vagy leánynegyedét, nem különben özvegy anyjuk hitbérét és hozományát természetben adták ki. Ebben az időszakban voltak korlátjai az ingóságban vagy készpénzben történő kifizetéseknek. Készpénze csak annak volt, akinek volt valami jövedelmező tisztsége. A tisztségviselők, vagy vitézek, akik ilyen típusú birtoklás útján jutottak jövedelemhez és újabb, vásárolt birtokokat tudtak szerezni, akár vétel útján, akár zálogbirtokként. Számukra nem volt lehetetlen családjuk nőtagjainak készpénzben történő kifizetése, a többség azonban inkább birtokrészekben fizette ki a női külön jogok biztosította kötelező kvótákat, noha ez elvileg ellenkezett a nemzetség érdekeivel. A nőknek juttatott birtokok jogállására néha következtetni lehet abból a módból, ahogy azt az apák leányaiknak átadták.

8 Engel Pál: A honor (A magyarországi feudális birtokformák kérdéséhez) = Történelmi Szemle, 1981/1.
9 Gáspár Gabriella: A nők jogai a magyar rendi társadalomban. = Jura, 2007. 2. sz 39-49.

A Nádasd nemzetségben a birtok elkülönítések időszaka után, amikor már a leszármazottak osztályt tettek, a családok nőtagjainak is egyre gyakrabban adták ki részüket természetben, vagy részesítették az atyai birtokban, különösen az 1300-as évektől. A nemzetséghez tartozó ágak és családok különböző taktikákat alkalmaztak arra, hogy a családok nőtagjait az apai birtokban is részesítsék.

A továbbiakban a Nádasdi Darabos, Mákfai/Oszkói, és a Gersei családok birtokrészeinek leányágon történő átszállásáról, s ezek mikéntjéről lesz szó 14. századi oklevelekben fellelhető jogügyletek alapján.

ZÁLOG- ÉS CSEREBIRTOKOK A DARABOS ÁGON

A Nádasd nemzetségbe házasság útján került nők közül az oklevelekben legkorábban felbukkanó nevek a 13. században Heym ágához kapcsolódtak. Erről a korán kihalt ágról kevés a forrás, mégis érdemes érintőlegesen megemlékezni ezekről az ügyletekről, mivel javaik a 13. század végén Nádasdi (később Darabos) Imre leszármazottjainak vagyonát gyarapították.

1254-ben Cadar (patyi) elhunyt leánya Floris hitbérének és jegyajándékának kiadását elengedi vejének Karachynnak, azzal a feltétellel, hogy Floris első házasságából származó leányának (szintén Floris) kiházasítására fordítja ezeket a javakat. A feltételek közé tartozott, hogy Karachyn mostohaleánya négy márkát kapjon nagykorúsága elérésekor, ha pedig Karachyn ezt nem érné meg, nevelőapja testvéreitől nyolc márkát kapjon majd.[10] A leány nevelőapja halála után végül 18 márkát kapott annak fivéreitől; Heymtől és Adriántól.[11] Karachynnak nem volt fiútóda, s javait a legközelebbi élő férfi rokona, Heym fia Miklós[12] örökölte, aki 1291-ben a maróczi/moróczi részt eladta a Nádasdi Imrének. Heym fiai közül Heymnek volt egy Miklós nevű fia, Karácsonyi János ugyan azt állítja, hogy nem volt Heymnek fia és Stefand fia Miklós örökölt,[13] ami kevéssé valószínű, ha Karachyn egyik testvérének volt a fia. Ugyanehhez a családhoz tartozik egy újabb kifizetés özvegyi jogon, ami valószínűleg éppen Miklós anyját, Patyi Kadar másik leányát Violát, Maróczi Heym özvegyét érintette. Az özvegy hitbérét és jegyajándékát Nádasdi Imre és annak fia Domonkos adta ki 1293-ban, amit Kadar fiai Arnold és Budur, Viola testvérei igazoltak a vasvári káptalan előtt.[14] Valószínű, hogy Heym fia Miklós további ingatlanrészeket adott el Nádasdi Imrének és Domonkosnak, akik a fizetett összegből elkülönítették az özvegynek járó részt, mivel enélkül nem szerezhették volna meg az ingatlant. Az özvegynek zálogjoga volt férje javain, amíg ki nem fizették megfelelő módon a járandóságait, mivel hitbére és jegyajándéka az örökséget terhelő dologi terhek, kifizetésük minden más tartozást megelőzött. A nemzetségi birtokok eladása nem volt megengedett a közeli rokonok beleegyezése nélkül, sőt elsősorban ők formálhattak jogot ezekre a birtokokra és közbecsű áron jutottak hozzá. Ha a hitbér és jegyajándék kifizetése vásárlás és nem öröklés keretében történt mit sem von le az

10 Karácsonyi János: Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. II. köt. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1901. 388.
11 Wertner Mór: A magyar nemzetségek a XVI. század közepéig. Csanád Egyházmegyei Könyvsajtó. Temesvár, 1892. II. köt. 199.
12 Wertner (1892) i. m. 201.
13 Karácsonyi i. m. uott.
14 Wertner (1892) i. m. 201-202.

ügylet azt bizonyító erejéből. Ha a leszármazási táblák alapján lehetne is kétsége bárkinek Heym és Itemer közeli rokoni viszonyával kapcsolatban, egy ilyen tartalmú teljesítés bizonyítja, hogy a később Darabosnak nevezett ág állt legközelebb a kihalt Heym családhoz.

1309-ben Nádasdi Itemer fia Domonkos ágán három fiának; Lőrincnek, Jánosnak és Istvánnak volt két leánytestvére; Pona és Chala. Pona. Szörcsöki Lőrinc házastársa volt, Chala Leansuk Miklós felesége lett.[15] Mindkét leánynak a Nádasdi, később Darabosnak nevezett ágról természetben adta ki a családja nászhozományát, vagy leánynegyedét. Chala nászhozománya, esetleg quartájaként 1309-ben Nádasdi Domonkos fiai a vásárolt Heymfölde birtokot Halogy harmadával adták.[16] Ivánczi Ajakas Miklósnak négy fia és egy leánya születetett, aki Makwai Péter fia Peteu felesége lett.

Pona Dyruske-ét kapta, amit testvérei (Lőrinc, János és István) a Zala vármegyei Teskánd egy részével kicseréltek 1326-ban.[17] Szörcsöki Lőrincnek és Ponának egy fia (Gallus) született.[18] Nádasdi Domonkos fiai törekedtek arra, hogy leánytestvéreik hozományát szerzett birtokban adják ki, erre meg volt a lehetőségük, mivel Nádasdi Imre számos birtokot kapott és vásárolt. Nádasdi Imre a nemzetség korán hírnevet szerzett tagja volt, aki ifjú korában IV. Béla udvarában apródként szolgált, majd komoly segítséget nyújtott V. Istvánnak is felesége Erzsébet kiszabadításában, és háborúban is vitézkedett. 1273-ban udvari vitéz lett, és birtokadományokat kapott a királynőtől.[19]

A Nádasdi Darabos családban a következő dokumentált női joghoz kapcsolódó ügy, Nádasdi Imre leánya Katalinhoz, Sári Marcell özvegyéhez kapcsolódott. Sári Marcell a Káldiak közé tartozott, a Sári nevet birtokáról kapta. 1311. július 6-án kelt irat szerint Katalin, Sári Marcell özvegye visszaadott a vasvári káptalan előtt egy telket, amelyet apja ráhagyott.[20] Nádasdi Imre jómódú volt, nehezen hihető, hogy leányának Katalinnak nem adott megfelelő hozományt, vagy quartáját nem adta volna ki a házasságkötésekor. Végrendeletében azért hagyott zálogként bírt teleket a leányára, mert afelett szabadon rendelkezett. Ez a birtok nem valószínű, hogy a hozományt, vagy a negyedet kívánta volna pótolni. Ezt a telket Chopou fia Andronikus adta zálogba Nádasdi Imrének, s ezt Chopou fia András fia László visszaváltotta, mint nemzetségi birtokrészt. A nőág birtoköröklésének egy példájaként ennek az ügyletnek a tanulsága az, hogy már az 1300-as évek elején végrendeletben, vagy házasságkötéskor zálogos telket juttathatott az apa leányának, ahogy ez a megoldás későbbi századokban is elterjedt gyakorlat volt. A zálogga terhelt birtok ingóságnak minősült, pénznek, ami a zálogösszeget fedezte, közbecsű áron zálogosították, és a rokonok azon is válthatták vissza. A zálogbirtok bizonytalan volt, mert a nemzetség jogosult férfitagjai visszaválthatták, ha nem telt el 32 év a zálogba adás óta. Nádasdi Imre további birtokot kívánt juttatni a leányának, és valószínűleg Andronicus már nem élt, utóda (egyetlen fia Péter)

15 Ajakos Miklós de Leansuk Iváncot a korábban bíró Gatal nemzetség egyik leszármazottjától Rendesi Andrástól vette meg, aki távol élt maradék itteni birtokaitól Veszprém vármegyében. Ajkas/Ajakos Miklós amikor Iváncra költözött felvette az Ivánczi nevet, ahogy a korban szokásos volt. Benczik Gyula: Ivánc. In: Száz magyar falu (Szerk.: Gyurácz Ferenc) www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/ivanc-6B85/

16 Benczik uott.

17 Wertner (1892) i. m. 203.

18 Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. (továbbiakban: UBB) Bd. III. Die Urkunden von 1301 bis 1327. Bearbeitet von Irmtraut Lindeck-Pozza, In Kommission Bei Hermann Böhlaus Nachf. Wien–Köln–Graz, 1979. 412.

19 Birtokszerzéseit Karácsonyi János összegzi. Karácsonyi i. m. 389.

20 Wertner (1892) i. m. 202.

sem volt jó anyagi helyzetben, ha élt még egyáltalán. Így joggal remélhette Nádasdi Imre, hogy a visszaváltásra nem kerül sor. Chopou fia András tudatos vagyonmegtartó és gyarapító sikereire – ami fiait is kedvező helyzetbe hozta – nem számított. Visszaváltáshoz kapcsolódott 1360-ban Makwai Domonkos leánya Kathlyn ügye is. A vasvári káptalan előtt Kathlyn, Molnári Mátyás felesége visszaváltotta makwai birtokrészét testvérétől Monkus Domonkostól.[21] Az ügylet érdekessége, hogy elég ritkán váltották vissza nők birtokukat fivéreiktől. Ebben az esetben apai vásárolt, vagy anyaági birtok lehetett a visszaváltás tárgya.

A Nádasd nemzetségen belül a családnevek elkülönülése a 14. században kezdődött, és a név a megszerzett birtokok jelentősége szerint alakult ki, illetve változott. A Nádasd nembeli (később Daraboskénti ismert) család birtokszerző tagja Imre (II.)[22] volt, aki miután megszerzett egy-egy birtokot teljesen, utána a nemzetségen belül elcserélte egy másikra, mint Maráczot a Sárvize melletti birtokra. Leszármazottai megszerezték Mogyorósdot, aztán Dereskére összpontosítottak különböző csereügyletekkel vagy házasodási taktikákkal. A birtokkoncentrációra való törekvés a Mákfai/Oszkói ágnál ugyanígy megtalálható volt Makwa és Oszkó vonatkozásában, ahogy a Gerseieknél, előbb Sár, aztán Gerse és környéke volt a központ.

A MÁKFAI/OSZKÓI ÁG BIRTOKAINAK ÖRÖKÖSEI

1. Mákfai Jolynth és Isalch birtokai

A Nádasd nemzetség egyik, a 14. században magvaszakadt ágát alkotta a Mákfai/Oszkói ág. Leszármazásuk ugyanúgy nehezen vezethető vissza a nemzetség oklevelek alapján rögzíthető kezdetekig, mint a többi ágé, de bizonyos, hogy a Nádasdi nemzetséghez tartoztak.[23] Mákfai/Oszkói Péter mindkét néven előfordult az oklevelekben, amikor Oszkón volt a székhelye Oszkóiként, amikor Mákfára költözött, akkor Mákfainak nevezték. 1302-ben Itemer fia Péter már nem élt, mert ekkor feleségét Oszkói Péter özvegyeként említette egy forrás.[24] Péternek egy leánya, Isalch és három fia volt, közülük Bálintnak nem voltak utódai, Bekének két fia (II. Beke és István), Peteunek[25] három leánya és egy fia volt. Egy 1300-ban kelt oklevélben a vasvári káptalan bizonyítja, hogy Makwai Chama[26] fia Márton Makwa

21 Wertner (1892) i. m. 204

22 A családot Imrétől eredeztetik, kinek fia Itemer volt, tőle származott Imre (II.), fia „Agyaras" Domonkos, akinek leszármazottai magukat Daraboskénti különböztették meg. Nevüket Körmendhez közeli Daraboshegy miatt választották.

23 „*XII. Diuisionales litterae inter Nadosdianos, cum pacto mutuae successionis. A. 1344. Magister Joannes, filius Ladislai, ac Laurentius, filius Stephani de Nádasd, ab vna, ab altera vero parte Beke, filius Beke, ac Nicolaus, filius Pethew de Makwa, similiter de genere Nádasd, dividunt possessionem Kithewölgy et alias terras ad Ecclesiam S. Benedicti pertinentes, et inter duas villas, Ivanocz et Endrech existentes mutua successione pactata. Anno 1344.*" Fejér György: Codex Diplomaticus Hungariae (Szerk.: Sölch Miklós) MOL. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest 2004.

24 Nagy Imre – Paur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső: Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius. (H. O.) I. köt. Győr, 1865. 276. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_ HazaiOkmanytar_01/?pg=166&layout=s

25 Mákfay Peteu nevét rendszeresen ezzel az írásmóddal használom, hogy ne legyen összekeverhető sem az apjával, akit néha Péter helyett Pethew-ként jegyeztek, sem Gersei Pethővel, akinek szintén voltak érdekeltségei Mákfán.

26 Mákfai Chama a Nádasd nemzetséghez tartozott és rokonságban állt Mákafi Péter fiaival, viszont a rokonság foka nem ismert. Fejér VII/ 5. 221. (Szerk.: Sölch Miklós) MOL. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest 2004.

helység fele részét leányának Jelenchnek, (másként Jolynthnak[27]) és férjének Kuchki (Köcski) Jakab fia Miklósnak átengedte a házasság megkötésekor, amibe a jelenlévő rokonok beleegyeztek. Chama Mákfai Péter rokona volt, különben Péter fia Peteu nem támaszthatott volna igényt később, Chama fia Márton halála után annak birtokára. Chama két fia közül Bors utód nélkül halt meg, Mártonnak pedig egy lánya született; Jelench, akinek az említett birtokrészt hozományként adta. Veje nem élt sokáig, Jelench a másodszor is férjhez ment Nagy Miklós fia Domonkoshoz. Jelench első házasságából született Domonkos fia örökölte volna a birtokot, amit anyai nagyapja szüleinek adott. 1326-ban Mákfai Péter fia Peteu jelentkezett Márton örökségéért, és pert indított Köcski Miklós fia Domonkos és anyja ellen. Peteu azzal érvelt, hogy Ő személyesen annak idején nem egyezett bele az ajándékozásba.[28] Az ajándékozás dokumentuma szerint Péter fiai Peteu kivételével jelen voltak az ügyletnél, de ott voltak Péter testvérének, Jánosnak fiai is.[29] A forrás Péter testvérének, vagy atyafiának nevezi Jánost, és annak fiát, Lászlót, nem különben Mihályt. Az ügyletben érintett terület és malomhely Péter fiainak részeivel érintkezett.

1326-ban Mákfai Péter fia Peteu kiegyezett Jolynth-tal, annak fiával és második férjével. Valószínűleg Márton halála után került sor az egyezségre, mivel a néhai vejének és leányának korábban csak mákfai birtokának fele részét adta át, halála után a másik részre a család legközelebbi férfi tagjai (felmenő rendszerben) tarthattak igényt a magyar szokásjog szerint, ezek pedig Mákfai Péter fiai Peteu és Benedek (Beke) voltak, mivel Bálint ekkor már utód nélkül elhunyt, János fiairól, sem utódaikról pedig nincs további adat. A perbeli egyezség tartalma szerint Jolynth és fia Köcski Domonkos, valamint második férje *„... a föld egy részét a Petew által követelt harmadrész fejében 14 dénárban fizetett penza-ért Petew-nek adták Beke fiainak kizárásával. Hj.: Chama folyó, Rába, néhány hold dűlő, liget, patak folyása, Beruchzyg, nagy tölgyfa a ligetben, Makwa folyó, Makwa föld, út, tölgyfa, Makwa folyó, erdő*".[30] A „Chama folyó" megjelölés érdekes, valószínűleg Chama, vagy talán hasonló nevű apja birtokrészei vették körül ezt a vízfolyást, ami arra utal, hogy valóban ősinek számító apai jószágról volt szó a fenti ügyletben, mivel hosszú idő kellett ahhoz, hogy egy folyó neve kialakuljon. Oszkó egy részét is Chama birtokolta, s ez a településrész is a birtokos nevét viselte.[31]

27 Jolynth és Jelench azonos személyek. Az ilyen és hasonló névváltozatokra számos példa van a korai oklevelekben, amikor még sem a személyek neve, sem a települések elnevezései nem rögzültek, írásmódjuk pedig elég nagy változatosságot mutatott, amit aztán a későbbi századokban írt oklevelek szintén véletlenszerűen vettek át. Wertner Mór: Névmagyarázatok II. Régi magyar női nevek. Klny. a Magyar Nyelvőrből. Budapest 1917. 34.

28 Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Véghely Dezső: H. O. V. köt. Győr, 1873. 87. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_HazaiOkmanytar_05/?pg=55&layout=s id. Wertner: A magyar nemzetségek a XVI. század közepéig, Csanád Egyházmegyei Könyvsajtó, Temesvár 1892, II. köt. 202.

29 „... *Martinus filius Chama de Makwa coram nobis personaliter constitutus dimidictatem possessionis sue Makwa nocate cum uno loco molendini a parte filiorum Comitis Petri, dedit donanit at contulit Nicolao filio Jakobi de Kwchk cum filia sua domina Jelench, quam idem Nicolaus copulauit. Walentinus et Benedictus filii Petri de eadem Makwa pro se et pro Petrum fratre corem comparendo, Ladizlaus filius Johannis pro se et pro Michaele fratre suo astantes commetanei consensum prebuerunt et assensum.*" Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg (UBB) (W. Goldinger, R. Neck, H. Wagner, E. Zöllner) Verlag Hermann Böhlaus Nachf. Graz–Köln, 1965. Bd. II. 477.

30 Nagy Imre: Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavenis. (továbbiakban : A. O.) II. (1322–1332) Budapest, 1881. nr. 232. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_anjou_02/?pg=261&layout=s

31 Az Oszkó nyugati felén található ez a terület, ma Csoma-dűlő, aminek neve 1298 előtt alakult ki. Kiss Gábor – Zágorhidi Czigány Balázs: Egy mikrotáj történeti helynévanyaga. Vasvár keleti határa az Árpád-korban. 132. o. http://epa.oszk.hu/01800/01865/00010/pdf/EPA01865_helynevtorteneti_tanulmanyok_2006_02_129-157.pdf

Visszatérve az egyezség tárgyára, házasságkötéskor hozományt, jegyajándékot és leánynegyedet szoktak kiadni a nőknek. A jegyajándékot a leendő férj is adhatott, a hozományt vejének (és leányának) az apa adta. Példák sora bizonyítja, hogy a leánynegyedet és a hozományt birtokban is kiadták, ha más lehetőség nem volt. A kérdés az, hogy jelen esetben mi volt a birtok jogállása, amiből kiadták? Anyaági birtokrész sem lehetett, mert azt egyértelműen leánya örökölte volna és utódai nemre tekintet nélkül. Két jogi lehetőség merül fel az eset során, vagy ez a birtokrész szerzett volt, akkor viszont nem kellett volna a rokonok beleegyezése ahhoz, hogy leányának és vejének adja hozományként. Ha ősi apai birtokból adta, vagy osztály során ősivé vált adománybirtokból, ebben az esetben nem rendelkezhetett az apa ilyen birtok felett szabadon, ezért tarthatott igényt rá később Peteu, aki nem egyezett bele az ajándékozásba, míg testvérei igen. Peteu azonban csak a Jolynthnak átadott birtok egyharmadára tartott igényt, valószínűleg azért, mert másik két testvére, akiket egy-egy harmad illetett volna beleegyeztek az átadásba. Peteunek azonban fizetnie kellett a birtokrészért, ami azt jelenti, hogy a per tárgya birtokban kiadott nászhozomány, (vagy quarta) lehetett, de a birtok jogállása szerint valószínűleg ősinek számított. A Peteu által indított per nem terjedt ki Márton Mákfai birtokának másik felére, amit nem adott életében a lányának és vejének, és további jószágaira sem, mivel valószínű, hogy Peteu és testvére Beke ezeket megörökölte Chama fia Márton halála után, lévén azok valóban ősinek számító atyai birtokok, amelyek magszakadás esetén a legközelebbi férfi rokonokra szálltak. A Jolynthnak és férjének adott birtokrész bár apai jószág volt, ugyanakkor hozomány vagy quarta, ezért Peteu, csak fizetségért jutott hozzá, mert kárpótolnia kellett Jolynthot. A fentebb idézett szövegből kiderült, hogy a birtok Mákfai Péter fiai birtokai mellett helyezkedett el („*a parte filiorum Comitis Petri*"). Ez a körülmény alapos ok a beleegyezésük kikérésére az átadás előtt, hogy elkerüljék az érintettek érdekeinek sérelmét. Talán ez a szempont került utólag elfogadásra a kiegyezés során. A birtokrész átadását annak idején az apa részéről a házasság indokolta, amit mindkét káptalani okirat hangsúlyozott. Ha nem volt fiú örököse az apának, akkor leánya negyedét az apai birtokból természetben szokták kiadni, ilyenkor viszont meg kellett volna említeni az okiratban a jogcímet. A leánynegyed nem került említésre sehol, tehát valószínűbb, hogy hozományként kapta Jolynt férje.

1314-ben a vasvári káptalan előtt Mákfai Péter fiai Bálint, Beke és Peteu biztosították nővérüket Isalchot, Adumpreth fia László (Sári László) nejét arról, hogy Kis-Kocs birtokot örökül bírhatja a kapott Drugune (Deregne) birtokért cserébe.[32] Itt egy természetben kiadott hozományt, vagy leánynegyedet cseréltek el a fivérek nővérükkel egy Kiskocs nevű birtokra. Látható, hogy a vasvári káptalan előtt lefolytatott ügyletnél sem a pénzben történő megváltást választották, hanem a csereügyletet, ahogy az a Darabos ágnál is két esetben előfordult. Isalch férje Sári László, Sári Adumpreth fia és a család a Ják nemzetséghez tartozott.[33] A „Sári" megjelölést több családra is alkalmazták ugyanabban az időszakban, mindazokra, akik a Sárvíz mentén birtokoltak területeket. 1329-től Sári László Vas vármegyei szolgabíróként tevékenykedett,[34] tehát vármegyei tisztségviselőként elismert ember volt, ami egyben a Mákfai család státuszát is jelzi.

32 Wertner (1892) uott.

33 Adumprethnek két fia volt László és Dénes, az utóbbinak Dezső fiáról tudnak a források. Isalchnak és Lászlónak két fia volt: László és Bede.UBB II. 54., UBB III. 101., Bd. IV. Die Urkunden von 1328 bis 1342. Bearbeitet von Irmtraut Lindeck-Pozza. In Kommission Bei Hermann Böhlaus Nachf. Wien–Köln–Graz, 1985. 102., 271

34 UBB IV. 102., Wertner Mór: Adalékok a XIV. századbeli magyar világi archontologiához. Történelmi Tár. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága hozzájárulásával a Magyar Történelmi Társulat, Szerk.: Komáromy András, Új folyam VIII. 1907. évfolyam Budapest 4.

2. Oszkói Klára öröksége

A Mákfai ágat gyakran a Nádasdiak Oszkói, vagy Oszkai ágával azonosították. Azt a birtokrészt, amit Mákfai Peteu kapott meg Chama fia Márton után, később Peteu leánya Klára részére átírták 1378-ban.[35] Mákfai Peteu felesége Bogy/Bagith volt, akinek első férjétől született egy fia.[36] A fiú nevét hibásan közlik a források[37] pedig, Fejér György diplomatikai gyűjteményében található dokumentumból – amely Ajakas Miklós fiai közötti birtokdivízióról szól –, egyértelműen kiderül, hogy Bagith előző házasságából, Ajakas Miklóstól született fiát Ajakas Lászlónak nevezték.[38] Ajakas Miklós első felesége Nádasdi (Darabos) Domonkos leánya Chala volt. Ajakas Miklós azonban eredetileg a Leansuk nevet használta, később változtatta nevét Ajakasra.[39] Valószínű, hogy első feleségétől Chalától született három fia; János, Domonkos és Miklós,[40] míg második nejétől Bogy/Bagith-tól László fia. Az Ivánczra költözött Ajakas Miklós halála után János, Domonkos és Miklós kiadták mostohaanyjuk hitbérét és nászajándékát 1339-ben, aki ekkor már Makwai Peteu felesége lett. Ez az ügylet teszi egyértelművé, hogy Bogy/Bagith Ajakas Miklós özvegye volt, mielőtt hozzáment Makwai Peteu-höz, mivel a házasság megszűnése után a hitbér és a hozományi ingóságok kiadása az elhunyt férj fiainak a kötelessége.

Makwai Peteu gyermekeinek anyja az említett Bogy/Bagith, egy fiuk Miklós és három leányuk született: Ilona, Klára és Margit. Margit Ivánczi Miklóshoz, a fentebb említett Ivánczi Ajakas Miklós egyik fiához ment férjhez, ezt nem tehette volna, ha Miklós lett volna Bagith fia a négy közül. A másik két leánytestvére közül Ilona Bezerédj Jakab, Klára pedig Egerváry Miklós felesége lett. Klára Egerváry Mihály fia Miklós második felesége lett Iváncsi Bakos Klára[41] halála után. Egy korábbi forrás Klárát Egerváry Jakab feleségeként jelezte 1364-ben.[42] Klára azonban egyértelműen Egerváry Miklós felesége volt már az 1370-es években több okiratban szerepelt, mint „*nobilis domine Clare vocate consortis Nicolai filii Michaelis de Egeruar filie videlicet Petew filii Petri de Makua*”.[43] Ő volt az, akinek a nevére átírták 1378-ban azt a bizonyos birtokrészt, amelyet apja Peteu fizetség után megszerzett Chama fiai Márton leányától Jolinthtól és fiától.

35 Wertner (1892) i. m. 203.
36 Bagith első férje a Veszprém vármegyei Ajka nemzetség tagja, a második férje Makwai Peteu. Wertner Mór: Névmagyarázatok, II. Régi magyar női nevek, a Magyar Nyelvőr kiadása klny. Budapest 1917. 12.
37 Wertner Fejér munkájára (VIII/7 212.) hivatkozva Bagith első férjének szült fiát Ajkai Miklósnak nevezi. uott.
38 „*CLXII. Inter filios Comitis Nicolai dicti Ajkas diuisionales. A. 1328.Anno MCCCXXVIII. Ladislaus, filius Comitis Nicolai, dicti Ajkas, et mater sua Bagith dicta, coniux Magistri Pethеő, filii Petri de Makva, item Joannes, Dominicus et Nicolaus, et aly filii Nicolai Ajkas, dividunt inter se in possessionibus Jvanch, Lugas, Vásár Lugas, Németh Lugas, Czinkfalua, Miko, Fel-Lugas, Ujzaagh Pisztery, Surany.*” Ex tabulario I. Curiae Regiae. A középkori Magyarország digitális levéltára, Collectio Diplomatica Hungarica MOL DL-DF 4.3. (Szerk: Rácz György) Budapest 2008, ld. még Fejér im. VIII/7. 212. (Szerk.: Sölch Miklós) MOL. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest 2004.
39 Benczik Gyula: Ivánc. In: Száz magyar falu (Szerk.: Gyurácz Ferenc) www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/ivanc-6B85/
40 UBB IV. 428., idézi: Benczik Gyula uott.
41 Ifj. Reiszig Ede: A Geregye nemzetség. = Turul 1900/2.
42 CLII. „*Jacobus, filius Michaëlis de Egervara, pro consorte sua Clara, filia Pethő, filii Petri de Makva,*”. Anno MCCCLXIV. Fejér CD. 231 o. (Szerk.: Sölch Miklós) MOL. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest 2004.
43 Fejér X. köt. 47. sz. (Szerk.: Sölch Miklós) MOL. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest 2004.

A Mákfai ág elszánt vagyonszerzője volt Peteu, megszerezte Mákfát és Oszkót is teljes egészében, a család szerencsétlenségére azonban egyetlen fia gyilkosságot követett el, így Mákfai Peteu vagyona később egyik leányáé lett. Miklós egy a birtokper során megölte unokatestvérét II. Bekét, Peteu testvérének fiát. II. Bekének nem voltak utódai (sem testvérének Istvánnak), Miklós pedig a gyilkosság következtében elveszítette birtokait, és nyoma veszett. Miklós még 1355-ben, a gyilkosság előtt kiadta testvéreinek a Makwai birtokból a leánynegyedet.[44] Ez a joguk nem volt elvitatható, de az apainak minősülő birtokokat Peteu leányai nem örökölhették, sőt az anyai birtokokhoz is nehezen jutottak hozzá. Frankay Miklós (zágrábi érsek) a gyilkosság után azonnal magának felkérte Péter és fiai jószágait, mint magvaszakadt birtokokat; Oszkó, Nagy-Mákfa, Mihalócz, Dolina, Bokrács és Ivanócz településeken lévő birtokrészeket.[45] A három leány közül Klára élt legtovább, s a hosszú pert lefolytatta a Frankay által felkért birtokok visszaszerzése érdekében. Frankay birtokba iktatását nemcsak Peteu leányainak ellentmondása akadályozta, hanem a Nádasdi nemzetség tagjai is,[46] akik rokonságban álltak Makwaii Peteu-vel.

Klára peres úton érvényesítette testvérei örökösei és saját birtokjogát. A gyilkosság miatt elvett birtokok között anyai és nagyanyai birtokok is voltak, amik a leányokat megillették, illetve azok leszármazottjait, legyen az fiú vagy leány. Mákfay Klára az anyai és nagyanyai hitbérek és hozományok után – amit sikeresen visszaperelt – váltságként 50 márkát kapott a Káldy, a Zámbó és a Darabos családoktól, amin felvásárolta az oszkói részbirtokokat.[47] Káldi Demeter fia Miklós, Mezőlaki Zámbó Miklós és Monyorósdi Darabos Jakab a birtokolt Mákfa és Oszkó után fizették ki Egerváry Miklósnak és feleségének, illetve Klára asszony elhunyt nőtestvérei leszármazottjainak (Ivánczi Lászlónak és Bezerédi Miklósnak) az anyai és nagyanyai hitbért és nászajándékot. A felsorolt családoktól kapott fizetség jogossá teszi azt a feltételezést, hogy ezek a családok rokonságban álltak a Mákfai Peteu családdal, különben a birtokrészek nem kerülhettek volna hozzájuk a magszakadás után.

1378-ban Klára a királynő kegyéből fakadóan jutott hozzá a birtokok feléhez, és a káptalan kiadta Klárának az 1291-ban kelt Oszkó birtokára vonatkozó levelet. Oszkó egészéhez hozzájutott Klára, miután a rész birtokokat is megvásárolta. Az Oszkó birtok ügyében Nádasdi Miklós 1382-ben Egerváry Miklós (1382-ben Vas vármegye alispánja volt) ellen pert indított, mivel ekkor már Klára a felesége volt.[48] Ennek előzménye az volt, hogy Klára nem érte be az anyaági vagyon és a szerzett birtokok megszerzésével. 1381-ben elérte, hogy a király érvénytelenítette a néhai Frankay Miklós érsek és a nádasdi nemesek közti egyezséget,[49] s a nekik juttatott részt új adomány címen maga kapta meg. A Mákfaiak

44 Karácsonyi uott.
45 Karácsonyi i. m. XII. köt. 395.
46 Frankay Miklós érsek 1365-ben megegyezett a többi igénylővel és csak Hosszúoszkót és Nagy-Makwát tartotta meg, a határhoz közeli birtokcsoportot (Dolina, Bokrács, Ivanócz, Mihalócz) átadta nekik. Az érsek azonban hamarosan elhunyt, s egy rokonához kerültek itteni birtokai, aki azokat zálogba adta, majd 1370 körül szerezte meg birtokcserével Zámbó Miklós tárnokmester. MOL DL 94102, Zágorhidi (2007) i. m.
47 DL 6606. A középkori Magyarország digitális levéltára, Collectio Diplomatica Hungarica MOL DL-DF 4.3. (Szerk.: Rácz György) Budapest 2008.
48 MNL DL 6913.
49 Fejér IX/7 231-232. nr. 52.

magszakadása miatt, mint a család utolsó tagját, Klárát Mária királynő 1385 december 6-án fiúsította.[50]

Egerváry Miklós feleségét Oszkói Klárát apja Mákfai Peteu és testvére Miklós összes javainak örökösévé tette, továbbá a birtokokba történő beiktatást is elrendelte. A fiúsítási dokumentumból kiderül, hogy már két közös gyermeke volt Egerváry Miklósnak és Oszkói Klárának; Mihály és István, akik anyjukkal együtt szintén részesültek a fiúsításban. Mihály leszármazottjai között jegyezték Egerváry Lászlót, aki később horvát–szlavón és dalmát bán lett. A Mákfai ág vagyona a Geregye nembeli Egerváry Miklós leszármazottjaira szállt, akik annak régi részeit még századok múlva is birtokolták.

A GERSEI ÁG KIHALT FAMÍLIÁJÁNAK ROKONSÁGA

A Nádasd nemzetség Gersei ágát Chopoutól eredeztetik a források. Az okiratok tanúsága szerint Chopou testvére Simon volt. Simon felesége Kökényesi Simon leánya, Erzsébet[51] volt, de utódaik nem születtek és az özvegy hitbérét és hozományát Chopou fia András fizette ki 1275-ben. Chopou fiai; Andornak/ Andronicus, Lőrinc és András voltak. Andronicusnak egy fia volt Péter, csupán egy-két birtokkal kapcsolatos ügyletben szerepelt a neve, általában eladóként. Lőrinc fia Márk volt, unokája pedig Pethő, a nádasi nemzetség Gersei Pethő ágának őse. Chopou Lőrinc fiát és annak fiát, Márkot a források gyakran Sári Lőrincként és Sári Márkként[52] emlegették, mivel birtokaik a Sár mentén összpontosultak. András fiai László, Dénes és András voltak, a források említenek egy leányt is, akinek neve nem ismert. Chopou három fia közül András volt a legsikeresebb, vitézségéért adományban és tisztségben részesült, megfelelő jövedelemmel rendelkezett, amiből birtokait gyarapította. Chopou fia András 1283-ban a királyi fegyvernökök ispánságának hivatalát viselte.[53] 1259-ben András Paah Zala vármegyei helységre kapott adományt Mahrenberg vára alatt tanúsított vitézségéért, majd megszerezte a Sári malmot is, 1272-ben Monyorósd egyharmadát, amit tovább cserélt és Guersa (Gerse) pusztáját.[54] A célzott birtokokat testvéreivel és rokonaival kötött ügyletek során szerezte meg.

50 . „[…]*pro nobili Domina Clara vocata, filia Petri, fily Pethew de Makwa, Comitatus Castriferei, consortis videlicet Nicolai, fily Michaëlis de Egerwar, nobis humiliter porrectae; sic non minus pro fidelitatibus et sincerissimis Servitiis Michaelis Literati et Stephani, filiorum eiusdem Nicolai, nostrae Maiestati per eosdem exhibitis, praedictam Dominam Claram nuncupatam, matrem ipsorum Michaelis Literati et Stephani, annuente et consentiente fideli nostro Barone, Magnifico viro Nicolao Zambou Magistro Tauernicorum nostrorum, tam de omnibus iuribus possessionariis, ipsius condam Petri, fily Pethew, quam de possessionibus, hominis sine herede decedentis* […]"Fejér i. m. CD XXVII. (Szerk.: Sölch Miklós) MOL. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest 2004. 30-31.
Az okirat tartalmaz még egy érdekes információt, hogy a királynő kikérte és meg is kapta Mezőlaki Zámbó Miklós tárnokmester beleegyezését a fiúsítási aktushoz. Zámbó Miklós tárnokmester, mint Erzsébet királynő végrendeletének végrehajtója megkapta a „magnificus" címet, ami a bárói címnek feleltethető meg, pontosabban a kincstartóság bárói méltósággá emelkedését jelzi. Weisz Boglárka: Ki volt az első kincstartó? A kincstartói hivatal története a 14. században. = Történelmi Szemle 2015/4. 527-540., 535.

51 Kökényesi Erzsébett apja Kökényesi Simon volt, akinek Erzsébet leányán kívül négy fia volt; Balsa, Miklós, Mike és Erdő. UBB II. 120.

52 1293-ban, amikor Monyorósd felét átengedte Andronik fia Péter Nádasdi Imre fiainak Domonkosnak és Imrének (Darabosoknak), az ügyletbe beleegyeztek Chopou fia András fia László és Sári Lőrinc fia Márk. Sári Lőrinc nem más, mint Andronik és András testvére. H. O. III. 44.

53 Karácsonyi i. m. 391.

54 H. O. V. Győr, 1873. nr. 38. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_HazaiOkmanytar_05/?pg=55&layout=s

Benedek magisztertől (érsek és királyi alkancellár) ajándékba kapta Torvaj birtokának egy részét, amelyet nővére (Elena Dees özvegye) hozományaként örökölt Benedek 1274-ben.[55] Elena fia II. Dees előbb halt meg mint édesanyja, így az asszony halála után, a neki járó hitbért (vagy hozományt, ahogy a fordítások ezt jelzik) a nő rokona örökölte. Benedek érsek ajándékának a rokonsági viszony lehetett az alapja. Dees a Hermán nemzetséghez tartozott, akik rokonságban álltak a Nádasd nemzetség Gersei ágával.[56] Gersei András valószínűleg hamar túladott a birtokon, mivel 1286-ban Torvajt már Hidvégi András Endre fia adta el.[57]

András fiai közül Andrásról alig van adat, valószínűleg korán, utódok nélkül hunyt el. Gersei Lászlónak és feleségének, Erzsébetnek[58] egyetlen élő gyermeke – Margit – maradt életben, de valószínűleg több gyermekük volt. Nádasdi Gersei László felesége Köcski Sándor (II) rokona volt, a források azonban ellentmondóak a rokonság foka tekintetében. A Nádasdiak Gersei ágának nem csak László feleségén keresztül volt kapcsolata a Köcskiekkel, mert leánytestvérük, Kachow/Kotsa Tamásnak felesége lett. Kachowt szintén Köcski Sándor I. testvéreként jelezte Karácsonyi, míg az 1332. évi királyi király oklevél záradékában Tamást Köcski országbíró testvérének nevezték.[59] Dénes gyermekei közül senki nem maradt életben. Feleségének neve Katalin volt, aki Kapornak melletti Miklós fia Kövér (Pignus) Mihály leánya, leánytestvére Margit, Rezneki István felesége volt.[60] Kapornaki Katalin testvérei (vagy féltestvérei) Vasvári János és András magiszterek voltak, az általuk indított perek alapján.[61]

Gersei András fiai hűek maradtak Károly Róberthez akkor is, amikor Nyugat-Dunántúlon alig maradt híve, mivel a Kőszegiek helyi hatalma erősebbnek bizonyult. Chopou fia András ágát e hűség következtében egy kisleány kivételével teljesen kiirtották. 1332-ben Károly Róbert fiúsította Margitot, mint családja egyetlen túlélő örökösét.[62] A nemzetségben és az országban is az első fiúsítás volt, amikor a király a Nádasd nembeli Gelsei Margitot juttatta apja és nagybátyja birtokaihoz. Az eset előzménye volt, hogy 1316-ban Gersén – a fiúsítási okiratban leírtak szerint – Henrik fia vörös Salamon, Németújvári (Kőszegi) János utasítására familiárisaival lemészárolták a Gersei családot, amit csak a kisded Margit élt túl dajkája ügyessége folytán. Gersei Lászlót, aki a templomba menekült három emberével üldözői megölték, kihúzták a templomból majd fejét levágták, majd a família házát felgyújtották és benne égett Dénes feleségével és gyermekeivel együtt, továbbá László felesége és gyermekei.[63] A fiúsítási okiratban leírt történet az elfogadott és elterjedt verziója a család

55 UBB II. 101., A. O. II. 143., uott 113.

56 A rokonsági viszony alapja lehetett, hogy Chopou, vagy András felesége a Hermán nemhez tartozott. Márk fia Gersei Pethő felesége is a Hidvégi családból származott. UBB III. 342., idézi Wertner (1892) i. m. 208.

57 UBB II. 286.

58 H. O. II. 203.

59 UBB IV. 222.

60 Reiszig Ede: Reznekiek. = Turul, 1899. Rezneki István apja Oliver v. Reznek volt. UBB IV. 530.

61 1322-ben a vasvári káptalan előtt Vasvári András magiszter fiai János és András nővérük Katalin, Kapornak melletti Miklós fia Kövér Mihály lánya, néhai Gersei András fia Dénes feleségének hozományát és jegyajándékát kérték. 1324-ben Magyar Pál Makva birtokba történő beiktatásakor tiltakoztak, nővérük hitbérét és jegyajándékát kérték 40 márka értékben, továbbá Gerse birtok után további 10 márkát. A fentiek alapján Katalin féltestvérei lehettek a Vasvári fivérek. A Vasvári testvérek apja János magiszter volt, másként „*Johannes hospes in Eisenburg de Pogh*" A. O. VI. köt. 833., uott. VIII. köt. 491., UBB III. 150., IV. 488.

62 Fejér: Codex Diplomaticus VIII/3 köt. CCLXXI (Szerk.: Sölch Miklós) MOL Arcanum Adatbázis Kft. Budapest 2004.

63 Fejér i. m. VIII./3 592-596., UBB IV. 222.

kiirtásának, de egyes részletek kissé másként szerepelnek egy 1321-ben kelt, a vasvári káptalan által kiállított ítélőlevélben.[64] Ebben a dokumentumban a két testvér (László és Dénes) feleségeinek testvérei és rokonai sorolták fel a történteket és követelték rokonaik után a pénzbeli kárpótlást. Az iratban fel vannak sorolva az elkövetők (János, Salamon és Demeter) Demeter fiai,[65] továbbá más rokon személyek is, akik a családdal együtt áldozatai voltak a tűznek. Gere fia Pál de genere Csém leányai Elisabeth és Margit, valamint szintén a Csém nemzetségből származó Miklós, Herric fia. Gersei László feleségét Detre leányának („[…] *nobilis Dominae filiae Detrici relictae Ladislai* […]" nevezte az ítélőlevél, testvére pedig István, Detre fia. Detre személye nehezen azonosítható[66] a különböző lehetőségek közül a Káldy-rokonság a legvalószínűbb, mivel a Káldiak is felléptek a káptalan előtt kárpótlási igénnyel. Káldi Severed vagy Siegfried fiai (László, Miklós és János) valószínűleg rokonságban állt a Csém nemzetséggel is,[67] s mint fentebb már említésre került az áldozatok között volt Pál dg. Csém két fiatal leánya és Miklós dg. Csém is.

Gersei Margitot rokona Köcski Sándor (II.) országbíró vette magához és nevelte fel családjában. II. Köcski Sándor a király hű embereként és tisztségviselőként Vas és Sopron vármegyét védte a hűtlen urak ellen. Pór Antal szerint II. Köcski Sándor anyja Nagymartoni Venus volt, felesége pedig Bajóti Klára, szintén a Nagymartoni famíliából.[68] Anyja azonban Káldy Venus/Venisa volt, akinek anyja Káldy Dominika,[69] aki tehát Köcski Sándor anyai nagyanyja volt. Ezt az állítást megerősíti, hogy 1312-ben anyja és nagyanyja leánynegyede és hozománya fejében megkapta Sár birtokának egy részét kárpótlásként Káldi Marcell fiaitól, majd a többit megvette a Káldyaktól.[70] Mindebből az is következik, hogy Káldi Dominika és Venus közeli rokoni kapcsolatban álltak Káldi Marcell ágával.

II. Köcski Sándor sikeres hadvezér és politikus volt, 1324–1328-ig pedig országbíró. Hadi és diplomáciai érdemei miatt gyakran birtokadományban részesült, ugyanakkor sokat is költött, mert saját birtokaiból finanszírozta a király érdekében vitt hadjáratokat. A Köcski családban nevelkedett Gersei Margitot Köcski országbíró vitte a királyi udvarba, ahol hamarosan bekerült az udvarhölgyek közé. Magyar Pál, gimesi várnagy vette feleségül, aki a

64 UBB III. 251.

65 Demetrius de iuxta Zala, fiai: János, Demeter, Salamon Rufus. UBB III. 94.

66 Hermán nembeli Detre apja Matheus volt, testvére pedig Fülöp, és a tatárjárás idején tüntette ki magát vitézségével és a király védelmével, de ez a személy kissé korai ahhoz, hogy Erzsébet apja legyen. A kapuvári castellant is Dietrichnek hívták, aki az 1290-es években viselte ezt a tisztséget, s valószínűleg azonos a Sopron főbírájával. A Héder nemzetség alapítójaként számontartott Héder testvére volt Wolfger, akinek fia Dietrich volt. Wolfger fia Detrének volt egy fia István. UBB. I. 147., 291., II. 436., III. 28., 245., 376. IV. 178., 185. Létezett egy Poki Detre is, akinek testvére János és Móricz, fia pedig István. volt. Ez a Detre Poki Móricz tárnokmester testvére volt, a családjuk a Héder nemzetséggel rokonságban állt. Köcski családot a Héder nemzetséghez sorolják a források, elsősorban a címer azonosság alapján. Karácsonyi i. m. II. köt. 162. Varsányi Detrének három fia volt; Mihály, Miklós és István. Miklóst meggyilkolták, Káldi Miklósnak esküvel kellett bizonyítania ártatlanságát.

67 Siegfried/Severed (Káldi) a Csém nemzetség tagjaként került említésre egy oklevélben. Herric de genere Csém fia Miklós, testvérei: Konrád, Siegfrid (de Káld), Wernhard. Siegfried/Severed apja: András, fiai: János, László, Miklós UBB III. 119., 251.

68 Nagymarthoni-Bajóthi Klára II. Simon leánya volt, UBB IV. 9., 10. Köcski Sándor II. anyja azonban nem Nagymarthini volt, hanem Káldi Venus, ellentétben Pór Antal állításával.

69 UBB III. 119., 414. Ld. még Wertner Mór (1917) i. m. 64.

70 Később egyik hívének, Sári Ehellős fiainak adta a Sár folyó melletti Mihályföldét (mai nevén Petőmihályfa) rokoni szeretete és szolgálataik elismerése jutalmaként, e magánadományból következően az adományozottak Köcski Sándor familiárisai lehettek. Karácsonyi i. m. II. köt. 163.

király mellett sok csatát vívott, megbízható ember volt. Magyar Pál[71] már korábban, 1324-ben felkérte Gersei László és Dénes birtokait, amelyek magszakadás miatt a királyra visszaszálltak,[72] vagy legalábbis úgy tűnt, ugyanis az ellenkezője mindig a birtokba történő beiktatáskor szokott kiderülni. 1324-ben meg is kapta a birtokokat, azonban az oldalágról Márk fia Pethő tiltakozást jelentett be a beiktatáskor.[73] Az ősi nemzetségi birtokjog értelmében erre minden jogalapja meg volt, hiszen addig nem szállhatott volna vissza a királyra a birtok, amíg oldalági férfirokon élt. Chopou három fia közül, bár András volt a legbátrabb és a legsikeresebb birtokszerző, mégis Lőrinc ága maradt fenn. Magyar Pál sikertelen birtokba iktatása után megkérte Gersei Margit kezét, s amikor már felesége lett, kérte a királyt, hogy feleségét apja és nagybátyja javainak örökösévé tegye magszakadás címén.[74] A király teljesítette az akkor már idősödő Magyar Pál kérését, s egyben lerótta háláját a hozzá hű Gersei családnak, az utolsó megmaradt tagján keresztül, mivel a család vesztét az okozta, hogy a király híveihez tartoztak ellenséges környezetben.

Ez volt az első fiúsítás Magyarországon 1332-ben,[75] s Károly Róbert idejében több nem is követte, talán azért sem, mert nem sikerült tökéletesen ez a fiúsítás. A magyar szokásjogtól idegen volt, hogy ősi javakban a király leányutódot tegyen örökössé még magszakadás esetén sem. Itt azonban még magszakadás sem történt,[76] mert Pethő személyében volt öröklésképs férfi rokon, aki az elhunyt Gersei László és Dénes apja András testvérének (Lőrinc) unokája volt. A korabeli jog szerint Lőrinc fia Márk fiát Pethőt illette volna az oldalági vagyon, aki Magyar Pállal történt hosszas vita után végül megszerezte a birtokok felét.[77]

A fiúsítás nem szolgálta a nemzetség érdekét, mivel a szolidaritás ellenében hatott. A fiúsított leány, gyakran férjével vagy gyerekeivel együtt jutott hozzá a nő eredeti családjának birtokaihoz, s bár a fiúsítás nem következhetett volna be, ha van élő férfi rokon, mégis gyakorta ezt nem vették figyelembe. Gyakorlatilag a király csak a hozzá folyamodók felkérő leveleiből értesült egy-egy birtoktest jogi helyzetéről, ezek valóság alapja csak az új birtokos beiktatásakor került kivizsgálásra, ha bárki ellentmondott. Anjou királyaink vezették be a fiúsítás intézményét a magyar jogba, aminek valószínűleg politikai okai lehettek. A bárói családok hatalmának ellensúlyozása a politikai szövetségesek számának gyarapításával volt elérhető, s e belső diplomácia egyik eszköze volt a fiúsítás. Gersei Margit fiúsítása férjével együtt történt, ami később is gyakori fiúsítási mód volt. Az apai ági birtokok fele került tehát Gersei Pethőhöz, a vagyonból kifizetésre került Dénes felesége rokonainak járó hozomány, leánynegyed és hitbér, ami utódok hiányában a nő testvéreit, vagy rokonait illette.[78]

71 Magyar Pál nemcsak gimesi várnagy volt, hanem Károly Róbert 1325-ben kincstartójának is kinevezte (thesaurarius noster), ahogy a Szatmár vármegyei Külszalka és Belszalka birtokába beiktató iratban olvasható. A. O. IX. köt. 325. Későbbi iratokban tárnoknagyként (maior tavarnicorum nostrorum) is említésre került a neve, ami valószínűleg a tárnokok vezetőjét jelenti. Weisz i. m. 528.

72 A. O. VIII. köt. 462.

73 A. O. VIII. köt. 491.

74 Pór Antal: Nemes Magyar Pálné asszony. = Katholikus Szemle, 1888. 468-471.

75 Fejér: Codex Diplomaticus VIII/3 köt. CCLXXL. (Szerk.: Sölch Miklós) MOL. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest 2004. A fiúsító levél eredetije a gr. Khuen-Héderváry-család levéltárában található. Viczay rész. Fasc. 38/B. nr. 20.

76 A későbbi századokban, amikor a fiúsítás már megszokottá vált, magszakadás esetén lehetett kérelmezni az uralkodótól.

77 Gerse, Sár, Sárfőmézadó, Mézdó, Makva, Hodász, Mogyorósd, a három Páh, Torvaj, Szindafölde, Pacsa, Derze.

78 A. O. I. köt. 833.

Margit birtokainak teljes köre nem ismert, mert a fiúsítási okirat csak generálisan jelölte meg apja László, és Dénes testvérének birtokait és további birtokokat helyezett kilátásba. Tudott azonban, hogy nemcsak az apai, ősinek számító birtokok felét kapta meg, hanem kapott a férjétől, az uralkodótól és a Köcskiek után is birtokokat. Magyar Páltól kapta felesége és leánya Erzsébet szabad rendelkezésre két vásárolt birtokát Bereg vármegyében Mwsey és Zalka birtokait. A birtokokat 1354-ben feleségének hitbére és jegyajándéka miatt adta, továbbá 200 márkát és egyéb birtokainak haszonélvezetét leányának negyed címén. Ezeket a birtokokat Margit a betegágyán tett bevallása szerint 1358-ban 300 márkáért eladta.[79] Szerzett birtokai tudhatók a Köcskiekkel történt zálogügyletet követő átruházásból. 1332-ben már Köcski Sándor (II.) fia György és Kachow Tamásnak fia Miklós a korábban felvett zálogösszeg értékén elörökítették Gersei Margitnak, Magyar Pál hitvesének Pápócz, Écs, Pázmánd, Somlyó, Köcsk, Zsédeny Miske, Uk, két Páhi és Sebes birtokok felét. Az elörökítés indoklásaként a zálogot, okaként pedig a közeli rokonságot jelölték meg, mivel Margit unokatestvérei voltak.[80]

Gersei Margit nemcsak férjét élte túl, de annak első házasságából származó fiát és saját két gyermekét, Lászlót és Erzsébetet is. Vagyonát kegyes adományokra fordította.[81] Élete vége felé Margit megbetegedett, de addigra már annyi birtokot eladományozott, hogy megélhetése került veszélybe, így a királynő birtokai egy részét visszaadta nem sokkal 1371-ben elkövetkezett halála előtt.[82] Halálával, a még birtokában volt nemzetségi birtokok vagy vissza kerültek Gersei Pethő utódaihoz,[83] vagy az uralkodó rendelkezett ezekről.

Összegezve a Nádasd nemzetség vizsgált ágainak nőtagjaival kapcsolatos a 14. századi forrásokban dokumentált gyakorlatot az alábbi elvi következtetések vonhatók le: a.) ezek a gyakorlatok mindig jogügyletek, b.) mindig birtokörökléssel kapcsolatosak, c.) amelyek a nők külön jogai alapján értelmezhetők.

A jogügyletek között, három birtokcserét, amelyek a nők természetben kiadott hozományát vagy negyedét érintették és testvéreik kezdeményezték (két Darabos és egy Mákfai), két visszaváltott zálogbirtokot (két Darabos), egy zálogba adott, majd eladott birtokegyüttest (a Köcski leszármazottak és Gersei Margit ügylete), egy házasságkötéskor természetben kiadott hozományt (Mákfai), valamint három természetben kiadott leánynegyedet (Mákfai) és két fiúsítást (Mákfai és Gersei) találunk. A visszaváltott zálogbirtokokat leszámítva, látható, hogy a 14. században a Nádasd nemzetség leányainak a kiházasítás során természetben adta ki járandóságát, legyen az hozomány vagy negyed. A nő családtagok halála után kilenc

79 DL 1066.

80 Nagy Imre – Paur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső: Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius. I. Győr, 1865. 108. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_HazaiOkmanytar_01/?pg=166&layout=s

81 Az általa alapított pápóczi prépostságra hagyta jószágainak egy részét, egy további részt pedig a pápóczi pálosrendi templomra és kolostorra, továbbá gondoskodott a prépostsághoz tartozó iskola és népiskola javadalmazásáról is és a budai klarisszákat is támogatta. Az óbudai apácák kapták Margittól adományul a Tycie folyó melletti Bodrog vármegyében fekvő Felsőadrián birtokot 1344-ben, amit Károly Róberttől kapott Magyar Pál. H. O. I. 217., II. 118., 321., III. 184. DL 756. A középkori Magyarország digitális levéltára, Collectio Diplomatica Hungarica MOL DL-DF 4.3. (Szerk.: Rácz György) Budapest 2008.

82 Bedy Vince: A pápóczi prépostság és perjelség története, Győr-Egyházmegyei Alap, Győr 1939. 6-7.

83 Egy 1405-ben keletkezett forrás részleges tájékoztatást nyújt erről, eszerint; Gersei Pethő fia János örökösei: László, Pető és Dénes a következő birtokokat mondhatták magukénak: két Páli, Pápócz, Mihalócz, Nagymakva, Sárfőmézadó, Derze, Pázmán és Ech. Wertner (1892) i. m. 205.

dokumentált esetben (Heym ágon Floris, Torvoy öröklése, Köcski Sándor II. anyai és nagyanyai jussa, Bezerédi és Ivánczi leszármazottak öröklése Mákfai Margit és Ilona után, Mákfai Klára, a két Vasvári testvér öröklése Katalin után, Gersei Margit anyja után is) történt női jogok érvényesítése alapján öröklés. Az öröklés ezekben az esetekben az anyai (és nagyanyai) leánynegyed és hitbér kiadását jelentette; hat esetben készpénzben, három esetben természetben történt a teljesítés.

Az apai jószágból a nőknek járó leánynegyedet korabeli jogi szabályozás szerint csak kivételes esetben lehetett birtokban kiadni, éppen az apai birtok jogállása miatt. Ennek ellenére a vizsgált családok férfi tagjai inkább természetben adták ki, esetleg később elcserélték egy-egy szerzett birtokkal. A leány kiházasításakor adott javakat – mondhatjuk hozománynak –, ha természetben adták, az oklevélben történő nevesítés nélkül összecsúszhatott a leánynegyed és a hozomány. Az elemzésből kitűnik, hogy a birtok jogállásának nincs mindig kitüntetett jelentősége abban, hogy a leánynegyedet, vagy a hozományt milyen birtokban adták ki. Az özvegyek hitbérének kiadása is gyakran birtokban történt, ennél a jogintézménynél azonban gyakoribb a későbbi pénzben történt megváltás a rokonok részéről. Összességében megállapítható, hogy a szokásjogi gyakorlat gyakran átlépte, illetve rugalmasan kezelte a jogi normákat.

Anjou királyaink vezették be a fiúsítás jogintézményét, amely nem volt jog, hanem királyi kegy. A Nádasd nemzetség 14. században fiágon kihalt két ágának, famíliájának sorsát egy-egy fiúsítás zárta, ami mindenképpen figyelemre méltó, ahogy az is, hogy a fiág kihalását mindkét esetben gyilkosság okozta.

A Nádasd nemzetség 14. században fiágon kihalt két ágának, famíliájának sorsát egy-egy fiúsítás zárta, ami mindenképpen figyelemre méltó, ahogy az is, hogy a fiág kihalását mindkét esetben gyilkosság okozta.

HORVÁTH ZSUZSANNA

HÁROM TUDÓS – KERECSÉNYI GYÖRGY, ETTRE LÁSZLÓ, REIMAN ISTVÁN – PORTRÉJA A SZENTGOTTHÁRDI GIMNÁZIUM MÚLTJÁBÓL

A 125 éves Vörösmarty Mihály Gimnázium büszke lehet számos tehetséges, sikeres diákjára. Sokan közülük mindenki számára ismertek: Pável Ágostonról lakótelepet és múzeumot nevezett el a város, Csákányi László nevét a mozi vette fel, Hodászi Ede emlékét márványtábla és egy róla elnevezett díj is őrzi. A következő három egykori gimnazistáról kevesen tudják, hogy a Szentgotthárdról indultak, és országos hírű vagy világhírű tudósok lettek: Kerecsényi György az irodalomtörténet, Ettre László a kémia, Reiman István pedig a matematika kiváló művelője volt.

KERECSÉNYI DEZSŐ (SZENTGOTTHÁRD, 1898 – PÉTERHEGY, 1945)

A múlt nagy tudósai sorozatban 1988-ban adta ki az Akadémiai Kiadó Pálmai Kálmánnak a Kerecsényi Dezsőről készített monográfiáját. Ez a könyv már megjelenésével is bizonyítja az irodalomtörténész rangos helyét a magyar tudós társadalomban. Ide emelik őt a protestáns gimnáziumok számára összeállított tankönyvei, a Kölcsey Ferencről írott monográfiája és számos tanulmánya a humanizmus és reformáció magyar irodalmáról. Mindösszesze 47 évet élt, tehetsége így teljességében nem bontakozhatott ki.

Kerecsényi Dezső

Életútját háborúk övezték: Az első világháború során 1916 májusa és 1919 februárja között teljesített katonai szolgálatot. A második világháború idején már mint akadémikust, a debreceni egyetem professzorát nem hívták be katonának, de a front közeledtével el kellett hagynia a várost, felesége rokonaihoz költözött, a mai Szlovénia területén, Szentgotthárdtól kb. 20 km-re levő Péterhegyre (Gornji Petrovci). Itt halt meg szívbetegsége következtében 1945-ben március 24-én.[1]

Kerecsényi Dezső 1898. június 19-én született Szentgotthárdon. Apja, Kerecsényi György a szentgotthárdi Állami Főgimnázium pedellusa (hivatalsegéd) volt. A fiú 1908-ban kezdte meg gimnáziumi tanulmányait, és minden évben kitűnő bizonyítványt szerzett. Ezzel – a gimnáziumi jegyzőkönyvek tanúsága szerint – kiérdemelte a tandíjmentességet, és rendszeresen kapott segélyt a diákokat támogató alapítványtól.

„*1914. jún. 13-án tartott osztályozó értekezleten döntések a jutalom odaítéléséről: A dr. Varga Gábor–féle alapítvány ezévi kamatát kapja: Kerecsényi Dezső VI. osztályos tanuló.*”[2]

1916-ban megkapta behívóját katonai szolgálatra, ezért előrehozott érettségi vizsgát tett. Ezen minden tantárgyból jeles osztályzatot szerzett.[3]

Közvetlenül az érettségi után bevonult, majd 1919 februárjában tartalékos zászlósként szerelt le. Egyetemi tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végezte 1919 és 1923 között, majd Párizsban folytatta a Sorbonne-on 1923–1924-ben. 1923-ban készítette el doktori disszertációját *Elvi kérdések a régi magyar irodalomban* címmel. 1924-ben szerzett magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet.

Első munkahelye 1924-től a pápai református kollégium volt, majd 1928-tól 10 éven át a budapesti Fasori Gimnáziumban tanított. Az intézmény igazgatója ekkor (1928–1935) Mikola Sándor világszerte elismert fizikus volt, Kerecsényi Dezső az ő unokahúgát, Mikola Emíliát vette feleségül.[4] 1938-tól az Állami Középiskolai Tanárképző Intézet gyakorló gimnáziumában kapott munkát. A Fasori Gimnáziumban magyartanára és osztályfőnöke volt annak a Pálmai Kálmánnak, aki szintén irodalomtörténész, egyetemi tanár lett, és elkészítette a Kerecsényi Dezső életpályáját bemutató monográfiát. Könyvében így ír róla: *„A nagy tudású, szigorú, varázslatos tanár alakja már csak egyre gyérülő számú hajdani tanítványainak emlékeiben él. Sokat adott, de sokat is követelt, a tankönyvet csak segédeszköznek tekintette, magyarázatai nyomán jegyzeteket készítettünk, tudásával fegyelmezett, szöveget elemezni már akkor megtanított, amikor az még nem volt tantervi követelmény.”*[5]

Budapesten bekapcsolódott az irodalmi társaságok munkájába, 1933-ban alapító tagja volt a Magyar Irodalomtudományi Társaságnak, és Szerb Antal elnök mellett helyettesnek is megválasztották. Részt vett a rövid életű Mikes Kelemen Akadémiának a munkájában olyan személyek társaságában, mint Jékely Zoltán, Képes Géza, Kolozsvári Grandpierre Emil, Sőtér István vagy Weöres Sándor. 1938-tól 1944-ig felelős szerkesztője volt a Protestáns Szemle című folyóiratnak.[6] Kerecsényit 1941-ben a Magyar PEN Club (Írószövetség)

1 Pálmai Kálmán: Kerecsényi Dezső. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
2 Gimnáziumi irattár. Jegyzőkönyvek a tantestületi értekezletekről az 1907 és 1916 közötti időszakból.
3 Gimnáziumi irattár. A Szentgotthárdi Magyar Királyi Állami Főgimnázium 1915/16. évi értesítője.
4 Kerecsényi József: Egy régi magyar család története. Töredékek a Kerecsényi család történetéből. 2010.
5 Pálmai Kálmán i. m. 15. p.
6 A magyar irodalom története. Akadémiai Kiadó 1966.

rendes tagjává választotta, és a Pázmány Péter Tudományegyetem magántanára lett. *„Humanizmus és reformáció a XVI. századi magyar irodalomban”* címmel tartott előadásokat. Ugyanebben az évben megkapta a Baumgarten-díjat és meghívták az alapítvány tanácsadói testületébe is. 1942-től volt az MTA levelező tagja. Akadémiai székfoglalójának a címe: *A „világiság” néhány változata XVI. századi irodalmunkban*. Pályafutásának legmagasabb pontjára 1943-ban jutott el, amikor a debreceni egyetem bölcsészettudományi karának professzora lett. Az egyetemi tanács döntésével a szintén jelölt Németh László helyett választotta őt, a témában elmélyült tanulmányokat végző Kerecsényit a régi magyar irodalom történetének oktatására. 1943 szeptemberétől 1944. március végéig tartott előadásokat.

Élete utolsó évében tervezte egy összefoglaló irodalomtörténeti munka megírását, ezt a szándékát jelzi a *Magyar irodalomismeret* című tanulmánya. Korai halála azonban megakadályozta ennek elkészítését. Így fő műve a Kölcsey-tanulmánykötet, amely 1941-ben jelent meg a Franklin Társulat kiadásában, a Magyar írók sorozatban. Ebben olyan tudós mutatta meg elemző képességeit, aki *„ ... biztos kézzel bogozza a jellem és kor, társadalom és alkotás összefüggéseit.”*[7]

Kölcsey lírájáról a műve IV. fejezetében így ír: „*A két Zrínyi-ének sem nem »ének«, sem nem »dal«, hanem a cselekvés izgatta állapotnak megfelelően ábrázolt drámai jelenet, egyre súlyosabbá váló párbeszéd a dicső multnak a költészet hatalmával felidézett cselekvő magyarja (azaz a vele azonosult költő) s az elsőben a romantika kedvelt vándora, a másodikban pedig a megszemélyesített sors között.”*[8]

Kölcsey Ferenchez hasonlóan Kerecsényi Dezső is fájdalmasan rövid ideig élt, de elkészült műveivel, a tanítványaiba oltott igényességgel, egész életével beleírta nevét a nemzet kultúrtörténetébe. A szentgotthárdiak pedig büszkén emlegethetik híres szülötteik között.

ETTRE LÁSZLÓ (SZOMBATHELY, 1922 – MIDDLETOWN, 2010)

Ettre László, vagy ahogy a világ megismerte: Leslie Stephen Ettre, egy új tudományág neves képviselője volt, a kromatográfia területén működött. Pályájának csúcsát az USA-ban érte el mint a Perkin–Elmer Inc. multinacionális vállalat vezető tudósa. A cég az emberi egészség- és környezetvédelem területére szakosodott, analitikai műszereket, például kromatográfokat gyárt.[9] A világhírű kémikus Szentgotthárdról indult, élete során számos publikációja, könyve jelent meg, tanított olyan neves egyetemeken, mint a veszprémi, a budapesti, a linzi, valamint a houstoni és az1980-as évektől 1995-ig a Yale Egyetemen az USA-ban.

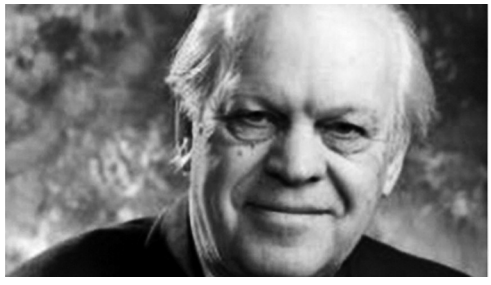
A Magyar Kémikusok Egyesülete 2007-ben a kromatográfiának szentelt különszámmal köszöntötte a 85 éves tudóst, aki soha nem szakadt el a gyökereitől, mindig magyarnak vallotta magát. Kalász Huba egyetemi tanár írásában kiemelte a magyar tudományos élettel való jó kapcsolatát, amelynek elismeréseképpen 1992-ben az egyesület tiszteletbeli tagjának választotta, 2001-ben pedig Heuréka-díjjal tüntette ki. Ettre László örömmel segítette az USA-ba került európai – főként magyar – mérnökök szakmai karrierjét. „*... számos magyar*

7 Bitskey István: Pálmai Kálmán: Kerecsényi Dezső. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1990. 4. füz. 559-560. p.

8 Kerecsényi Dezső: Kölcsey Ferenc. Budapest, Franklin Társulat, 1941. 181. p.

9 PerkinElmer Corporation honlapja: http://www.perkinelmer.com/corporate/company/our-history/our-innovators-then-now.html Letöltés ideje: 2019. 06. 20.

és külföldi kutatószakember az ő segítségével jutott el arra a tudományos szintre, hogy létük, tevékenységük, munkájuk és nevük nemzetközileg is ismert legyen."[10] Ugyanebben a lapszámban Ettre László maga is vallott pályájának indulásáról a *Hogyan kezdtem el kromatográfiával foglalkozni* című írásában.[11] Ettre első publikációja 1951-ben jelent meg a Magyar Kémikusok Lapjában. 2001-től újra szorosabb lett a kapcsolat, 2003-ig újabb négy tanulmányt jelentetett meg.

Ettre fényképe a Perkin–Elmer honlapján

Ettre László Frühwald Lászlóként Szombathelyen született 1922. szeptember 16-án. Édesapja, Frühwald István, pozsonyi származású orvos, Trianon után a Batthyány család segítségével kapott munkát Vas vármegyében előbb a köpcsényi kórházban, 1924-től pedig Szentgotthárdon. Körorvosi munkája mellett széleskörű egészségvédő tevékenységet folytatott: kezdeményezte az iskolaszanatórium létesítését, egészségtan órákat tartott a gimnáziumban, a selyem- és kaszagyárban üzemorvosként működött. 1945-ben változtatta meg nevét Frühwaldról Ettrére.[12]

Ettre (Frühwald) László elemi és középiskoláit Szentgotthárdon végezte, 1941-ben érettségizett. Visszaemlékezésében megemlíti, hogy 11 éves korában (1933-ban) részt vett a Gödöllőn megtartott cserkész világtalálkozón „*... a szentgotthárdi Magyar Királyi Állami Reálgimnázium 59. sz. Árpád cserkészcsapatának tagjaként.*"[13] Az 1941-ben érettségizett tanulók tablóján egymás mellett láthatjuk a fényképüket édesapjával, és nagyra becsült matematikatanárával, Hodászi Edével.

1941 és 45 között Budapesten, az akkori nevén a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen tanult, vegyészmérnöki diplomáját 45 végén vehette át. „*... közben egy évig a Németországba kitelepített egyetemisták viszontagságaiban vett részt, közte Drezda bombázásának volt szemtanúja.*"[14] Első munkahelye a Richter Gedeon Gyógyszergyár volt, 1949-ben került Veszprémbe, ahol a Nehézvegyipari Kutató Intézet tudományos munkatársa lett, az ottani egyetemen előadásokat is tartott.

1953-tól ismét Budapesten dolgozott, majd 1956 szeptemberétől az akkori NDK-ba költözött feleségével. A BUNA Műveknél, Schkopauban kezdte meg munkáját három évre szóló szerződéssel. A keletnémet hírszerzés a kezdetektől megfigyelte a gyanús házaspárt, és a helyzet a magyarországi forradalom leverése után még rosszabbodott, így a disszidálás mellett döntöttek. Decemberben Kelet-Berlinből mentek át Nyugat-Berlinbe abban a reményben, hogy beleférnek az Eisenhower elnök által meghatározott 35 ezer fős keretbe, amit a magyar

10 Kalász Huba: Ettre László 85 éves. A Szerkesztőség köszöntője. In: Magyar Kémikusok Lapja, 2007. 8-9. sz. 255-257. p.
11 Ettre László: Hogyan kezdtem el kromatográfiával foglalkozni? In: Magyar Kémikusok Lapja, 2007. 8-9. sz. 260-263. p.
12 Csuk Ferenc: Híres szentgotthárdiak. http://www.csuk.hu/hires/lista Letöltés ideje: 2019. 06. 20.
13 Ettre i. m. 260. p.
14 Kalász i. m. 255. p.

menekülteknek felkínált. De sajnos az Ettre házaspár hivatalosan nem számított menekültnek, mert nem az osztrák–magyar határon szöktek át, így hosszabb időre be kellett rendezkedniük Nyugat-Németországban. Ettre Frankfurtban, a LURGI Gyárban kért és kapott munkát. Itt került kapcsolatba a kromatográfiával, első feladata az volt, hogy laboratóriumában üzembe kellett állítania egy Perkin-Elmer kromatográfot, bár ő is újonc volt még ezen a területen. Időbe telt, amíg precíz munkavégzésével kivívta felettesei elismerését. A LURGI-nál eltöltött két évének fénypontjaként említette, hogy 1958 tavaszán részt vett Amszterdamban a Második Nemzetközi Gázkromatográfiás Szimpóziumon.[15]

1958-ban kapott beutazási engedélyt az USA-ba. New Yorkba egy a bevándorlókat segítő amerikai egyesület (National Catholic Welfare Conference) segítségével jutottak el, ők fizették ki előre a hajójegyeket, szállást, és megpróbáltak nekik állást is keresni. A munkalehetőséget Ettre németországi kapcsolatainak köszönhette: Az amerikai székhelyű Perkin–Elmer cég 1957-ben nyitotta meg központját Németországban, és éppen Frankfurtban. Ettre az iroda vezetőjétől kapott ajánlás segítségével tudott elhelyezkedni a vállalatnál Norwalkban mint alkalmazástechnikai mérnök.

Két éven belül a Gázkromatográfiás Alkalmazástechnikai Laboratórium vezetője lett. A cégnél eltöltött évtizedek alatt elérte a legmagasabb, nem adminisztratív vezetői beosztást (Senior Scientist), 1990 végén ment hivatalosan nyugdíjba. A Perkin–Elmer vállalat 2008-ban azzal is megtisztelte a nemzetközi hírű tudóst, hogy megalapította az Ettre László-díjat (Leslie Ettre Award), amelyet minden évben a kapilláris kromatográfiával foglalkozó nemzetközi szimpóziumon adnak át egy 35 éves vagy annál fiatalabb, a témában kutató szakembernek.[16]

Szentgotthárdon utoljára 1986-ban járt, volt tanárát, Hodászi Edét kereste fel egy villámlátogatásra. 1996 januárjában levélben nyilvánított részvétet Hodászi Ede özvegyének. 2008-tól állt levelezésben Csuk Ferenccel, aki a Híres szentgotthárdiak internetes anyag összeállításához kért tőle adatokat. Az USA-ban élő tudós elolvasta a Vörösmarty Mihály Gimnázium 100 éves évfordulójára megjelentetett évkönyvet, figyelemmel kísérte a városka honlapját, követte az itteni eseményeket. Egyik levelének fő kérdése a Rába habzására vonatkozott. Születésének 90. évfordulóján Csuk Ferenc írt róla cikket a Szentgotthárd újságba.[17]

REIMAN ISTVÁN (FÜLEK, 1927 – BUDAPEST, 2012)

Reiman István matematikus, egyetemi tanár fiatalok generációit tanította, indította el a tudományos pályán. Évtizedeken keresztül felkészítője volt a Nemzetközi Matematikai Diákolimpiák magyar csapatának. Szerénységére jellemző, ahogy a Rácz Tanár Úr Életműdíj átadása alkalmával adott interjúban megfogalmazta munkája eredményességének titkát: *„… az oktatói munka sikere kettőn múlik: a diákon és a tanáron. Abban, hogy sikert értem el, nagy része volt, hogy olyan diákjaim voltak, akikkel nem volt nehéz sikert elérni*."[18] De nem-

15 Ettre i. m. 261. p.
16 Perkin–Elmer Corporation honlapja.
17 Csuk Ferenc: Kilencvenéves lenne dr. Ettre László. In: Szentgotthárd, 2012. szeptember.
18 Kós Géza: Az oktatói munka sikere kettőn múlik. Beszélgetés a Rátz tanár úr életműdíjas Reiman Istvánnal. https://www.komal.hu/cikkek/reiman/reiman.h.shtml Letöltve: 2019. 06. 09.

csak az olimpiai csapat tehetséges résztvevőinek, hanem a nagyközönségnek is képes volt átadni tudását. Az ELTE, majd a BME oktatójaként tanárok és mérnökök képzését vállalta; az Élet és Tudományban *A gondolkodás iskolája* rovatvezetője volt; a tévében ő magyarázta el a „közös" matematika érettségi-felvételi feladatok megoldását; országszerte számos előadást tartott tanári továbbképzések keretében. Ezzel *„... az olimpiai csapat edzője a népszerű szellemi tömegsport-mozgalom irányítója lett.*"[19]

Reiman István

1927. február 26-án Füleken (1920–1938 között csehszlovák, 1938–1945 között magyar város) született, a losonci gimnáziumban magyar tannyelvű osztályban tanult. 1944 őszén kezdte meg az utolsó tanévet, de befejezni már nem tudta, mert novemberben be kellett vonulnia katonának. „*Éppen a komplex számok n-edik gyökét tanították. A tanáromnak az volt az utolsó szava, amit abban a gimnáziumban hallottam, hogy »ha n egyenlő k-val« (ez az az eset, amikor a gyökök újból elkezdenek ismétlődni), az volt az a pillanat, amikor bejöttek és közölték, hogy el kell menni.*"[20]

Társaival együtt előbb Galánta közelében lövészárkot ástak, majd Bajorországba szállították őket. Reiman Wittenbergben esett hadifogságba 1945. május 2-án *„...17 óra 55 perckor: ennyit mutatott éppen az akkor hadizsákmányként lecsatolt karórám."*[21] 1948. május 2-án szabadult, 3 teljes évet és 5 percet töltött fogságban. Ez alatt az idő alatt egyszer felcsillant a szabadulás reménye: A graudenzi (ma: Grudziądz, Lengyelország) táborban, ahol több tízezer embert tartottak fogva, tífuszjárvány tört ki, amiből szerencsésen felépült. Igazolványt is kapott, hogy hazautazhat Magyarországra, de csak Frankfurtig jutott el, itt rosszul lett, és egy szovjet hadifogolykórházba került. Innen aztán az 1946. április 15-én induló vonat nem haza, hanem a Szovjetunióba vitte. Reiman István 2009-ben készült visszaemlékezése tanúskodik a végtelenül embertelen körülményekről és bánásmódról. Az 1947 februárjában aláírt békeszerződés értelmében a magyar hadifoglyokat a lehető leghamarabb haza kellett volna küldeni. A szlavutai tábort, ahol addig dolgoztatták őket, valóban felszámolták, de a magyarokat egy másik ugyancsak ukrajnai táborba, Sepetovkába vitték. 1948. április végén alig akarták elhinni, hogy hazaengedik őket. Boldogok voltak, *„... a záhonyi Tisza-hídon minden vagonban a Himnusz szólt.*" Május elsején érkeztek meg Debrecenbe. „*… Vonatunkat egy laktanya mellé tolták, kiszálltunk, megreggeliztünk és egy ünnepségre vezettek bennünket. Ott egy cvikkeres úr méltatta a mai napnak, május elsejének a jelentőségét.*" A szónok Nagy Imre volt, aki 1948-ban az országgyűlés elnökeként mondott beszédet. [22]

Reiman István leromlott egészségi állapota miatt ápolásra szorult. Előbb a debreceni kórházba került, majd Szentgotthárdra, ahol az iskolaszanatóriumban nemcsak az egészségét

19 Herczeg János: Olimpia és tömegsport. In: A Természet Világa, 2012. szeptember. Melléklet. http://www.termeszetvilaga.hu/szamok/tv2012/tv1209/reiman.pdf Letöltve: 2018. 07. 09.
20 Kós i. m.
21 Reiman István: Epizódok a hadifogságból. Kézirat. 2009. (Hálásan köszönöm a dokumentum átadását Reiman Juditnak, Reiman István lányának!)
22 Reiman i. m.

szerezte vissza, de befejezte a félbeszakadt gimnáziumi tanulmányait is.[23] A VIII. évfolyamon minden tantárgyból kitűnő minősítést szerzett, emellett szívesen segített a tanulásban társainak is. Az érettségi eredményei ugyancsak kimagaslóak voltak. Ezután tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen (a későbbi ELTE-n) matematika–fizika–ábrázoló geometria tanári szakon folytatta. Ugyan rövid ideig élt Szentgotthárdon, de mindig jó szívvel gondolt vissza városunkra, különösen itteni matematikatanárára: Hodászi Edére. Később, 1989-ben Reiman István javaslatára Hodászi Ede a Bolyai János Matematika Társulat Beke Manó Emlékdíjában részesült.

Reiman István még egyetemi hallgató volt, amikor az alsóbb évfolyamosok számára gyakorlat vezetésével bízták meg. 1953-ban szerzett tanári diplomát, 1953–1970-ig tanársegéd, adjunktus, majd tudományos munkatárs volt az ELTE TTK Matematikai Intézetében. Az 1967–1968. tanévben állami ösztöndíjjal a Római Egyetem Matematikai Intézetében dolgozott. 1969-ben védte meg kandidátusi értekezését *Vizsgálatok a véges geometriák körében* címmel. A matematikai kutatási területe a véges, illetve kombinatorikus geometriák tárgykörébe tartozott.[24] Oktatóként úgy gondolta, hogy hallgatóit akkor tudja igazán felkészíteni a tanári pályára, ha maga is tanít. Így egyetemi órái mellett különböző középiskolákban vállalt munkát, emellett számos tankönyvet is készített. Horvay Katalinnal, az ELTE szakmódszertanos oktatójával közösen állították össze a ma is használatos Geometriai feladatok gyűjteményét. 1970-től egészen a nyugdíjazásáig a budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karának Geometria Tanszékén dolgozott, 1986 és 1992 között tanszékvezetőként. [25]

Kiváló pedagógiai érzékét kamatoztatta a tehetséggondozás területén is. Hosszú ideig vezette az Ifjú Matematikusok Körét, 1961–2002 között a Nemzetközi Matematikai Diákolimpiák magyar csapatának felkészítője volt. Az országhatárokon túl is ismert Reiman-szakkör, amelyet kéthetente szombaton délután tartott, a júniusi intenzív olimpiai felkészítő foglalkozások előkészítőjeként szolgált. *„… kiemelkedő magyar matematikusok, akadémikusok, nagydoktorok négy évtizednyi hada ebből az iskolából került ki.*"[26] A szakkör résztvevője volt Pálfy Péter Pál akadémikus is, aki 2013-ban elismerően nyilatkozott „Reiman tanár úr" munkájáról: „*Kis füzetből felírta az összeállított feladatait, mondott valamit indulásnak, mi pedig elkezdtünk gondolkodni a példákon. […] Amikor valaki megoldotta a feladatot, azt elmondhatta, ő pedig kommentárokat fűzött hozzá, többféle megoldást mutatott.*"[27] Reiman István felkészítő tevékenységével kiérdemelte az Erdős Pál-díjat a Matematikaversenyek Nemzetközi Szövetségétől, amit 2000 októberében Budapesten Peter Taylor adott át. Tucatnyi tudományos dolgozata, könyve, középiskolai tankönyvei, egyetemi jegyzetei, szakmódszertani és ismeretterjesztő cikkei az írásos bizonyítékai szakmai, oktatói, tehetséggondozói, matematikát népszerűsítő tevékenységének.[28] A matematikai tehetséggondozás legendás alakja 2012. március 11-én halt meg Budapesten.

23 Kántor Sándorné: Reiman István élete és munkássága. In: A Természet Világa, 2012. szeptember. Melléklet.
24 https://www.typotex.hu/author/208/reiman_istvan
25 Kántor i. m.
26 Katona i. m.
27 Staar Gyula: Aki Keplerrel lett fejezetcím. Beszélgetés Pálfy Péter Pál akadémikussal. http://www.termeszetvilaga.hu/szamok/tv2013/tv1307/palfy.html Letöltve: 2019. 06. 09.
28 http://www.ratztanarurdij.hu/dijazottak.html?detail=9 Letöltve: 2019. 06. 09.

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

„HATALMAS VÍZTÜKÖRNEK CSODÁLATOS TÜNDÖKLÉSE…”

PILLANTÁS DÖMÖTÖR SÁNDOR BALATONI ÉVTIZEDÉRE

Dömötör Sándor néprajztudóst a Nyugat-Dunántúlon, s főképpen a Vasi Szemle olvasóinak aligha kell bemutatnom, hiszen 1949-től Szombathelyen a Savaria Múzeum igazgatójaként tisztségét 1957-ig úgy látta el, hogy közben mind a tájhaza, mind az egész ország javára tett. Akkori könyvei a mai napig keresett olvasmányok. Gazdag életművének évtizedeiből most hadd villantsam föl a negyvenes éveket, amelyeket a Balaton igézetében töltött. Fiatalkori művei közül Balatonkenesén jelenik meg 1938-ban a *Kenesei „szegény jobbágyok” panaszai a 18. századból* című munkája. A következő évben a magyar néphitben szereplő boszorkány-gyűlések emlékezetét kutatta s írta meg Kenesén. Írásait nem csupán a néprajzi és nyelvészeti periodikákban tette közzé, de neve megannyi folyóiratból vált országosan ismertté.

1936-tól 1945-ig a székesfővárosi alkalmazottak segélyalapjának üdülőjében pénztárosként, majd 1936-tól már igazgatóhelyettesként dolgozott Balatonkenesén. Példaértékű az a helytörténeti és etnográfiai kutatómunka, amit a tó északi partján elvégzett, sőt – maga körött az arra fogékonyakból olyan közösséget teremtett, amely tevékenységére Németh László is fölfigyelt. Töltési Imre emlékezett meg Dömötör Sándorról és kenesei munkahelyéről emígy: „*Erről az üdülőről írta Németh László Családias falanszter című elmélkedését, és ebben Dömötör Sándort Györffy István tanítványaként említette.”*

A *Képek Balatonkenese múltjáról és jelenéről* című periodika – amit Dömötör Sándor jegyzett – a mai napig etalonnak számít a helytörténeti sorozatok szerkesztői szemében. E kenesei korszakából a *Keszthelyről Kenesére. Hajóutazás a Balatonon 1808*-ban című munkáját lapozom föl, hiszen már címéből is kicseng, hogy hagyományokat követ, tár fel, elfeledett értékeink újrafelfedezésére biztat. Garay János *Balatoni kagylók* című verses könyve volt az első, mely egész kötetnyi költeményben dicséri a Balatont. Meglehet, hogy e klasszikus, 1848-ban megjelent Garay-könyv XV. versének kezdő soraira játszott rá Dömötör Sándor kiadványának címadásában:

Kenezsétől Keszthelyig
Terjed el a Balaton;
Ott az éden' kapuja,
Itt az éden-kert vagyon.
A kik eddig jöttetek,
Keszthelynél kiszálljatok;
Szent a föld, a mellyet itt
Be fog járni lábatok.

Garay János hajóútja Kenesétől tartott Keszthelyig, Dömötör Sándor pedig egy, a Garayét negyven esztendővel megelőző kirándulásról tudósít. 1808-ban Karintiából látogatott a Balatonhoz egy derék Eissl nevű gazdasági tanácsos, aki Richard Brigh doktoréinál, nyilván, kevésbé tudományos, de saját szemszögéből érdekfeszítő feljegyzéseit örökítette az utókorra. Ezekből adott közre Dömötör Sándor, hungarikumként gyűjtendő ugyanis minden olyan, idegen nyelven született munka is, amely hazánkat írja le. (S igen fontos, milyen hírünket vitte és viszi a nagyvilágba minden hasonló alkotás?) Eissl tanácsos úr Keszthelyen szállt balatoni hajóra, s Keneséig csodálta partjainkat. Hajóra szállása ad remek alkalmat Dömötör Sándor számára, hogy bekezdést szentelhessen a balatoni hajózástörténetnek. A 20. század második felében majd megszületnek az átfogó monográfiák, többek közt Bíró József írja, M. Kiss József rajzolja tovább: *„A Balaton nagyon sokáig volt Magyarországnak elhanyagoltan pompázó természeti kincse. A magyar nép ősi földművelő kultúrája, paraszti életmódja nem finomította ki annyira a közízlést, hogy nagyobb tömeg lelkét mozgatta volna meg ennek a hatalmas víztükörnek csodálatos tündöklése. Háborúban töltött vérzivataros századok örökös vigyázása, folytonos félelme közben a magyar nép nem ért rá gyönyörködni, azonban ez a magyarázata annak is, hogy gazdaságilag is nehezen indult meg a tó által nyújtott lehetőségek kihasználása. Nagyobb hajó 1760 körül jelent meg a Balatonon a közlekedés és a teherhordás szolgálatában. Festetics gróf, a keszthelyi uradalom tulajdonosa, hollandi hajóácsokkal a tengeri hajókhoz hasonló nagyobb vitorlás hajót építtetett, mely még a XIX. század első évtizedében is közlekedett.”*

Eissl tanácsos Kenesén festett le szavaival egy általa látott balaton-felvidéki, amolyan kisnemesi zsánerképet pipázó hölggyel mint főalakkal: *„A magyarok őszintén szeretik hazájukat és ez zenéjükben különösen nyilvánul meg. A magyar nők nagyon kedvesek, nőiesek, bájosak, több bennük a brit komolyság, mint a gall könnyedség. A lelkész felesége is ilyen volt. Nagyon csodálkoztam, mikor a hűvösödő szél elől beléptünk a házba és igazi magyar szokás szerint borozgatni és vígan pipázni kezdtünk házilag termelt dohánnyal. Még a szép amazon is, – mint valami férfi pipára gyújtott és szorgalmasan füstölt. Homályosodni kezdett a szoba, felleg-felleg után húzódott, mert a szép magyar nő, míg én egy pipára való szívtam, négy pipakupaknyi dohányt füstölt el. Tisztelem az apák erkölcsét, de a természet rendelését és ősi szépségét nem áldozom fel modern bizarrkodásnak! – ami a férfiúnak illendő, nem való a nőnek, és a nő pillantása a puha guzsalyra oly kedves nekem, mint amivel a férfi simogatja a szilaj lovat...”*

Dömötör Sándor nem fogadja el az idézett szakaszt népkarakterológia jellemzésként. Megkeresi, hol is történhetett mindez, kinek az otthonában,1808-ban? Nyomozása sikerrel jár: Árvay Dániel lelkipásztor volt Eissl vendéglátója. S környezetében-közelében az erős

dohányos feleség portréjához, nem hallgatja el, hozzátartozik az is, ami az átutazó számára rejtve maradt. Dömötör Sándor legalább az utókor felmentésével és megértésével fogja pártját a tragikus sorsú hősnőnek, s empátiája révén, tán örül is, hogy a megsebződés folytán a füstölgésnél nem a többi, pusztítóbb és súlyosabb szenvedélyekben talált pótcselekvést a lelkészné.

Szükség volt Dömötör Sándor oknyomozására a német ajkú író által fölmutatott és a látvány alapján megítélt asszonyi sors védelmében, de még amiatt is, nehogy hamis kép alakuljon ki az itt élő népről, hiszen nem egyszer a messzi földről jött tudósítók – Hortobágytól a Balaton-felvidékig igazi kultúránk megismerése nélkül – valamiféle egzotikus, nomád és hangosan mulató embertípusról adtak hamis klisét. (Balatonfüreden Jaroslav Hašeknek emléktábla hirdeti írói nagyságát, s becsülésünket iránta. Az első világháborús hőse, Svejk, a derék katona példaképünk lehet a túlélésben. Ám Hašek könyvében, *A Balaton partján* címűre gondolok, még ennyi ember- és tájábrázolás szem szerepel. Első, 1954-es pozsonyi kiadását a Helikon zsebkönyvtár sorozatában követte a második, 2016-ban.)

Dömötör Sándor pályáját derékba törte a világháború, de orosz fogságba esése előtt egyik legreménykeltőbb állomására még eljutott. 1943-ban részt vett a Balatonszárszón megrendezett konferencián, amely találkozón a magyarságért és az egyetemes emberségért emelték föl szavukat a hozzászólók: a déli parton összegyűlt népi írók, felelős gondolkodók. Az ott elhangzott metafora értelmében, ne kelljen soha a lovainknak sem az Elbából, sem a Donból inniuk. Ami nem jelentett kevesebbet, hogy a katona éppúgy ne áldozza föl magát se Nyugatnak, se az ellenkező égtájnak.

Dömötör Sándor válogatásában és előszavával a *Nemzeti Könyvtár* sorozat megjelentet egy kiadványt, amelynek címe nem csupán Garay János hősére, de minden katonára emlékeztet, aki befejezte már az aktív pályafutását: *Az obsitos katona.* (A rómaiak veteránoknak nevezték obsitosaikat, akik a Pelso partján egyenes kardjukat felcserélték a görbülő szőlőmetsző késekre.) *Az obsitos katona* a *Nemzeti Könyvtár* 139. darabjaként 1944. július elsején jelent meg, abban a világban, amikor már nyilvánvalóvá lett, hogy Magyarország a vesztesek oldalán igen nehéz és szomorú időkre számíthat.

Dömötör Sándor orosz fogságban írott verse otthon és haza nélküli magányának, ugyanakkor honvágyának is igen szép dokumentuma. Érdemes arra, hogy fölidézzük! Mikes Kelemen a tenger mormolását hallgatta régen, azét, amelynek partján Rodostóban ült. Dömötör Sándor nem tud szabadulni az érzéstől, hogy ő Arimiljben, több ezer kilométerre is, a Balaton hullámolását hallgatja, hallja:

Balatoni hangok

Riogatsz haza, mormoló Balaton,
Szentséges, ősi, csobogó dallamon;
Agyam füleli, szivemmel hallgatom.

Mióta partodtól távolban égek,
Ezernyi hangja van a messzeségnek,
Hallgatom, s hallom tündérmese-szépnek:

Mord csapkodásaid tavaszi szélben,
Búgó nyögéseid éji sötétben,
Szelid csevegésed hajnali fényben.

Urali hegyekben fogságban élvén,
Urali tavasszal, májusnak végén,
Kanna-loccsanást is hangodnak vélvén:
Riogatsz, hívogatsz, én Balatonom!
Fájdul balga szívem bús hangjaidon:
Fülemet kétkézzel zordan befogom.

Mormoló hangjaid monoton mélyén,
Tengernyi fájdalom elrejtett éjén
Asszonyom zokog gyűrt ágya szélén.

Aramilj, 1946. május 30.

Dömötör Sándor 1947 őszén végre megint a Balaton partján járhat-kelhet szabadon, s ezúttal igényes kultúrtörténeti cikkeiben adhat hangot a tó iránti szeretetének. S nem kicsit bizakodásának is, hiszen újra írók, költők, művészek találkoznak a Badacsony oldalában, akár 1943-ban még Balatonszárszón. Rögvest első tudósítása a Dunántúli Írók Munkaközösségének májusi megalakulásáról szól, s hogy megint lesznek Helikoni ünnepségek Keszthelyen… S valóban lettek. [Innen és most visszatekintve, azon terveket is számba vehetnénk, amiknek ugyan szép realitásuk volt, mégsem valósulhattak meg.]

„*Tatay Sándor, a finoman megírt, csipkeszerű, lehellet-könnyedségű novellák ismert írója gyűjtötte össze a Balaton egyik legszebb pontján a Dunántúl legnevesebb íróinak, költőinek, zeneszerzőinek tömegét közös feladataik és teendőik megvitatására. A badacsonyi írótalálkozó a vidéken élő magyar írók öntudatra ébredésének első nagy megnyilvánulása volt, amely érdekes tervek megvalósítását határozta el... A badacsonyi írótalálkozón elhatározták a Dunántúli Írók Munkaközösségének és Kulturális Szövetkezetének megalakítását, dunántúli helikon ünnepség megrendezését Keszthely városában, dunántúli irodalmi díj megalapítását, dunántúli könyvnapokrendezését, dunántúli olcsó irodalmi és művészeti hetilap megindítását. A kongresszus résztvevői a gyakorlati kivitel kérdéseiben is teljesen megegyeztek. Reméljük, hogy Tatay Sándor a kongresszus eredményeit egybehangolja a balatoni szervek működésével, hogy a nagyszabású tervek megvalósításában méltó helyet foglal el a Magyar Tenger.*”

Dömötör Sándort joggal tölthette el a reménykedés; nem csupán fogságból szabadult, de a háborús romokon is hihette, mint megannyi tehetséges és alkotó ereje teljében lévő kortársa, hogy munkásságuk kiteljesítése elől elhárultak az akadályok, sőt, a formálódó társadalmi rend akár még kedvezni is fog a szellemi erőfeszítéseknek. Jelképesnek érezte a Balaton partján, együtt az írótalálkozó rendezésével, azt az esküvőt, ahol a vőlegény annak a Kodolányi Jánosnak a fia volt, akit a Szárszói Konferencián olyan szívesen hallgatott: „*Simonyi Livia és ifj. Kodolányi János október 18-án tartották esküvőjüket a pasaréti református templommal. Balatoni szívvel kívánunk sírig tartó boldogságot a fiatal párnak, akik a badacsonyi Tatay-penzióban töltik mézesheteiket. ... A hagyományok szeretetét itt*

szívta magába, a Balaton partján, Akarattyán, hol édesapja egymás után írta remeteszerű félrevonultságban a magyar múltat látomásszerűen megelevenítő hatalmas történelmi regényeit. Reméljük, hogy az ősi Kodolányi-család hervadhatatlan Balaton-szeretete az utódokban sem fog kihalni."

Még 1948 tavaszán is jó híreket kap a kulturális életből Dömötör Sándor. Pécsett új tudományos műhely és folyóirat alakult: a *Dunántúli Tudományos Gyűjtemény*... Emígy számolt be róla a Balatoni Kurir olvasóinak: „*Szabó Pál Zoltán szerkesztésében Pécsett jelent meg a Dunántúli Tudományos Gyűjtemény I. kötetének 1. füzete. Szeretettel emlékezik meg Cholnoky Jenő Tihany, nemzeti park című nagyjelentőségű munkájáról... Beszámol a keszthelyi Balatoni Múzeum állapotáról, Darnay Béla múzeumi igazgató törekvéseiről. Zákonyi Ferenc kiemelkedő siófoki működéséről, a Zalai Táj- és Népkutató Intézet megalakulásáról – hogy csak a legkiemelkedőbb balatoni kultúrmunkákat említsük. Holub József, Horváth Tibor Antal, Iványi Béla, Csutorás F. László, Szabó Mária balatoni vonatkozású történelmi és néprajzi tárgyú munkáinak elkészültéről és sajtó alá rendezéséről ad még hírt...*"

Dömötör Sándornak ez, az 1948-as nyár az utolsó, amely munkával a Balaton partján telik. Júniusban a tó fürdőéletének kezdetét kutatja. Pontosan fogalmazott: „*A Balaton melletti fürdőélet a régi időkben a füredi Savanyúkút és nem a Balaton kedvéért kezdődött. Eleink a gyógyulás reményében keresték fel a híres savanyúvíz tájá*t..." Idézi Fejér Antal füredi költeményét 1777-ből, megismertet az ottani nagyvendéglő áraival, hogy 1786-ban egy hatfogásos ebéd mindössze 18 krajcárba került...

Júliusban, arra a kérdésre keresi a választ, hogy vajon mióta nevezzük a Balatont a sós tengerek nyomán tengernek, ezt a legnyugatibb keleti édesvizű tavat? Dömötör Sándor Pálóczi Horváth Ádámnak tulajdonítja a keresztapaságot, tőle találta a legtöbb releváns szemelvényt. Igen, ő, Kazinczy és Csokonai voltak, akik tengert láttak, amikor a Balaton tavára pillantottak. Petőfi az Alföldet nevezte tengersík vidéknek. Dömötör Sándor tallózásának ismeretében tulajdonképpen kezünkben a megoldás is…

„*Ha a Magyar Tenger kifejezést olvassuk, vagy halljuk, egészen természetes előttünk, hogy a Balatonra gondolunk. Ez a képletes kifejezés pedig csak akkor keletkezett, amikor a Balaton mint költői tárgy a műköltészetbe is bevonult. A XVIII. század végén kezdte költőinket alaposabban érdekelni a Balaton, mint emelkedett szellemeket foglalkoztató tettek színhelye. Talán Palóczi Horváth Ádám, a híres füredi poéta az első, aki ezt a kifejezést először, s nagy előszeretettel többször is használta. Kazinczy Orpheus című folyóiratában 1790-ben jelent meg a Tsalattatás című költeménye, melyben többek között így dalol: Már a vészes magyar tenger zuhogása hallaték...*"

Dömötör Sándor írását a Siófokról Balatonfüredre áttelepült helytörténész, Zákonyi Ferencé és szerzőtársa, Lipták Gáboré követi. E négykezes is Pálóczi Horváth Ádámot nevezi meg keresztapának 1956. május 30-án a veszprémi napilapban (a *Veszprém megyei Népújság Bakonytáj* című mellékletében). Aztán 1960-ban Zákonyi Ferenc olyan citátumot talál Kazinczy Ferenctől, amely megelőzte Palóczi Horváth Ádám verseit a tekintetben, hogy ki is mondta legelébb Magyar Tengernek a Balatont? Mi most Rácz János 2013-as tanulmányából alkothatunk még tisztább képet, amely a *Magyar Nyelvőr* az évi 4. számában jelent meg. Manapság bárki Balaton-szerelmes e forrásból tudhatja már, hogy Kazinczy Ferenc legkorábbi munkái közé tartozik az a *Magyar ország geographica* című földrajzkönyvecske, ami

1775-ben látott napvilágot, s amelyben ott a Magyar Tenger keresztlevele: *„…a Balaton, melly, mivel igen hosszú, Maré Hungaricum, azaz Magyar Tenger nevet kapott…”*

Dömötör Sándor a balatoni évtizede után Szombathelyen dolgozik tovább, rend behozatja a múzeum romos épületét, hozzácsatolja a romkertet, és új járási múzeumokat alapít (Sárváron és Vasváron). Megújítja a kőszegiek tárlatait… S még sok mindet tesz, amit a Vasiak nálam is jobban tudnak. Én mindössze annyit szerettem volna elmondani itt: Szép volna, ha egész dolgozattal tudnék méltó lenni ahhoz a fél mondatához, hogy: „…ÉN IS BALATONI EMBER VOLTAM…”

IRODALOM:

DÖMÖTÖR Sándor: Kenesei „szegény jobbágyok” panaszai a 18. századból (Balatonkenese, 1938.)
TÖLTÉSI Imre: In memoriam – Dömötör Sándor (1908–1986). Honismeret. 1986. 3. szám. 63-64. p.
DÖMÖTÖR Sándor: A boszorkányok gyűlése a magyar néphitben (Balatonkenese, 1939.)
DÖMÖTÖR Sándor: Keszthelyről Kenesére hajóutazás a Balatonon 11808-ban. [H. é. k. n.] 18 p. Klny. a Balatoni Kurírból.
DÖMÖTÖR Sándor: Pusztavár (Útijegyzetek, Veszprém, 1942.)
DÖMÖTÖR Sándor: Balatonkenese benépesedésének történetéhez. Veszprém. 1942. Vármegyei Füzetek. 8.
DÖMÖTÖR Sándor: Hagyományaink élete. Megjelent 1943 Szárszó című kötetben. Bp. Kossuth kiadó. 296-308. p.
DÖMÖTÖR Sándor: Balatoni hangok. Balatoni Kurír. 1947. október 2. 3. p.
DÖMÖTÖR Sándor: Megalakul a Dunántúli Írók Munkaközössége. Helikoni ünnepségek Keszthelyen. Balatoni Kurír. 1947. október 30-i szám: 2. p.
DÖMÖTÖR Sándor: A „Dunántúli Tudományos Gyűjtemény” és a Balaton. Balatoni Kurír. 1948. április 15. 2. p.
DÖMÖTÖR Sándor: A füredi fürdőélet kezdete. A Balatoni Kurír. 1948. június 24. 4. p.
DÖMÖTÖR Sándor: Magyar tenger – pannon tenger. Balatoni Kurír. 1948. július 22. 4. p.
DÖMÖTÖR Sándor: Tájirodalom és honismeret. Horizont. A befejező mondatban szereplő idézet szövegkörnyezete: „*A felszabadulás előtt egy évtizedig én is balatoni ember voltam, itt kerestem kenyerem és ekkor ismerkedtem meg a balatoni tájköltészettel és tájirodalommal, ekkor barátkoztam össze Váth Jánossal, aki országszerte ismert balatoni író volt.*” [Váth János könyvének címe: Balatoni emberek. Első kiadása Dombóváron jelent meg 1920-ban, a második Celldömölkön. Erre a könyvre utal a velős mondás Dömötör Sándortól: „*én is balatoni ember voltam…*”] Veszprém megyei Közművelődési Tájékoztató. 1974. 1. sz. 26-28. p.

MOLNÁR OTTÓ

YVES DE DARUVAR (1921–2018) FRANCIA KATOLIKUSKÉNT A MAGYARSÁG SZOLGÁLATÁBAN

„Blitzkrieg”. 1940 májusában a náci Németország lerohanja Franciaországot. Az ellenállás gondolata fel sem merül. A kész tényeket a franciák többsége tehetetlenül tudomásul veszi. Másképp volt ez francia állampolgárságát igazolni sem tudó és a megszállásig a németeket csodáló 19 éves Yves de Daruvar esetében. Habozás nélkül döntött. Londonba menekült és elsők között jelentkezett Charles de Gaulle tábornok felhívására az akkor még nem létező szabad francia hadseregbe (FFL). A FFL hivatalos adatok szerint legfeljebb 1063 önkéntesből állt, de más források alapján még ezren sem voltak. Végül is 98 tisztet, 133 altisztet és 716 közlegényt tartottak számon. Ismertetőjelük a lotaringiai kettős kereszt volt.

De ki is volt ez az idegen származású fiatalember, aki Franciaország és annak fegyveres felszabadítása mellett kötelezte el magát.

SZÁRMAZÁSA ÉS IFJÚSÁGA

Yves de Daruvar 1921-ben francia műveltségű családban magyar érzelmű töröknek született Konstantinápolyban. Iszlám vallásra tért apja egy elmagyarosodott horvát nemesi család Daruváry-Kacskovich sarja. Édesanyja családfájában megtalálható Európa és Közel-Kelet minden sokszínűsége. Neki köszönhette katolikus neveltetését és iráni állampolgárságát. Gimnáziumi éveit Franciaországban töltötte, ahol „*megbosszuljuk Trianont*” kijelentésével tűnt fel. A kollégiumban magyar származása miatt osztálytársai „sale boche”-nak, azaz piszkos németnek csúfolták. Az igazságtalan trianoni béke gyermekkora óta soha be nem gyógyuló sebként kísérte végig egész életét. Családja drámai megdöbbenéssel fogadta bejelentését, hogy hazaköltözik „igazi hazájába” Magyarországra, majd ősei hagyományainak megfelelően katonai pályára lép és megbosszulja Trianont. Az akkori párizsi magyar főkonzul, Binder-Kotbra bölcs tanácsa prófétai jövendölésnek bizonyult: „*Egy magyarul nem beszélő franciának mi esélye lenne Magyarországon? Most élj az adott lehetőségekkel, később még jobb szolgálója lehetsz hazádnak.*” Mint ifjú csak két ízben, rokonlátogatásra utazott Magyarországra.

Az érettségi megszerzése után sikeresen felvételizett a francia gyarmatok adminisztrálására létesített főiskolára (ENFOM) és elfogadták francia állampolgársági kérvényét is, de mindkettő függőben maradt. A megfelelő okmányok kiállítására már nem maradt idő, mert két nappal a győztesként bevonuló németek előtt biciklin elhagyta Párizst. Útközben megtapasztalta a helyi lakosság segítőkészségét a délnek menekülőkkel szemben. Bordeaux-ban értesült a fegyverszünetről, amely a francia kapitulációval volt egyenlő. „*Hát, akkor harcolok Marokkóban a betolakodók ellen*" – gondolta. Csakhogy a kikötőket lezárták, illetve a hajókat Franciaországban rekedt lengyel katonák kimenekítésére foglalták le. Ezen lengyelek egy része Magyarországon át jutott Nyugatra. Saint-Jean-de-Luz kikötőjében horgonyzott három katonákkal túlzsúfolt lengyel hajó is, köztük a Batory. Kifutása előtt a felügyelő francia csendőrséget kijátszva az ifjú Daruvarnak sikerült a Batory fedélzetére felszöknie. A hajók a rájuk vadászó német tengeralattjárókat kikerülve jutottak el Angliába. Érkezésüket a lakosság nagy örömmel fogadta. Az ezt követő szigorú internáláson és leinformáláson túljutva jelentkezett Charles de Gaule tábornok felhívására.

KATONAÉVEI

Egy gyorstalpaló tiszti tanfolyamot követően (1940–1941) útja egyenest Afrika szívébe, Leclerc tábornok gyarmati hadseregébe vezetett. Utolsó londoni kimenőjét arra használta, hogy kevés pénzéből egy használt Zeiss fényképezőgépet és filmeket vásároljon. Írásos jegyzetei és felvételei a franciák második világháborús szerepvállalásának fontos dokumentumaivá váltak.

Ahogy Afrikában haladtak északra, úgy fokozódtak a harcok. Előbb az olaszok, majd a németek ellen. A visszafoglalt területeken felszabadítókként fogadták őket. Mindent feljegyzett és lefényképezett. Többször megsebesült. Legsúlyosabban Tunéziában 1943. április 21-én, húsvét vasárnap. A tábori mise idején az őrállásokat ellenőrizte, amikor egy lövedék eltalálta és szétroncsolta a bal arcát. Az ilyen sérülteket „Gueule cassée"-nak, szétroncsolt pofának hívták. Több műtétet követően repülővel a kairói brit kórházba szállították. Itt biztonságban kivárhatta volna a háború véget, de ő, aki első pillanattól elkötelezte magát és részt vett választott hazája felszabadításában, nem akart a végső győzelemről lemaradni. Súlyos sérülései ellenére visszahelyeztette magát a harctérre, de most már Franciaországba. Újra megsebesült. Ezt gyakori kórházi tartózkodások követték. A háború után arcán még 16 plasztikai műtétet hajtottak végre. Gyorsított eljárással, mint háborús hős, felvehette a francia állampolgárságot és befejezte a főiskolát.

A GYARMATOK VILÁGÁBAN

Franciaország melletti elkötelezettsége nem halványította el magyar származásához való ragaszkodását. Lelkesedett minden iránt, ami magyar. Kérését, hogy első kinevezése Madagaszkár szigetére szóljon, szintén az motiválta, hogy ott egy magyar származású, kalandos életű szökevény, gróf Benyovszky Móric néhány bennszülött törzs segítségével a 18. században császárnak kiáltotta ki magát.

Yves de Daruvar Madagaszkáron ismerkedett meg a gyarmati élet kiváltságaival, amelynek haszonélvezője is lett. Ugyanakkor hamar észrevette a függetlenségi törekvéseket, a Franciaországtól való elszakadás vágyát. Kifinomult lelkiismeretét és tiszti becsület szavát nem egyszer felülírta egy-egy Párizsból érkezett utasítás.

A későbbiekben fekete Afrika legkülönbözőbb helyein felelőssége és feladatai egyre csak gyarapodtak. Hol építkezésekkel, hol békéltetéssel, hol dekolonizációs előkészületekkel kellett foglalkoznia. Utóbbi nem esett nehezére, hisz a népek önrendelkezési jogának eszméjét mindig magáénak vallotta. Karrierjének csúcspontja és egyben bukása a Comore-szigetek helytartójaként (Haut Commissaire) érte. 1962–1963 között a szigetlakók függetlenségi törekvései mellett való kiállása miatt kegyvesztett lett.

VALLÁSOS ELKÖTELEZETTSÉGE

Yves de Daruvar katolikus hite, amely nem volt mentes a lelkes idealizálástól, egész életét meghatározta. Mint imádságos lélek, minden döntésével Isten akaratát kívánta teljesíteni. Madagaszkár szigetén hivatali rezidenciájáról a helyi bencés nővérek kolostorába költözött. Papi és szerzetesi hivatást is érzett. Ezért felfüggesztette hivatalnoki pályafutását és a Saint André les Bruges-i bencésekhez kérte felvételét. Bármennyire igyekezett az akkori szigorú kolostori élet követelményeinek megfelelni, azokat nehezen viselte. Helyzetét súlyosbította a női nem iránti erős vonzalma. Nem csoda, hogy a katonaéletet könnyebben viselte. Mint mondotta: „*ott a parancsnoknak strammul szalutáltam és arra gondoltam, vén seggfej, de a jó Istent becsapni nem lehet*”. Amikor szerzetesi előjárója közölte, hogy alkalmatlan a kolostori életre és csomagoljon, megkönnyebbült. Az egyházhoz való ragaszkodása és bencés oblátusi elkötelezettsége azonban továbbra is töretlen maradt.

SZAKÍTÁS DE GAULLE-LAL

Összesen három alkalommal fogadta őt de Gaule államfő, ebből egyszer négyszemközt. Egyik találkozásuk kellemetlenebb volt a másiknál. Ennek fő oka szerinte de Gaulle dominánó, arrogáns alaptermészete volt, amely felsőbbrendűségéből adódott. Második találkozásuk alkalmával a Comore-szigetek függetlenségi státuszával kapcsolatban úgy érezte, manipulálták, hátba támadták és végül ejtették.

A gaulle-izmustól, mint pártpolitikai mozgalomtól Yves de Daruvár amúgy is idegenkedett. Nehezményezte annak szovjetbarát külpolitikáját. Ő inkább a keresztény centrista irányzatban találta meg helyét. Nem zárta ki azt sem, hogy de Gaulle vele szemben tanúsított visszautasító, gyanakvó viselkedését magyar származása válthatta ki. Ugyanis az algériai krízis idején a francia hadsereg egy része (OAS) államcsínyt akart végrehajtani. Ennek lényege de Gaulle köztársasági elnök elleni merénylet volt. Erre 1962. augusztus 22-én Párizstól délre Petit Clamart-ban került sor, azonban ezt de Gaulle és felesége túlélték. A sikertelen tíz fős akció végrehajtói között három magyar származású volt, két idegenlégiós és egy 56´-os.

A Comore-szigeteki eset után Yves de Daruvart úgy állították félre, hogy fölfelé buktatták. Új munkahelyén, a Francia Atomkutató Központban (CEA) nehezen tudott beilleszkedni.

De Gaulle tábornokot 18 évvel később 1970. november 16-án már csak a ravatalán látta viszont a Colombey-les-deux-Eglises-i temetésén. A tábornok utolsó kívánsága az volt, hogy a templomban, az egyházi szertartáson családján kívül csak azok a bajtársak vegyenek részt, akik Franciaország felszabadításában kezdettől mellette álltak.

A MAGYARSÁG SZOLGÁLATÁBAN

Magyarország a két világháborúban a németek oldalán állt. Ennyit tudott a magyarokról a francia közvélemény. Ez a torz kép az 1956-os forradalom révén teljes mértékben megváltozott. A kis magyar Dávid szembeszállt a hatalmas szovjet Góliáttal. Yves de Daruvar azon fáradozott, hogy ezt a szimpátiát amennyire csak lehet kamatoztassa. Egyben élt a lehetőséggel, hogy a magyar politikai emigrációval is kapcsolatba kerüljön. Erre új munkahelye, a Francia Atomkutató Központ elegendő időt és lehetőséget nyújtott. Összeköttetései révén zárt ajtók nyíltak meg a magyar ügyek előtt, amelyek közül három kiemelkedő jelentőséggel bírt: Bercsényi, Trianon és Mindszenty.

BERCSÉNYI ÜNNEPSÉGEK

Daruvar érdeme, hogy 1970-ben a második francia ejtőernyős ezred, a „Bercsényi huszárok", alapításának 250 éves jubileumán Lusancy-ban és Tarbes-ban Magyarországot nem a Magyar Népköztársaság egy kommunista delegációja képviselte, hanem az akkor még működő németországi Burg Kastl Magyar Gimnázium ének és néptánc csoportja. Ez az iskola a hidegháború idején a magyar emigráció utolsó gimnáziuma volt. 48 éves fennállása alatt az intézmény mintegy 4000 tanulója közül kb. 1300 szerzett az egész nyugati világban elfogadott érettségit. Az iskola mint „Europäisches Gymnasium" 2006-ig működött. A gimnázium diákjai a Bercsényi ünnepségeket megelőzően, a francia fővárosban az 1968-as forradalmi állapotok ellenére, a Salle Pleyel-ben nagy sikert arattak fellépésükkel.

A későbbi francia miniszterelnök, Raymond Barre magyar származású felesége, az ejtőernyős huszárok ezredanyja volt. Az ő segítségével gróf Bercsény László halálának 200 éves évfordulóján, 1978-ban újra a Burg Kastl-i Magyar Gimnázium diákjai léptek fel Tarbes-ban.

TRIANON KÖNYVE

Daruvarnak a magyarság szempontjából a legjelentősebb alkotása az 1971-ben kiadott „Le destin dramatique de la Hongrie" (Magyarország tragikus sorsa: Trianon, avagy a felnégyelt Magyarország) című könyve volt, amely a trianoni békeszerződés 50. évfordulójára jelent meg. Magam is jól emlékszem, amikor érettségiző osztályomban dr. Harangozó Ferenc, a Burg Kastl-i gimnázium igazgatója örömmel jelentette be, hogy Franciaországban Trianon igazságtalanságát végre egy francia, franciául, franciáknak mutatja be. Daruvar legnagyobb érdeme, hogy józanul, minden irredentizmustól mentesen, közérthetően ismerteti azt a tragédiát, amit minden magyar ismer. Mindszenty levélben áldásával mondott köszönetet a

könyvért. Az emigráció szorgalmazására angolra, németre, spanyolra, portugálra, valamint magyar nyelvre is lefordították és kiadták. Íróját pedig Argentínától Kanadáig előadásokra, konferenciákra hívták. A nyugati magyarságot jól ismerő Daruvar megítélése szerint, az 1945 utáni magyar emigráció politikai tevékenysége jóval hatásosabb lett volna, ha soraiból sikerült volna kizárni azokat a hőbörgőket, akik zsidózásukkal semmit sem használtak, ellenben annál többet ártottak.

MINDSZENTY TERVEZETT LÁTOGATÁSA

Miután Mindszenty Rómából Bécsbe költözött, Yves de Daruvar már 1972-ben fölkereste a bíboros hercegprímást. Látogatásának célja, a tiszteletadáson kívül az volt, hogy meghívja Mindszentyt Franciaországba, amit a prímás 1974 márciusára el is fogadott. Elgondolása szerint antikommunista hősként, diadallal, mint a szabadság bajnokát fogják majd Párizsban köszönteni. Összeköttetéseit felhasználva tervét vezérkari pontossággal készítette el. Ehhez a szükséges állami és városi vezetőség engedélyét is megszerezte. A látogatás fénypontját egy hálaadó szentmise jelentette volna a Notre-Dame-székesegyházban. Azonban minden erőfeszítése hiábavaló volt, mert Marty bíboros, Párizs érseke egy ilyen indíttatású Mindszenty látogatást nem hagyott jóvá. Számára kizárólag pasztorális látogatás jöhetett volna számításba, méghozzá nem Párizsba, hanem Lourdes-ba. E döntésről az akkori francia magyar főlelkésztől, Ruzsik Vilmostól értesült. A meghiúsult vagy meghiúsított látogatás Daruvar lelkében maradandó sebet okozott. Katolikus vallásosságán azonban csorba nem esett, hű maradt bencés oblátusi elkötelezettségéhez és a párizsi Magyar Katolikus Missziót anyagilag továbbra is támogatta. Az elmaradt Mindszenty látogatás után a párizsi magyarok François Marty bíborost „Vörös Marci”-ként emlegették. Egy újabb, a francia realitásoknak is megfelelő látogatásra, Mindszenty 1975-ben bekövetkezett halála miatt, már nem kerülhetett sor.

A HAZA KEBELÉN – VÉGRE MAGYARORSZÁGON

1983 májusában levél érkezett Budapestről, egy addig még számára ismeretlen Antall Józseftől, amelyből kiderült, hogy apai ágról, a Kacskovichokon keresztül rokonok, unokatestvérek. Egyik válaszlevelében Daruvar ezt írja: „*francia érdemeimet Magyarország szolgálatába kívánom állítani és noha magyarul nem beszélek, magyar szívemet megőriztem*”. Nem telt el tíz év, a vasfüggöny leomlott és 1992-ben Magyarország új, szabadon megválasztott miniszterelnöke, Antall József, most már hivatalosan mondott köszönetet Yves de Daruvárnak. A magyar kormányfő halála előtt egy évvel, nagy tisztelettel fogadta Yves de Daruvart. Egy hétig gyermekeivel Magyarország vendégi voltak. Látogatása alatt a Parlamentben Göncz Árpád államelnök a Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal kitüntetésben részesítette.

UTOLSÓ ÉVEI

A rendszerváltás után szenvedélyes politikai megnyilvánulásai lecsendesedtek. Azt gondolta, hogy a berlini fal leomlásával, a kommunista világ bukásával, egy új európai testvériség jön létre. Elgondolásaiban egy közös, erős és szolidaritáson alapuló európai alkotmány víziója rajzolódott ki. Örömét már nem a pártpolitizálásban, hanem gyermekeiben, unokáiban lelte. A magyarországi fejleményeket azonban mindig kiemelt figyelemmel kísérte és boldog volt, ha a lourdes-i katonazarándoklaton magyar honvédekkel találkozott. Ha magyar zászlót látott, csak ennyit mondott: „*piros, fehér, zöld, ez a magyar föld*". Korára való tekintettel, feladta párizsi lakását és a kitüntetett francia veteránok öregotthonába a Les Invalides katonakórházba költözött. Utolsó és egyben búcsúlátogatásom alkalmával 2008. április 28-án kihúzott ágya alól egy nagy katonai fémládát. Kinyitotta és azt mondta: „*ez most már mindenem – várom az utolsó behívót*". Ezek után elővette emlékiratait és Krisztus nevében átnyújtotta nekem, az egykori kastlis diáknak dedikált életrajza másolatát.

VÉGSŐ BÚCSÚ

Yves de Daruvár 97 éves korában tért vissza az örök hazába. 2018. június 4-én a legnagyobb francia hősöknek kijáró tiszteletadással búcsúztatták a párizsi Szent Lajos katonai székesegyházban. A gyászmisén Cibián Miklós, egykori párizsi magyar lelkész koncelebrált. Az egyházi szertartást az állami követte az Invalidusok belső udvarán. A francia színek között két magyar zászló tette láthatóvá a szerény magyar jelenlétet. Az a tény, hogy a neki kijáró végtisztességen sem a magyar állam, sem a magyar egyház nem képviseltette magát, hűen tükrözte politikai meggondolásából fakadó gyanakvását a hivatalos intézményekkel szemben. Világi részről a magyarságot Daruvar nagyra becsült jó barátja, Sujánszky Jenő, 56-os szabadságharcos képviselte. Később a párizsi Magyar Katolikus Misszió egy körlevélben ismertette életét és érdemeit.

FELHASZNÁLT FORRÁS ÉS IRODALOM

Yves de Daruvar, Souvenirs et combats d'une vie - Paris, automne 2004 (Életrajzának nyomtatásban meg nem jelent kézirata.)
Didier CORBONNOIS, L'ODYSSÉE DE LA COLONNE LECLERC. Les Français Libres au combat sur le front autonome du Tchad, 1940-43 – Paris 2003
YVES de DARUVÁR, Lakitelek Alapítvány – Antológia Kiadó 1992
Személyes emlékeim

MEGJEGYZÉS

56-os menekült gyerekként a Nyugaton élő magyarok sorsát a mai napig osztom. Mariazelli papszentelésem után (1986–2009) előbb káplánként, majd mint plébános és főlelkész a párizsi Magyar Katolikus Misszióban éltem és dolgoztam. Mint magyar lelkész nemcsak ismertem, hanem részben együtt is munkálkodtam a franciaországi magyar emigrációval. Köztük néhány egymással rivalizáló jobboldali csoport a plébániai státusszal rendelkező Missziót saját hazájának tekintette. Yves de Daruvarral és az általam említett magyar személyekkel rendszeresen kapcsolatban voltam, észjárásukat ismertem és nemzeti ünnepeinket legtöbbször közösen szerveztük.

GÁL JÓZSEF

A SZOMBATHELYI ZENEKEDVELŐK EGYESÜLETÉNEK KRÓNIKÁJA

(AZ UTOLSÓ ÉVEK, 1910–1914)

Az írás első része A Szombathelyi Zenekedvelők Egyesülete. A megalakulás és az első évek hangversenyei, 1900–1906 címmel a Vasi Szemle, 2012. 5-6. számában a 609-627. oldalon; a második rész A Szombathelyi zenekedvelők egyesületének krónikája, 1906–1910 címmel a Vasi Szemle 2019. 3. számának 308-334. oldalán jelent meg.

A Zeneegylet [Zenekedvelők] második évtizedében is jelentkező hullámvölgyek 1910-től gyakoribbá váltak. Az egyleti élet – választmányi- és közgyűlésekről – csak ritkán adott hírt a sajtó. (Valószínű nem is voltak.) Egyes – kevésbé ismert előadók – koncertjei iránt ekkor is kevesen érdeklődtek. A hivatásos zeneoktatók változatlanul távol maradtak a zenekari szerepléstől csakúgy, mint a hangversenyekről. Hosszabb-rövidebb ideig a zenekar működése tagok hiányában szünetelt is. 1914-től pedig a háború – többen katonák voltak – kényszerítette elhallgatásra az egyletet, amely ebben a formájában lassan meg is szűnt.

A kisebb-nagyobb kudarcok ellenére az egylet a háború kitöréséig a város és a megye legjelentősebb kulturális egyesületei közé tartozott. Az előadóművészek közül néhányan a visszatérők közé tartoztak, például az 1909/1910-es évadot záró az olasz hegedűművész Serato Arigo.[1] Az új, 1910/1911-es évad azonban még nagy tervekkel indult: az előzetes program 12 előadásról szólt, amelyből 10 előadást vendégművészek, 2 alkalommal pedig az egyesület 32 tagú vonós zenekara és a zeneiskola tanárai prezentálják. A meghívottak között szerepel a lipcsei szimfonikusok zenekara, Kurt Zelma, a tavaszról elmaradt Fery Lulek, ismét Serato, a zongoraművészek között Backhaus vagy lengyel Friedmans, Durigó Ilona énekesnő, Földesy Arnold gordonkaművész és Janosits József városi mérnök, karnagy és a zeneiskola tanárai.[2]

A tervezett programok mellett fontos hír volt a Múzeum épületéhez kapcsolódó kultúrház megnyitása, amely az eddigi helyszíneknél alkalmasabbá vált a koncertek rendezésére. A terem nagysága az elképzelések szerint lehetővé teszi, hogy alacsonyabb helyárakkal

1 Serato hangverseny. = Vasvármegye (Vvm), 1910. ápr. 9. 4. p., A koncert méltatása: A zenekedvelők hangversenye. = Vvm, 1910. ápr. 12. 6. p.

2 A szombathelyi zeneszezon. A zenekedvelők egyesületének hangversenyei. = Vvm, 1910. okt. 9. 7. p.

tudjanak estélyeket rendezni. A vezetők azt is kijelentették, hogy a koncertekből az egyesületnek semmilyen haszna nem lesz, mindössze a fellépők tiszteletdíját és a rendezés költségeit kívánják fedezni. Erre szükség is van, mert a nagyhírű művészek „kapósak", akik tudásukat ezért joggal fizettetik meg.[3]

AZ ÚJ HELYSZÍN: A KULTÚRHÁZ

Bár időnként „foghíjas" nézőtér előtt is játszottak a zenészek, a meglévők – a Sabaria szálló (ma: Pannónia Ház), illetve a megyeháza díszterme – alkalmanként már nem volt elégséges az érdeklődők befogadására, hiszen növekedett a város lakosainak a száma. Ezért volt jelentős esemény az 1910. november 20-án a kultúrház megnyitása, amely évtizedekig a város jeles kulturális eseményeinek színhelye lett.[4] Itt tartották évtizedeken át a Zeneegylet, 1920-tól a szimfonikusoknak is nevezett zenekar koncertjeit.

Az új helyszín megnyitása azonban ürügyül is szolgált egy indulatos hangvételű írás a Zeneegylet, illetve az új intézmény programjának bírálatára. Úri kultúrának nevezte a november 13-án a Vasvármegyében megjelent cikk szerzője a tervezett programokat, amely kiemelte és el is marasztalta a második évtizedét kezdő Zenekedvelők tevékenységének megkülönböztetett támogatását. Megítélése szerint „*Néhány előkelő ízlésű zenebarát érdeklődése, muzsikális igénye teremtette meg a zeneélet iránti nagy szimpátiát*." Ezért nehezményezi, hogy a „*néhány képzőművészeti kiállítást kivéve a zenei kultúra áll a társadalmi életünk előterében",* ezért aztán „*téves felfogás, hibás képzetek alakulnak ki magáról a társadalmi kulturáról, mert csak hangversenyeken nyilatkozik meg a kultúrélet, az egész kulturális tevékenységet smokingban, estélyi ruhába öltöztetik nálunk és a társadalomnak a figyelme, pártoló támogatása, csak a kulturéletnek szalonképes megnyilatkozásához fűződik… akik a társadalom kultúrigényeit vélik szolgálhatni nem veszik észre, hogy úgy építenek gulát, hogy a csúcsát alapozzák a földbe... az uri kultúra azonban kényelmetlenül érzi magát, amikor a kultúrtevékenységnek célirányos határvonalait kell megszabnia*."[5]

Ezt az eszmefuttatást egy értelmes munkással való találkozása váltotta ki a szerzőből, aki az iránt érdeklődött, hogy a munkások is kopogtathatnak-e a kultúrházban, ha komoly szociológiai vagy más előadást szeretnének meghallgatni. Majd azt fejtegeti, szinte ajánlja, a hangversenyek és egyéb szórakozások mellett a téli vasárnap délutáni előadásokat. Ezek szerinte most alig szerepelnek az úgynevezett kultúrigények sorában. Pedig ott, ahol igazi kultúra van – állítja, ott a vasárnapok adják a kultúrélet igazi és hamisítatlan fogalmát.[6]

3 Uo.

4 A kultúrház felavatása. = Vvm, 1910. nov. 22. 1-3. p. Manapság elsősorban a Savaria Múzeum reprezentatív kiállításai láthatók itt.

5 Uri kultúra. = Vvm, 1910. nov. 13. 1-2. p.

6 Uo. A szerző által hiányolt népművelés már az 1870-es évektől rendszeressé vált. A Szombathelyi Nemzeti Szövetség például változatos tartalommal évi 10–12 előadásból álló sorozatot rendezett éveken át a századfordulón. Gál József: Ismeretterjesztők. A Magyar Nemzeti Szövetség emlékezete. = Vas Népe, 2008. jún. 30. 14. p. És az újonnan megnyílt kultúrház is már az első évadban megrendezte ismeretterjesztő előadásait. 1911. január 26-án olvasható volt, hogy 12 előadásból álló sorozatot hallgathatnak meg az új kultúrházban. Ismeretterjesztő előadások a Kulturházban. = Vvm, 1911. jan. 26. 5. p. És az előadások [A megnyitás utáni hónapokban hallhatták a következő előadásokat]: 1911 márciusában dr. Tauber Sándor: Történeti képek modern megvilágításban. = Vasmegyei Napló (VmN), 1911. márc. 25. 6. p., áprilisban Az „asszony-pápa meséje". = VmN, 1919. ápr. 2. 4. p., ugyancsak márciusban dr. Erős: A tudomány szabadságáról. = VmN, 1911. márc. 19. 3-4. p., áprilisban dr. Tóth József: A lélek halhatatlansága és ennek kulturális jelentősége. = VmN, 1911. ápr. 9. 3-4. p. címmel tartottak előadásokat. Az 1919-ben újjászervezett Vasmegyei Kulturális Egyesület négy szakosztályának egyike az ismeretterjesztést vállalta.

Végh Gyula (1870–1951) igazgató reagált az írásra. Lényegében – hasonló értelmezéssel – ahogy napjainkban is szokás válaszolni az ilyen hangvételű megnyilatkozásokra, igaz nem úri kultúra megnevezéssel. *„Én csak egy kultúrát ismerek, azt, amely szó ma elfogadott értelmében több az általános iskolázottságnál, egyoldalú műveltségnél, több a felületes máznál és független az öltözéktől, uraskodástól, de urrá teszi azt, aki benne él, még pedig a világ urává. Ennek a magasabb fokú, sokoldalú műveltségnek a gondozását, terjesztését tűzte ki céljául a Vasmegyei Kulturegylet, ez a cél lebegett a kormány előtt is, midőn e díszes palota emelésénél az egylet támogatására sietett. … Igaz, hogy a magas kulturának egyik ága, legmagasabb foka a művészetek pártolása… de a cikkíró is elismeri, hogy az egylet nem szoritkozik kizárólag a művészetek pártolására, hiszen ott a múzeum könyvtára, a történelmi, néprajzi és természettudományi osztály, hisz a tervezett előadások fel fogják ölelni a tudományos ismereteknek különböző ágait is. Hogy a zenei élet – hála az előkelő ízlésű zenebarátok érdeklődésének – Szombathelyen a legkifejlődöttebb, azon csak örülni lehet, mert ez a körülmény bizonyítja közönségünk kulturképességeit.”*[7]

A kultúrház novemberi 20-ai avatására több magasrangú vendéget hívott meg a város és megye vezetősége, így Zichy János (1835–1905) kultuszminisztert, a korábbi miniszterek közül pedig Székely Ferenc (1842–1921) igazságügyi és Wlassich Gyula (1852–1937) kultuszminisztereket, államtitkárokat, akik azonban kivétel nélkül kimentették magukat a részvételtől. A nyitóünnepségen a hallgatóságot így a kultuszminiszter megbízásából Békássy István főispán köszöntötte, a kultuszminisztériumot pedig Radosits Jenő osztálytanácsos képviselte. A szónok Rákosi Jenő (1842–1921) volt.[8]

Az avató ünnepség Erkel Ferenc Hunyady László című operájának nyitányával, a Zeneegylet előadásában kezdődött, majd a Dalosegylet „*némi elfogódottságát legyőzve*” a korszak gyakran előadott dalát, Huber: Őseink emléke címűt énekelte Kreuterer Antal vezényletével. A megnyitás alkalmával egy liceális előadás is elhangzott, amely jelezhette/jelezte is az intézmény további elképzelt programját. Vikár Béla (1859–1954) a jeles etnográfus beszámolt Vasmegyei vadvirágok címmel azokról a „*népköltési régiségekről, amelyeket vasmegyei útján talált.”* A dalokból Németh Gyula operaénekes és Grünwald Erzsi operaházi növendék énekelt el néhányat Kereszty István zongorakíséretével.[9]

Az ünnepséget a Szózat zárta ismét a Zeneegylet előadásában, amelynek furcsa „fogadtatását”, a tudósító nem hagyta szó nélkül. „*Ezt a mi nemzeti imádságunkat azzal tiszteli meg a magyar hagyomány, hogy állva hallgatja a közönség. Ezúttal koncertszámnak tekintette a publikum és ülve maradt a fizetett helyeken*.”[10]

1910/1911. ÉVAD

Az új évad új helyszínén, 1910. november 29-én tartották meg az első koncertet. Az első, előzetes híradás azonban már jóval korábban, november 6-án megjelent a Vasvármegyében, Lulek Feryről[11] műsorismertetéssel – Löwe, Schubert, Schumann, Hans Hermann dalai – és néhány mondattal az énekesről is.

7 VÉGH Gyula: „Uri kultúra” = Vvm, 1910. nov. 17. 1-2. p.
8 A kulturház felavatása. = Vvm, 1910. nov. 22. 1. p. A két évvel korábban megnyílt Múzeum avatása annál fényesebb volt a megjelent hivatalos személyiségeket illetően is. Erről: A kultúrpalota felavatása. = Vvm, 1908. 162. sz. 2. p., 167. sz. 5., p., 177. sz. 4-5. p.
9 A kulturház megnyitása. = VmN, 1910. nov. 27. 3-4. p.
10 A kulturház felavatása. = Vvm, 1910. nov. 17. 1-2. p.

Még az [november 13-ai] úri kultúrát bíráló cikk előtt két nappal egy másik írás – más okból marasztalta el ezúttal a Zeneegylet programját. Nevezetesen: a Lulek-műsort, amely – joggal – indulatos megjegyzést váltott ki a szerzőből. Igaz, az Egylet *„érdemes és agilis vezetőségének”* tevékenységét is méltányolja, de a porosz énekes műsorát nehezményezi. Oka: az új helyszín első programjában majd 16 német dal hangzik el német nyelven és egyetlen egy sem magyarul. A glosszaíró elképzelhetetlennek tartja, hogy „*egy német város kultúrházának megnyitásán vagy első estélyén csupa francia dal kerüljön előadására a német nyelv teljes kizárásával… Felszólamlásomban eszem ágában sincs rosszakarattal, hazafiatlan tendenciákkal megvádolni bárkit… csupán, mint a nemzeti kultúra egyik szerény munkásának igenis szükségesnek és kötelességének”*[12] tartotta fölhívni erre a figyelmet.

Lulek, Fery

Előzetesen azonban már több szó nem esik a programról, sőt a két héttel későbbi híradásban – a szokásos „nézőcsalogatás:” elfogytak a drágább 5 és 4 koronás belépőjegyek – mellett a technikai újdonságok bevezetéséről tudósít. Ez pedig: az előadás kezdetén *„villanyos harangjelzés”* szólal meg, amelynek elhangzása után két perccel bezárják a terem minden ajtaját és a későket csak két műsorszám között engedik be. Két ajtón – a kocsin érkezők a Kisfaludy utca, a gyalogosan jövők pedig a Deák liget (ma: Múzeumpark) felől – mehetnek be az előadó terembe. Ruhatárat is kialakítottak. A technikai tudnivalók mellett természetesen nem maradt el újra az énekes bemutatása sem. Az énekes hangjáról: *„hatalmas öblös ugyanakkor bársonyosan sima bariton*.” Magas technikai felkészültség, „*az oly nagy tudást és intelligenciát nyújtó előadói képességgel adja meg ennek a művésznek azt az imponáló súlyt, amellyel az egész világ művelt hangverseny közönsége előtt bír.”* Megtudhatta a közönség azt is, hogy több olyan dal is szerepel műsorában, amelyet a nemrég koncertezett Heinmann énekelt.[13]

A november 29-i koncerten éneklő Lulek produkcióját, Dienzl Oszkár (1877–1925) zongorakíséretével – a beszámoló a közönség kérésére hivatkozva – összehasonlította az egy évvel korábbi Heinemann-előadással.[14] Az összehasonlítást a méltató ugyan „szerencsétlen gondolatnak” tartja, ám ha mégis megteszik (ő megtette), akkor ennek oka a „*rokonszínezetű hang és a majdnem azonos zenei intelligencia*.” A kritikus összehasonlításában: „*Heinemann baritonja sötétebb, Luleké érdesebb, énekmodora, előadása szimpatikusabb.”* Megállapítja,

11 Lulek Fery hangversenye. = Vvm, 1910. nov. 6. 9. p.
12 G. K.: A német dalé az első szó. = 1910. nov. 11. 5. p.
13 Lulek Fery hangversenye. = Vvm, 1910. nov. 6. 9. p.
14 Heinemann. = Vvm, 1909. nov. 7. 8. p.

hogy *„Lulek egyformán nagy énekesnek bizonyult úgy a klasszikus, mint a modern, kifejlett technikát igénylő dalokban, aki ép oly hatalmas drámai erőt vitt be Hans Hermann Lövy balladáiba, mint amennyi bájjal énekelte Hans Hermann igénytelen apróságait."*[15]

A szerző fontosnak tartotta megdicsérni a rendezést, a közönség kényelméről való gondoskodást, a rend biztosítását. Az egylet következő előadása már az óév búcsúztatása – egy zenés burleszk – természetesen a Kultúrházban. A zenekar ezúttal is, mint a korábbi esztendőkben gyakran, a székesfehérvári katonákkal együtt adták elő, Zichrei Tollszártáncát, Rarek Békahangversenyét és karmester, Janosits tréfás Takarodóját. Újdonságként említi a beszámoló, hogy a karmester a közönség felé fordulva vezényelt és a zenészek – akárcsak a Haydn darabban – sorra hagyták el a pódiumot.

Ezt követte Dienzl magánszáma, aki a Márta című opera egyik áriáját adta elő Schumann, Schubert és Wagner modorában, frenetikus sikerrel. A vidámság Tanay Frigyes – Halmi Margit házaspár tréfás számaival folytatódott és Dienzl Oszkár–Bernstein Győző Nyaktörő hegedűverseny című paródiájával zárult. A szilveszterhez tartozó mulatozás a Deák–ligeti vendéglőben folytatódott.[16]

Serato, Arrigo

Az évad következő – 1911. január 20-ára tervezett – programját, Medek Anna (1885–1960) operaénekesnő és Székely Arnold (1877–1954) zongoraművész előadását,[17]egyik (!) előadó betegsége miatt bizonytalan időre elhalasztották.[18]

Szeretettel, viharos tapssal köszöntötték viszont az ismét föllépő négy operaénekes Svärdström nővér közül kettőt, Valborgot (1879–1972) és Sigridet, akik olyan sikert arattak, amiről *„igazán a fehér glasszékesztyűk tudnának mesélni*." Művészetüket elragadtatással mutatta be a sajtó. Mindkettejükre hivatkozva:„*Csattogott, mint a csalogány, csengett, mint az érc, harsogott, mint a trombita, csicsergett, mint a madár és susogott édesen, melankolikusan, mint a májusi szellő az orgonabokrok között*." Előadásuk „*mintha összefoglalta volna a természet a hangok minden szépségét."*[19]

És a dalok, amivel kiérdemelték az ünneplést: Valborg előadásában Strauss keringője (?), majd a három Brahms-duett (Die Schwestern, Phyllis und die Mutter, Jäger und Häslein) – harmonikusan szinte összeolvadva. Ezután ismét Valborg szólója Strauss Ständchen című dalával folytatódott a műsor, amely

15 Lulek Ferry hangversenye. = Vvm, 1910. nov. 30. 4. p.
16 (he.): Humoros zeneest a kultúrházban. = Vvm, 1911. jan. 5. 4-5. p.
17 A Zenekedvelők hangversenye. Művészestély a vakok javára. = Vvm, 1911. jan. 15. 5. p.
18 Elmarad a Medek hangverseny. = Vvm, 1911. jan. 18. 3. p.
19 A Svärdström koncert. = Vvm, 1911. febr. 4. 2-3. p.

„ha lehet a sikerekben nüanszirozott fokozatokat tenni, úgy ezt a számot mondhatni az est fénypontjának. .. Szinte tünemény volt."[20] A magyar közönségnek három magyar dallal hódoltak: Tarnay Alajos Esteledik, Pusztay: Szól a lélekharang, Csillagh: Kosár címűekkel. A kiejtésük is dicséretet kapott a méltatótól.

Az est második részében Sigrid svéd népdalcsokrot adott elő, aztán duett következett a Jancsi és Juliska című operából és egy németre fordított svéd dal [Echo]. Zárásként a dán Lange Müller (1850–1926) Den Sönde, Brahms-Viardot (1821–1910) Sjung-sjung és Zigenuernlied című művek hangzottak el. A kísérő nevét nem említette a beszámoló.[21]

Hamarosan, 1911. február 9-én pedig az olasz Serato volt a szombathelyi koncert élet vendége. Műsora tartalmas, *„néhány hallgató számára talán túlságosan is az"* – így a beszámoló első mondatai.

Grieg hegedű-zongora szonátája nyitotta műsorát és azonnal „*szenvedélyes modorával és magával való ragadó ritmusával nagy hatással volt a közönségre*." Ezt követte Beethoven (1770–1827) örökszép hegedűversenye, amelynek „*interpretálását leírni nem lehet, hallani kellett volna."* Eljátszotta Bruch (1838–1920) d-moll hegedűversenyének adagio tételét, „*leheletszerű finomsággal*," Schubert (1797–1828) Abliendjét és elementáris erővel Vieuxtemps (1820–1881) Polonise-t. Az első rész *„hihetetlen nehézségű kadenciáját maga Serato állította össze. .. Valami csodálatos, ami Serato a közönséggel csinál*…[Játéka] *„Nemcsak lebilincsel, de valósággal magával ragad […] extázisba viszi hallgatóit. Tökéletes, kristálytiszta hangjai úgy zúgnak át rajtunk, hogy rabjai vagyunk játékának, csodáljuk, lelkesedünk is előadásán."*[22]

A hegedűszámok között Babits Vilma akadémiai növendék néhány áriát énekelt *„egyenletes csengésű magas szoprán hangján"* a Hugenották és az Álarcosbál című operákból.

Ám a lelkes hangulatú közönség csak félig töltötte meg a termet jól lehet Serato külföldön is keresett művész,- így a szemre hányás. Évente több mint 100 előadása van s mindenütt zsúfolt termekben játszik. Valószínű csak Jarosits [József] karmesterhez fűződő viszonya miatt – bizonyára ő volt a zongora kísérő – vállalta az előadást.

Furcsállja a cikkíró, hogy egy műkedvelői előadásra megtelik a terem, a híres művészére pedig nem. Méltánytalannak tartja a kritikus, hogy a közönség nincs annyi bizalommal az egylet vezetői iránt, hogy megelőlegezze a magas színvonalú előadás iránti rokonszenvet. És a biztatás: „*kívánjuk derék zenekedvelőinknek, hogy hangversenyeikre a közönség teljes számba vonuljon ki, nem kérdezve, ki az előadóművész*."[23]

Néhány nap múlva a hírneves cseh Sevcik-vonósnégyes második tervezett fellépéséről, a kamaramuzsika műfajáról adott hírt.[24] Előadásuk azonban – a „közbe jött akadályok" miatt – elmaradt. Az akadályok között bizonyára elsőként szerepel a közönség érdeklődésének hiánya, amely más programokra, bálokra, miniszteri fogadásokra szívesen elmegy, de a kamarazene iránt megérthetetlenül közömbös.[25]

A két koncert (Medek és Sevcik) elmaradását feledtette a Lipcsei Filharmonikusok hangversenyének sikere. Stadler kapcsolatainak köszönhetően március 28-án a grazi (március 27-i) és a budapesti (március 29-i) fellépése között a zenekar vállalta a szombathelyi

20 Uo.
21 Uo.
22 Serato hangversenye. = Vvm, 1911. febr. 11. 4. p.
23 Uo.
24 A Sevcik vonósnégyes Szombathelyen. Kamarazeneestély. = Vvm, 1911. febr. 19. 7. p.
25 Elmarad a Sevcik koncert. = Vvm, 1911. febr. 23. 4. p.

előadást. A beszámoló a zenekar ismertetésével igyekszik fölkelteni az érdeklődést. Nevezetesen: a 66 tagú zenekarnak (12 első, 12 másodhegedűs, 6 mélyhegedűs, 6 nagybőgős, 6 gordonkás, 24 fúvós) meg kellett nagyobbítani a dobogót, mert nem fértek volna el a megszokott emelvényen. Programjuk feszessége miatt a koncert napján, délben érkeznek, éjjel (2,50 óra) már utaznak is tovább, ezért az előadás pontosan 8 órakor kezdődik.

A technikai tudnivalók sem maradtak ki az előzetes híradásból. Így: a ruhatárat csak az utolsó szám után nyitják ki. Ezzel azt kívánják elérni, hogy a közönség türelemmel hallgassa végi az utolsó számot is és hagyjon föl azzal a rossz szokásával, hogy a ruhatárhoz indul még az előadás befejezése előtt, kellemetlenül megzavarva mind a közreműködő művészeket, mind a közönség nagyobb részét. A tervezett műsor: Goldmark: Ländliche Hochzeit (A falusi lakodalom), szimfónia, op. 26), Smetana: Die Moldau (Moldva), R. Strauss: Tod und Verklärung (Halál és átváltozás), Berlioz: Faust elkárhozása, valamint – Stadler kérésére – a Tannhäuser nyitány.[26]

Két nap múlva újra a közönség emlékezetébe idézték a koncert időpontját, hangsúlyozva a kivételezettséget, miszerint vidéki városokban szokatlan vállalkozás ilyen nagy zenekar fellépése.[27]

Az érdeklődést fölkeltő következő hír, hogy a zenekart a vasútállomási fogadás után megvendégelik. A rendezésbe – a forgalom lebonyolítás érdekében – a rendőrség is bekapcsolódik, hogy minél zökkenő mentesebb legyen az estély.[28]

Az egyesület LV. koncertjéről szóló terjedelmes beszámoló a koncertjét a városi zenei élet nagy eseményének nevezi, azért is, mert ilyen nagy létszámú hangversenyzenekar nem járt még a megyeszékhelyen. Jelentőségét igazolta a megjelentek eleganciája is. A hölgyek *„ragyogó estély-toalettekben, az urak kivétel nélkül estély-öltözetben olyan képet nyújtottak, mintha nem is vidéki városban, hanem a fővárosban volnánk, előkelő premier közönség között."* [29]

A zenekar eltért az előzetesen jelzett hangszerbeli megoszlásáról: a 66 tagú zenekarban volt még három üstdob, kisdob, nagydob és hárfa is, amelyet a „*szépnem képviselője kezelt*." Az előadott zeneszámokról: Goldmark A falusi lakodalom című szimfóniájával kezdte műsorát a zenekar. A korszak jellegzetes programzenéjét[30] szólaltatták meg, de „*nem abból a fajtából, amelyben a program megölője a zenei invenciónak, hanem olyan zene, amely hűen vissza adja nemcsak hangszerelésével, hanem mély értékű invenciójával is azt, amit a szerző ki akar fejezni. Ez a falusi nász minden egyes száma megkapó hűséggel festi le az ünnep lefolyását. Nagyon tetszett a szerenád, különösen a der Garten részlet… amikor a fönséges dallamot valamennyi vonós uniszono veszi vonójára és ez mély hatással kell, hogy legyen a zenei analfabétára is*."[30]

Még nagyobb elragadtatást váltott ki Smetana Moldva szimfonikus költeménye. Így mutatta be: a folyó leírása minden részletében megkapó, a hegedűk halk morajszerű futamai a csörgedező forrást idézik, az édes melódiájú főmotívum a futó patakot jellemzi. Prágához

26 A lipcsei filharmonikusok hangversenye. = Vvm, 1911. már. 19. 1. p.
27 A lipcsei filharmonikusok Szombathelyen. = Vvm, 1911. márc. 21. 4. p.
28 A lipcsei filharmonikusok Szombathelyen. = Vvm, 1911. márc. 25. 4. p.
29 A lipcsei filharmonikusok hangversenye. = Vvm, 1911. márc. 30. 4. p.
30 Programzene: „hangszeres zene, amely valamilyen formailag megragadható téma leírásával kapcsolatos. Célja, hogy a hallgató a zenéhez képeket, helyzeteket, hangulatokat asszociáljon. Erre gyakran a szerző a címadással is utal. Gyökerei a reneszánszra utalnak, jeles képviselői: Couperin, Vivaldi. Erőteljesebben a barokk és romantikus zene korszakában bontakozott az 1800-as évek elejétől. képviselői Berlioz, Liszt, Richard Strauss, C. Franck, és tegyük hozzá, Goldmark, Smetana. https./hu. wikipedia. org/wiki/Programzene. Letöltés 2018. szept. 7.

közeledve már hajókat hordoz a hátán. *„Egy idegeket izgató hatalmas emelkedéssel himnikus fenségű erővel halljuk ki a csehek nemzeti dalát.*"[31]

Richard Strauss Tod und Verklärung (Halál és átváltozás) zenei költemény a halált és a megdicsőülést akarja kifejezni. Ez is programzene – olvasható – de más, mint Goldmarké és Smetanaé. Strauss – a méltató szerint – nagyon tud hangszerelni, fülkápráztató hangeffektusokat képes kihozni. Előbb erősnek, nyomasztó hatásúnak nevezi a szimfonikus költeményt aztán elmarasztalta, mert *„nemcsak invenciója gyönge és sivár, de kissé hosszadalmas is. Szinte megkönnyebbültünk, amikor az utolsó akkord is elhangzott."*[32]

Berlioz darabjának Danuation de Faust (Faust elkárhozása) a Rákóczi induló tételét a közönség meg is ismételtette. A szerző „*mesterien tette le indulónkat nagy zenekarra. Különösen az a rész hat elementárisan, ahol Berlioz a csatazajt festi az induló egyes motívumainak felhasználásával."*[33]

A Stadler kérésére fölhangzó Tannhäusert a legszebb nyitányok közé tartozónak nevezte a méltató. A ráadás Händel Largo-ja. A zenekart Wienderstein vezényelte.[34]

A zenekarról összegzésként még elmondta: „*nem homogén testület ugyan a zenekar, mert a sok német között van holland, francia, olasz és 7 magyar muzsikus is. Kitűnően vannak összetartva, erő nyilvánul meg játékukban, különösen a fúvósok kitűnőek. Jellemző a precizitás. Dicséri a pianokat, amelyek olyan leheletfinomak, mintha nem 66-an, hanem csak 10-en lettek volna a dobogón és hallottunk a Rákóczi induló fináléjában olyan csatazajt, mintha 200-an fújták volna a rézfúvókat."* Szépnek tartotta Goldmark-előadást, legjobban azonban Smetana nyerte meg a méltató tetszését. Köszönte Stadler Dórinak a zenekar szerződtetéséért. Az előadásról összegező vélemény: *„amit kaptunk a legnagyobb várakozásunkat is fölülmúlta."*[35]

A koncert másnapján – még a méltatás megjelenése előtt – rövid hírben tudósított a Vasvármegye a teljes anyagi és erkölcsi sikerről, valamint arról, hogy a közönség soraiban ott volt a város és a megye közönségének színe-java.[36]

A szezont záró sajtóértékelés – felejtve a korábbi kudarcokat, a lipcseiek nagy sikere is erősíthette a dicsérő hangvételű beszámolót – a zenei életet tartja Szombathelyen az „*egyetlen igazi kultúrjelenségnek*." Véleménye szerint az egyesület büszkén „*tekinthet vissza a múltra, amely neki hatalmas erő és erkölcsi tőke a jövendő működéshez."* A hangversenyek rendezésében a legfőbb érdem Stadler Izidoré.[37]

1911/1912. ÉVAD

A nyári pihenő után október végén kezdődtek meg az új idény előadásai, amelyek között ismét hangsúlyos szerepet kapott a szimfonikus zene.[38]

Már augusztusban bemutatta a sajtó az évad első koncertjét prezentáló budapesti Országos Szimfoniai Zenekart, amely a Népszínház tagjaiból szerveződött, ám szinte meg sem

31 A lipcsei filharmonikusok hangversenye. = Vvm, 1911. márc. 30. 4. p.
32 Uo.
33 Uo.
34 Uo.
35 Uo.
36 A lipcsei filharmonikusok Szombathelyen. = Vvm, 1911. márc. 29. 6. p.
37 A szombathelyi zeneszezon befejezése. = Vvm, 1911. ápr. 4. 4. p.
38 Zenekedvelőink hangversenyei. = Vvm, 1911. okt. 20. 3. p.

kezdték működésüket máris megszüntették. Ezért átkerült a Nemzeti Színházhoz az együttes, itt azonban nem kapott feladatot, ezért Apponyi miniszter javaslatára önálló, országjáró zenekarrá alakultak át. Mivel a 25–30 tagú együttes nem volt elégséges nagyzenekari művek megszólaltatására, ezért Kun László karmester Münchenben válogatta össze azokat a zenészeket, akik tagjai lettek az együttesnek. A zenekart Ostffy Lajos országgyűlési képviselő ajánlotta az érdeklődőknek.[39]

A műsorelőzetes szerint Liszt Ferenc emlékének is adóznak, születésének 100. évfordulójának alkalmából a Hungaria szimfónia megszólaltatásával. A programban Wagner Tannhäuser nyitány, Mozart egyik szerenádja és Csajkovszkij III. szimfóniája lesz hallható.[40]

A koncert ugyan csak október 28-án hangzott el, de a propaganda már a nyáron készítette elő az előadást. Bemutatta a karmestert Kun Lászlót, aki „*igénytelen külsejű,* [ám] *egy-két perc alatt szinte hérosszá nő előttünk a dirigensi pulton. Kezében karmesteri pálcájával maga a megtestesült zeneművészet … úgy kormányozza két kezével, energikus rángású fejével és szikrázó apró szemeivel a hatvan tagú hatalmas zenekart, mint a klasszikus mitológiában Neptunus a háborgó tengert"*[41] A koncert előtt olvasható – a szombathelyi estélyt megelőző nagykanizsai előadás – méltatása.[42]

Talán ezért is maradt el a Vasvármegye alaposabb értékelése, viszont szóvá teszi a városban először szereplő zenekar iránti érdeklődés hiányát és a körötte kialakult torzsalkodást. Az előadásra ugyanis telt házat vártak a rendezők. A nézőtér azonban nem telt meg, mert *„társadalmunknak az a rétege, mely a vasmegyei kaszinó társaságának képében társadalmi és különösen zenei életünk terén mindig a vezető előkelőség helyét foglalta most tüntetőleg távol maradt a koncerttől*." Okát abban látta, hogy *„a vasmegyei kaszinó társaságában valaki, vagy valakik valóságos akciót indítottak a szimfonikusok hangversenyének felkarolása ellen és pedig olyan eszközökkel, amelynek az előkelő és áldozatkész tónusához, amely a vasmegyei kaszinó társaságának sajátja és erénye volt, éppenséggel nem méltó.*"[43]

Azt híresztelték ugyanis, hogy az egyesület ingyen kapja az államtól a szimfonikusokat és ezért méltatlan eljárás a Zenekedvelőktől, hogy azokat a helyárakat követeli, amiket más hangversenyeire is megállapított. A hír nem volt igaz, mert nem kapta ingyen. A Zenekedvelők 1200 korona tiszteletdíjat fizettek fellépésükért. A közönség hiánya miatt pedig ráfizetéses volt. *„Sajnálatos* – folytatja – *hogy megtörtént a tüntetés egy olyan előkelő társaságban, mint a kaszinó és az ilyen valóban tendenciózus híresztelést elfogadtak."*[44]

39 A Szimfonikusok Szombathelyen. = Vvm, 1911. aug. 17. 2. p. A hánytatott sorsú zenekarról egy – már megszűnése utáni időből – 1936-ból származó ismertetés: „*Az Országos Szimfóniai Zenekar Kun László vígszínházi karnagy szervezte meg a század elején* [1905-ben] *működése alatt többször került válságos helyzetbe, ezért újra kellett szervezni. A Nemzeti Színház zenekaraként is működött. Az újjászervezett zenekar 1908. december 27-én mutatkozott be a Zeneakadémián. 1911-ben az együttes anyagi válságba került, ezért a 38 tagú zenekarból 30-an Népoperához szerződtek. A háború kitörése után végleg megszűnt. az 1920-as évek elején Budapesti Szimfonikus Zenekar néven újjáéledt, majd újra lehallgatott.*" 1929-ben Losonczy Schweitzer Oszkár szervezi meg ismét, de egyetlen hangversenyük után (1929) végleg meg is szűnt. A Zenekar külön érdemének tartja az ismertető a szimfonikus zene vidéki városokban történő népszerűsítését. A magyar muzsika könyve. Szerk. Molnár Imre. Bp., 1936. 102. p.

40 A szimfonikusok hangversenye. = Vvm, 1911. aug. 29. 6. p.

41 Uo.

42 Az Országos Szimfoniai Zenekar Szombathelyen. Liszt Ferenc emléke Szombathelyen. = Vvm, 1911. okt. 26. 3. p.

43 A kaszinó és a szimfonikusok. = Vvm, 1911. okt. 31. 1-2. p.

44 A kaszinó és a szimfonikusok. = Vvm, 1911. okt. 31. 1-2. p.

A szezon első kellemetlenségén azonban gyorsan túl kellett lépni, mert november közepén egy bécsi együttest, a Wiener Konzert-Orchestert szerződtették két előadásra. A november 17-ei estély szólistája a magyar származású, Pick-Steiner Soma. A műsor pedig: Wagner Meistersänger nyitány, Csajkovszkij Capriccio Italiane, Mendelssohn e-moll zongoraverseny és Beethoven II. szimfónia. A másnapi november 18-ai szólistája a pályakezdő Kamake Lilly. A műsor különbözik az előző napitól. A második előadás programja: Weber Euryanthe-nyitány,Wagner a Nagypénteki varázs a Parsifalból, Grieg a-moll zongoraverseny.[45]

A szerző nehezményezte, hogy korábbi szólista programok helyett – ezúttal már harmadik! esetben is – nagyzenekari koncert hallható. A kritikusnak ezek nem tetszhettek, mert epés megjegyzése szerint a „*zenekari hangversenyek bacilusa fertőzi a zenei életet*." Hangversenyező zenekarok jöttek divatba, és ebből Szombathely sem akar kimaradni – dohog a kritikus. Azután, mintha elfelejthette volna zsörtölődését, mert ezután már csak a dicsérő mondatai olvashatók.

„A divat szép és okos, egész zenekarok szereplése több hatással, több erővel népszerűsít klasszikus zenét, egyben a laikus közönségnek is nagyobb és őszintébb az élvezete. A sikert, a fényeset, a lelkeset, anyagiakban és erkölcsiekben meghozta a tegnap esti hangverseny és sokszor kitörően lelkes és mindig vidám és megelégedett volt a hangulat. Az első sorokban ülők pedig meglepődve érzékelték arcukon és kezükön, hogy a hang, rezgés útján terjed.

A nyújtott és élvezett gyönyörűség azonban bőven kárpótolt mindenért. Az a nagy és előkelő közönség, amely tegnap este zsúfolásig megtöltötte a kultúrház nagytermét zúgó tapsokkal honorálta a bécsi zenekar pompás játékát és Pick-Steiner Soma művészetét. A műsor klasszikusan gazdag és értékes, a siker nagy, igazán mi kell ennél több."[46]

A zenekari esteket ismét a régi ismerős, Grünfeld Alfréd már ötödik szombathelyi[47] koncertje követte 1911. december 9-én már a kultúrházban. Gazdag és változatos műsorát a zeneirodalom népszerű darabjaiból állította össze.[48]

A koncert előtt jelentette a Vasvármegye, hogy ez az előadás a Zenekedvelők 60. műsora lesz, és a művész ezúttal is saját, Bécsből hozatott zongoráján játszik.[49]

Előadásáról azonban már közel sem számolt be olyan részletességgel a sajtó, mint azt korábbi években tette. Megállapította: *„vele született egészséges kedélye és melegen érző szíve minden műsorszámnál dominál."* Technikai tudása csak eszköz mondandójának. Játékát így jellemezte: *„Csillogó, szinte gyöngyszerűen pergő futamai, közismert pianissimoi pedig annyira egyéni tulajdonai, hogy e téren a zongoratitánok közül igen kevesen vehetik fel vele a küzdelmet. Műsora Mozart-Chopin-Grieg szerzeményeiből volt összeállítva, a*

45 Két hangverseny. A Wiener Konzert-Orchester Szombathelyen. = Vvm, 1911. nov. 12. 6-7. p.

46 Hangverseny a kulturházban. = Vvm, 1911. nov. 18. 4. p. A beszámolóhoz két megjegyzést is fűzött. (A második napról már nem írt.) Miért beszéltek 72 tagú zenekarról a szervezők? Miért nem mondták meg, hogy egyik nap is 36, másik nap is 36 fő muzsikál? A másik figyelmeztetés: a Kisfaludy utcai Gyöngyös-hídra gázlámpát kellene állítani.

47 Gál József: Grünfeld Alfréd szombathelyi koncertjei, 1888–1911. = Vasi Szemle, 1912. 4. sz. 462-468. p.

48 A műsor: Mozart Fantasie c-moll, 2. Schubert Sonate H-dur op. 147., 3. Gluck-Brahms: Gavotte A-dur, Brahms: Intermezzo Esz-dúr op. 117., Brahms: Ballade c-moll op. 118., Schubert: Impromtu Esz-dur op. 90., Wagner-Liszt Isolde aus Liebestod., 4. Schumann: Arabeske C-dúr op. 18. fisz-moll op. 21. no. 8., 5. Chopin: Polonaise c-moll op. 40. no. 21., Chopin: Nocturne Asz-dur no. 32., Grieg: Sie tanzt op. 37. Grünfeld? Gavotte op. 32. Grünfeld Ungarische Tanze. Jegyek – Kemény. Grünfeld Alfréd hangversenye. = Vvm, 1911. dec. 3. 9. p.

49 Grünfeld Alfréd hangversenye. = Vvm, 1911. dec. 8. 5. p.

mely mesteri művek bő alkalmat nyújtottak ahhoz, hogy Grünfeld tudását és nagyságát minden vonatkozásában újra megbámulhassuk, újra csodálhassuk." A ráadás Schubert Rosamundájának átirata volt.[50]

Az újesztendő első eseménye a Zenekedvelők január 11-i kereskedelmi körben megtartott közgyűlése. (Ilyen jellegű jelentést sem az 1910-es, sem az 1911-es esztendőről nem találtam. Valószínű nem is volt. GJ) Az elnöklő Knebel Jenő az Egyesület legjelentősebb alkotásának a zeneiskola megalapítását tartotta. A növendékek száma 60, közülük 12-en tandíjmentesek. Két főtanszak – hegedű és zongora – mellett már zeneelméleti melléktanszak is működik egy rendes és két kisegítő tanár vezetésével, az oktatás a Zeneakadémián bevált tanrend szerint folyik.

Az intézménytől újra csak az „*igazi zenei élet"* kialakulását várja az egyesület, mert „*eddig a komoly és alapos zenei oktatás hiányában a szülők és az ifjúság figyelmét a komolyzene művelésétől elterelte."*[51]

A zeneiskolát a hatóságok csak szerény mértékben támogatják. A kultúrház vezetősége azonban alacsony bérleti díj ellenében 4 tantermet adott a zeneoktatás céljaira, ezt a város 800 korona segéllyel támogatta. Azt tervezik, hogy az iskola más vidéki zeneiskolákhoz hasonlóan jelentős állami támogatást is kér. A tanárok működését az iskolaszék tagjai ellenőrzik. Az egyesület mind a tanárok, mind az iskolaszék munkájával elégedett.

Knebel Jenő beszámolója után Stadler Izidor elmarasztalta a közönség nemtörődömségét, amelyet a zenekultúrával szemben tanúsít. Az egylet hosszú és tervszerű munkája nem hozta meg azt az eredményt, amely elvárható lenne a város művelt közönségétől. A változatos műsor, a meghívott előkelő művészek sem vonzanak annyi embert, hogy az egyes koncertek ne deficittel záruljanak. A kultúrterem nagysága pedig most lehetővé tenné, hogy telt ház esetén, akár 50%-kal olcsóbban adják a jegyeket.

Ismét, akárcsak 1906-ban bírálták a zeneoktatókat, akik *„A művészi érzéketlenségben hivatásos zenészeink állnak elől, akik tervszerüleg kerülik a hangversenyeket, noha az egyesület vezetősége már évekkel ezelőtt minden hangversenyre tiszteletjegyet bocsátott rendelkezésükre. Mit tanulhatnak a gyerekek olyan mesterektől, akik nem érzik szükségességét annak, hogy zenei tudásukat, látókörüket minden ellenszolgáltatás nélkül a legnagyobb kényelemmel fejlesszék, erősítsék. Ezen érzéketlenség átragadt közönségünk azon részére is, amely a zenét nem önmagáért, hanem divatból kultiválja."*[52]

Elismerőleg szólt viszont arról a törzsközönségről, amely minden hangversenyen jelen van és jelenlétükre a következőkben is számítanak. Az új generáció megjelenését a zeneiskolában látja, mert a mostani közönség érdektelen a programok iránt. Ezért is érlelődik az elhatározás, hogy a következő évtől csökkentett számú hangversenyt fog rendezni, mert azt nem önmagának rendezi.

A következő évi programokról szólva ismét fölvetette egy vegyeskar megalakítását az egyesület kebelében, amelyhez már igen sok énekest és énekesnőt sikerült megnyerniük. A vegyeskart a nyár folyamán szándékoznak megszervezni, *„ősszel megkezdődhet a munka és év vége felé már tudását is megmutathatja. Új alapra helyezik a működő testületet, a ze-*

50 Grünfeld Alfréd hangversenye. = Vvm, 1911. dec. 10. 8. p.

51 A zenekedvelő egyesületének közgyűlése. = Vvm, 1912. jan. 19. 3-4. p.

52 Zeneoktatók 1908: Bognár Juliska, Henne Ignác, Kammann Gotthard, Kerner József, Kirchner Bódog, Koncz Irén, Kopfstein Ilona, Kreuterer Antal, László Vilma, Mann József, dr. Markovits Gyuláné, Merkel Tivadar, Stricker Pálné Erzsébet, Zittrits Linka. = Vasvármegye cimtára. Összeállította és kiadja Fóth Kálmán. Szombathely, 1908. 130. p.

nekart, mely ez évben (1910?–1911?) elégtelen közreműködők hiányában szünetelt." Stadler szerint erre az adhat alapot, hogy sok olyan személy költözött Szombathelyre, akik a vonóshangszerek kiváló kezelői, így ősszel már megkezdhetik a próbákat.

A beszámolókat követően megválasztották a vezetőséget, amelynek ismét Edelmann Sebő lett az elnöke. Az alelnöki posztokat báró Miske Kálmánt és Knebel Jenő tölti be. Igazgató Stadler Izidor, titkár Vajda Imre ügyvédek, pénztáros Hoffmann Gyula, gazda és háznagy Lomoschitz Károly polgári iskolai tanár.

A választmány tagjai között volt: Bezerédj István ny. főispán, Herbst Géza alispán, Bárdossy László, Feldmann Bódog [id.], Győrffy Endre, Havass Imre ügyvédek, Lingauer Albin hírlapíró, Lehár Antal katonatiszt, Feldmann Bódog [ifj.], Pápai Hugo, Szili Miksa orvosok, Rauscher Miksa és Weiss Oszkár építész, építési vállalkozók, Radó Gyula.[53]

A szervezeti életet ismertető eseményt követte a február 11-i újabb Svärdström hangverseny.[54] Ezúttal egyedül Valborg állt a dobogón. Mivel a művésznőt korábbról már ismerte a közönség és az olcsóbb belépőjegyek miatt is ezúttal telt ház volt. Produkciója értékelése: *„Az üde tisztaságú hang, a művészi finomságokkal kifejező és érthetően poentirozott előadás maga a zeneművészet népszerűsítése, mely éppúgy gyönyörűséget kelt a tőlünk és a zeneértőktől egyaránt idegen Södermann, Sjörgen, Kjerulf svéd dalaiban, mint Brahms, Grieg, Schubert, Gounod művészetének klasszikus mértéket alkotó és bizonyos fokú műveltséget meghatározó általánosságok"* a méltató szerint.[55]

A művésznőt Ohlrison Márta *„művészi finomsággal látta el a zongorakíséretet és igaz művészettel adta elő."* Szólistaként Chopin Andante e spianato Esz-dur poloniaise darabjait nagy tetszéssel fogadta a közönség.[56]

Az évad utolsó koncertjét február 18-ára tervezték. Ezúttal a világhírű csellóművészt, Pablo Casalst várták, aki a koncertet azonban táviratilag lemondta.[57] Az estély azonban – amelyet a szezon legsikeresebb eseményének tartottak – végülis nem maradt el. Az új időpont március 3. A lap előzetese szerint őt a világsajtó zenei tüneménynek tartja, mert *„messze maga mögött hagyta mindazt, amit e gyönyörű hangszernek eddigi művelői produkálni képesek voltak, és akinek tudása egyszerűen megközelíthetetlen, felülmúlhatatlan*." A kísérő Dienzl Oszkár lesz.[58]

A sajtó tudatta azt is, hogy a koncert napján délben érkezik és a Zeneegylet vezetősége fogadja. Mivel az előadás után rögtön tovább utazik, a koncertet pontosan nyolckor megkezdik és kérik a közönséget, hogy időben foglalja el a helyét, mert az első szám félórás lesz, s csak ezután engedik be a későn jövőket. Három ruhatárban helyezheti el a közönség ruháikat. Még egy közlekedési rendszabály módosítást is bevezetnek. A kocsival érkezők a Király utca felől, a távozók a Wesselényi utca felől hagyhatják el az utcát.[59]

A koncert himnikus hangú méltatásából hosszabban idézek. *„Casals játéka révén éreznünk kellett, hogy a zeneművészet több egyszerű szórakozásnál. A hangok csodás harmóniája egy magasabb szférába ragadja a lelket, amelynek szárnyalása hasonlatos a templom áhításához. Egy magasabb úr lesz öntudatlanul lelkünkön.*

Pedig lám egy igénytelen apró kis ember ül a pódiumon. Kisebb akármelyikünknél, törékeny, félszeg, alig nagyobb, mint a hangszere, semmi übermensch. Csak amikor beleolvad

53 A zenekedvelők egyesületének közgyűlése. = Vvm, 1912. jan. 19. 4. p.
54 Svärdström hangverseny. = Vvm, 1912. febr. 11. 9. p.
55 Svärdström Valborg hangversenye. = Vvm, 1912. febr. 18. 2. p.
56 Uo.
57 Casals Pablo nem jön. = Vvm, 1912. febr. 16. 4. p.
58 Casals Pablo. = Vvm, 1912. márc. 1. 3. p.
59 A Casals hangverseny. = Vvm, 1912. márc. 3. 8. p.

a csellójába elvész a behunyt szemű kis ember szemünk elől, akkor lesz embernél nagyobb művészideál gyönyörű embertudatunk büszkesége az egész világnak."

Ilyen és ehhez hasonló gondolatokat idézett föl a kritikusban a tegnapi ünnep. „*Micsoda túlfinomult idegrendszer, milyen csodás zenei képesség az, amely ebben a művészben megnyilvánul. Minden egyes hang szinte megelevenedik, beszél érthető nyelven hozzánk. Bámulatos az, hogy tónusa a kifejezési árnyalatok milyen gazdag tárházával rendelkezik. Haydnnál megnyilvánul könnyedsége, pajzánsága, Bach méltóságteljesen, szélesen hömpölygő hangáradata, a moderneknél a nemes egyszerűségű kantilénában rejlő bensőség, humor, stb. Mennyi művészi gyönyörűség Haydn Konzertje, a múltak emléke. Zeneértők, akik már a moderneknél tartanak, immár ósdinak tartják, a közönség részére azonban hozzáférhetőbb, élvezetesebb. Alkalmat nyújt nemcsak Casals érzésteli játékának, hanem tüneményes technikájának élvezésére is. Nem kritika, hiszen Casalshoz alig tud felérni kritikai megjegyzés, csak nagyobb alkotásokat szerette volna hallani a zeneértők lelkéből fakadt kívánság, hogy a legnagyobb művésztől a legnagyobb alkotásokat szerette volna hallani a zeneértő közönség, amely egész lelkével részt vett ezen a fényes koncerten. Bach Szvitjét sem sorozták kivált gordonkán ezek közé, akármilyen nagy gyönyörűséget is szerzett az antik stílusnak ez a zseniális visszaadása, amely Casals játékában megnyilatkozott...*

Casals, Pablo

Ezt a játékot a csodálat igaz meghatottságával élvezte a hangverseny közönsége. Technikája igazán tüneményszerű. Soha egy pillanatra nem árulja el, hol vannak a technikai kidolgozás nehézségei, Casals egyformán könnyedén, csodás biztonsággal játssza darabjainak legnehezebb részleteit. A személye soha nem lép előtérbe, ellenben az egész játéka egy nagy igazán tüneményes művészi egyénisége."[60]

Műsorán Haydn Koncertje, Bach Szvitje, Valentini Szonátája, Dvorak Waldesruhe-ja, Csajkovszkij Románca, Popper Vitoja szerepelt. Ráadásként Bach egyik sarabandéját játszotta.

Sok taps fogadta az előadást. Fontosnak tartotta megjegyezni a kritikus, hogy ezúttal a megye minden részéből jöttek érdeklődök, különösen sokan Kőszegről. Minden tekintetben a szezon legsikerültebb hangversenye volt.[61]

1912-ben újra „haza jött" Koncz János. Társa ezúttal egy operaházi hárfaművész, Mosshammer Roman. A lap részletesen bemutatta a közönség előtt eléggé ismeretlen ősi hangszert, a hárfát[62] is. Itt közölték a koncert műsorát is. Paganini, Trnecek-Schubert, Bach, Alvars, Hasselmans, Schnecker, Gabriel-Koncz, Schubert-Manen, Wieniawszki alkotásokat tűzött műsorára a két művész.

60 Casals Pablo hangversenye. = Vvm, 1912. márc. 5. 2. p.
61 Uo.
62 A hárfa. = Vvm, 1912. március 15. 3-4. p.

Az ifjú Konczot még a műsora előtt a Vasvármegye külön is köszöntötte.[63] A beszámoló szerint eddig a csodagyerek Koncz Janiról beszéltek. Mára azonban *„Semmi csodagyerek! Játékában annyi öntudat, oly férfias energia s amellett önálló, iskolás betanulástól ment felfogás nyilvánul meg, melyek élénken rácáfolnak fiatal korára … s ha valami biztos, az a technikai nehézséget nem ismerő technikai készség, az mely őt csodagyerekre emlékezteti."* Paganini D-dúr hegedűversenyéről: *„A ritmusok pompás kiélezettséggel csendültek meg hegedűjén a briliáns tercfutamok megdöbbentő precizitással és egyenletességgel gyöngyöztek, meleg szavú kantilénája pedig a szivek mélyéig hatolt."*[64]

Bach Chaconne-ja *„zongorakíséret nélkül, annak minden szépségét pompás plaszticitással visszatükrözte bizonyos szabad felfogással adott elő."* Majd – talán oktatásként? így folytatta – Bachhal éveken át kell foglalkozni. Elismerőleg szólt Wieniawszki Tarantella előadásáról és Schubert-Manen A méh című „apróságáról". Mosshammer hárfaművészről mindössze annyit tartott szükségesnek elmondani, hogy *„különösen Schubert fantáziájának csodaszép előadásával hódította meg a közönséget."*[65]

A zongorakísérő Koncz tanítómestere Balassa Kálmán népszerű bölcsődalának előadásával mondott köszönetet.

1912/1913. ÉVAD

A város zenei életéhez tartoztak a különböző egyesületek rendezvényei is. Ezek egy része saját programjuk volt, amelyekre közreműködőként a Zeneegylet tagjait is meghívták, a másik pedig az általuk meghívott jeles művészek produkciói. Mindkettőre álljon itt példa.

Az 1912/1913. szezon a nőegylet Angyal a művészetben című tematikus estjével kezdődött. A műsor összeállítói Donatello (1386–1466), Murillo (1618–1682) és mások festményei alapján – a korszak divatos műfajában – 15 élőképben jelenítették meg a címben jelzett témát, az angyalt a művészetben. Az élőképek alatt részleteket adtak elő a korszak szerzőinek műveiből. Például az egyik Játszó angyalkák című életkép alatt Händel Menüett hegedűre és zongorára, a Zenélő angyal alatt pedig Boccherini Menüett vonószenekarra komponált alkotása hangzott el.[66]

Mivel a képzőművészet és a zene együttes megjelenítése újdonság volt a városban, így a fogadtatás sem volt egyértelmű. Az embereket ugyanis csak a látvány érdekelte, a zene nem. Így a Zeneegylet nevelő hatása *„amelyet a zene tekintetében, a Zenekedvelők magas nívón álló hangversenyei gyakoroltak, élénken mutatkozott meg az elégedetlenségben, amely a zene közben tapsolók, újrázók és a leülést parancsolók lármája miatt igen sűrű pisszegésben"* nyilvánult meg. A zenélők Vajda Imre, Katona József, Kreuterer Antal, Statzenberg Vencel és Stadler Izidor.[67]

A jótékonysági egyletek támogatói között fontos szerepet játszott a Vakokat Gyámolító Egyesület is, amelynek működéséhez szintén a fedezet egy részét jótékonysági akciók biz-

63 Koncz Jani hangversenye. = Vvm, 1912. március 17. 9.
64 Dr. V.: Koncz Jani hangversenye. = Vvm, 1912. márc. 19. 2. p.
65 Uo.
66 Az Angyal a művészetben. = Vvm, 1912. szept. 6. 3. p.
67 Angyal a művészetben. = Vvm, 1912. szept. 24. 4. p.

tosították. Az 1913. február 1-jei ünnepség fővendége az akkor már népszerű operaénekesnőt Medek Anna volt.[68]

A műsor napján két hasábos cikk ismertette Medek pályafutását.[69]

Az évad kulturális programjainak – közte a zenéjéé is – előzetese 1912. október 13-án jelent meg a Vasvármegyében.[70] Nevezeten a Zenekedvelők mellett tervezik a Kultúregyesület estjét, az izraelita nőegylet felolvasóestjét. Novemberben a budapesti Szimfoniai Zenekar kezdi az előadások sorát, majd Sauer Emil zongoraestjével, Gemma Bellincioni olasz koncerténekesnő dalestjével folytatódik. A zeneiskola növendékhangversenyét is hallhatja a közönség. A híradás megismételte a korábbi esztendők dicséretét, miszerint az egyetlen dolgozó kulturális egylet a zenészeké. „*Ez a megállapítás nem mások számára való megrovás, hanem a zenekedvelőket teljes mértékben megillető dicséret.”* Az egyesületi tagok 50%-os kedvezménnyel vásárolhatják jegyeket a híradás szerint. Az I–IV. sor a tagságnak 4, a nem tagoknak 8 korona. A VI–X. sor 3, illetve 6, a karzat 2–4 korona.

Az évadot a budapesti Szimfoniai Zenekar nyitotta. Emlékeztetett a cikkíró az egy évvel korábbi érdektelenségbe fulladt előadásukra. Talán ezért is, akár zenetörténeti tanulmánynak tekinthető részletes ismertetést – a művek keletkezéstörténetét, az egyes tételek elmesélő „tartalmát” – olvashattak az érdeklődök.

Mutatványként egy részlet Csajkovszkij IV. szimfóniájáról: „*Az Andentino in modo di canrona egy szerelmi történet elbeszélése. Melancholiája puhább. Mintha magunk előtt látnánk az elbeszélő bágyadt mosolyát. Melodikája hangulatában bizonyos rokonságot tart fenn az Eroica első tételének e-moll témájával, amely először csak kidolgozásban jelenik meg és hasonlóan elbeszélő jellegű. A Scherzo népies zamatú, szláv jellegét fokozza, hogy a zeneköltő az összes vonós hangszerekkel letéteti a vonót úgy, hogy azok csak pizzicatot játszanak. A zenekar ilyenképpen úgy hangzik, mint valami monstruózus tambura. A trióban viszont éles kontrasztként a fafúvók dominálnak, ami hasonlókép népies hangzást kelt*.”[71]

Hiába volt azonban az alapos előzetes propaganda! A koncertről szóló tudósítás szerint pedig *„ami finomságot, értéket, szépséget ad egy ilyen zenekar kifejezésre juttatni bir az mind gyönyörködtette és magával ragadta a közönséget…Csajkovszkij IV. szimfóniája csodálatos volt… ferenetikus tapsokra eljátszották a Rákóczi indulót.”*

De nem maradt el a befejező részből a távolmaradt közönség elmarasztalása: *„A tegnap esti hangverseny kultúresemény lett volna mindenütt az országban, sőt az is volt a filharmonikusok körútján. Esemény volt nálunk is de sajnálattal, szomorúsággal kell látnunk a szombathelyi közönségnek nagyobb része nem volt az, amely nem értékelte a kultúrélvezet jelentőségét és csak a kevesek, a kiválasztottak gyönyörködtek e hangverseny hatalmas erejében és nagyszerű szépségében…sajnálattal, szomorúsággal, sőt szégyenkezve kellett látnunk, hogy a szombathelyi közönségnek nagyobb része … kultúrváros közönsége a távollétével tüntet.”*[72]

68 Medek Anna Szombathelyen. = Vvm, 1913. január 31. 5. Műsora: Massenet Lahora királya, Puccini Tosca, Wagnertől operaáriákat Székács Szentmiklósi posta, Noseda Piros rózsa című dalát jelezte előre. Kísérő Lichtenberg Emil (1874–1944).

69 Ebből megtudhatta az érdeklődő olvasó, hogy az egyik Liszt évfordulón Szent Erzsébet legendáját énekelte, s ahogy a főszerepet „*átélte, önmagán keresztül igazi drámai vibrációt adott a legendás cselekménynek.*” Azóta egyre fejlődik, művészi feladatot teljesít. A „*legtöbb énekművész mire megtanul énekelni, akkorára szerencsésen elveszíti a hangját*”. Medek ez alól kivétel „*Egy üde, bájos, fiatal nő, egy virágzó, ragyogó orgánum és pályája kezdetén körülbelül minden tud, amit egy énekesnő vagy színésznő megtanulhat.*” Lányi Viktor: Medek Anna. = Vvm, 1913. február 1. 2. p.

70 A szombathelyi szezón. = Vvm, 1912. okt. 13. 7-8. p.

71 Zenekedvelőink 65. hangversenye. = Vvm, 1912. nov. 13. 2. p.

72 Filharmonikus hangverseny a kulturházban. = Vvm, 1912. nov. 19. 2-3. p.

Az érdektelenségbe fulladt zenekari estet viszont nagysikerű zongora koncert követte. A korszak jeles billentyűse a német Sauer Emil először lépett fel Szombathelyen. A hívogató előzetes szerint a nemzetközi sajtó a korszak két nagy előadóművészéhez a lengyel Paderevszkihez és az olasz D'Alberthez hasonlította. Az ő utódjuknak tartották elsősorban Beethoven interpretációját illetően. A beharangozás szerint *„abban is megnyilatkozik nagysága, hogy nemcsak interpretál, hanem alkot is.*"[73]

Egy hét múlva újra egy mozgósításra szóló írás Sauerről, akinek dicsősége már egy évtizedénél hosszabb ideje tart. *„A művészek között ő a legnagyobbak közül való, aki régen megérkezett az elsők sorába."* A koncert napján érkezik Bécsből, illetve Düsseldorfból.[74]

Sauer, Emil

A november 30-ai koncertjére az előző hangversenyek hiányos nézőtéri sorai most megteltek. Ott voltak a „*kultúrérzékűek és kultúraszeretők*" mind. Az előadóról: A *„Mester már megjelenésével tapsvihart idézett elő, amely egy pillanatig sem szünetelt… a közönség a műsorközöket áttapsolta… A művész ereje teljében ragyogtatta hihetetlen technikai tudását, szívének minden melegségét, mely különösen Schumann és Chopin remekeiben érte el tetőfokát. Saját szerzeményű etüdje és gavotteje szédületes technikai tudást igényel és alig hihető, hogy a Mesteren kívül ennek nehézségeivel más is meg tudjon birkózni."*[75]

A közönség elismerő tapsait két saját Strauss-parafrázisával köszönte meg, melyek *„könnyű bájukkal és csillogó tisztaságukkal olyan közeli kapcsolatot létesítettek az előadó és közönség között, hogy a hangverseny befejeztével az egész közönség ülve maradt és mindaddig nem távozott a teremből, míg a Mester még néhány saját szerzeményű apróságát adta elő.*"[76]

Bellicioni, Gemma

A várt sikerre szükség is volt, mert az egylet utóbbi programjai csak váltakozó érdeklődés mellett hangzottak el. *„A legutóbbi lefelé mutatott vonalat hosszú fáradságos munka ellenére a Zenekedvelők buzgó igyekezetének eredménye, hogy egyszerre fölszökjön a hullámvonal tetejére és egy impozáns külső siker rácáfoljon a kishitűekre és a kételkedőkre, akik immár magasra lendült zenei életünk végét jósolták a legkülönfélébb ürügyek indokaival."*[77]

A Bellicioni-koncertről újra csak fontosnak tartja a tudósítás a közönség jelenlétéről a híradást. Ezúttal *„sikerült felkelteni a legnagyobb érdeklődést és gyönyörűséggel láttuk, hogy telt sorokban lelkesedő, elegáns és előkelő közönség pártolt vissza a zenekedvelőkhöz."* Az olasz énekesnőről pedig „*Bellincione művészete korántsem a múlté (46 éves!), hanem a jelené, igaz nagy gyönyörűsége és méltó arra, hogy a jövőnek szóljon."*[78]

73 Sauer Emil hangversenye. = Vvm, 1912. nov. 24. 4. p.
74 Sauer Emil. = Vvm, 1912. nov. 30. 4. p.
75 Sauer Emil hangversenye. = Vvm, 1912. dec. 1. 8. p.
76 Uo.
77 Bellincioni koncert. = Vvm 1912. dec. 10. 2. p.
78 Uo.

Az est műsorából Paisielo I mioben és Rossini Othelojának egyik áriáját emeli ki a szerző, „*mely még a régi tekintély súlyával hatott… A Lotti pur dicesti kezdetű bájos dala azonban a maga őszinte közvetlenségében, finom csipkés struktúrájában egész teljével mutatta a művésznő nagyságát.''*[79]

Poncielli Suicido kezdetű darabjában *„az erőteljes drámai színezés és a magával ragadó erő nyilatkozott meg a művésznő előadásában*." Műsorában elhangzott még Mascagni Voi sapele mamme kezdetű dala, továbbá részletek a Mignonból, Boitotól a Noniaból és Puccini Toscajából. A zárószám Bizet Habaneráját újult erővel tapsolta meg a közönség, amelyet két francia dallal köszönt meg.

Kísérője Pisk Paul, aki az „énekközökben" Schubert Rosamundaját, Chopin fisz-moll impromtuját és Padarewszky Menüettjét játszotta nagy tudással, elegáns könnyedséggel. Nagy sikere volt az estnek.[80]

A Zeneegylet és a szombathelyi zeneoktatás történetének is fontos dátuma az 1909, az egyesületi zeneiskola megnyitása. Ehhez kapcsolódott az 1913-as esztendő első fontos eseménye a január 16-án tartott nyilvános zeneiskolai hangverseny a kultúrházban, amely akkor helyet is adott az iskolának.

Ezen a zeneiskolai koncerten hat növendék mutatkozott be, közülük ketten – Laub Vilma és Knebel Márta – később az iskola tanárai lettek. A nyilvános koncert célja a szülők tájékoztatása és a növendékek szoktatása a nyilvános szerepléshez. A növendékek Beethoven, Chopin, Moszkovszki, Raff, Jensen és Heller műveit szólaltatták meg.[81]

A koncert előtti napokban – január 10-én és 11-én – a kultuszminisztérium megbízásából – az állami támogatás kérvényezésének elbírálása (ahogy ezt 1912-es közgyűlésén jelezték) miatt – meglátogatta az intézményt két zeneakadémiai tanár Oswald János és Kemény Rezső, akiket fogadott báró Miske Kálmán alelnök és Stadler Izidor egyleti igazgató. Látogatásuk során megtekintették a tantermeket, tanulmányozták a tanterveket, a tanítás rendszerét és „*előjátszatták az összes növendéket,*" közben zeneelméleti kérdéseket tettek föl. A tapasztalatok meggyőzték a szakembereket az oktatás jó színvonaláról. Az érdem Csikor Eleméré és Jakab Micáé. A növendékek zongoratudását „*egyenesen meglepőnek*" tartották. A vizsgálat után már „*biztosra vehető az állami támogatás*" és ha bekerül az államilag támogatott tanintézetek sorába, akkor lehetővé válik két újabb tanszak – a hegedű és ének – (ezt már az induláskor tervezték) megindítása. Ismét elhangzott a remény, hogy a zeneiskola jó kilátást biztosíthat „*a zenei élet fellendülésében egy erőteljes új zenei generáció megszületésében fog megnyilvánulni*."[82]

Az egyleti koncertek pedig az újabb esztendőben a Harrison nővérek (May és Beatrice) estjével[83] folytatódtak, akik elismert művészetükkel és „*világszerte megcsodált szépségükkel''* is hódítanak. Akik korábban – tapintatlanul gonoszkodva GJ – reklamálták Bellincioni

79 Uo.
80 Uo.
81 A zeneiskola hangversenye. = Vvm, 1913. jan. 15. 2. p.
82 A szombathelyi zeneiskola. Zeneakadémiai tanárok Szombathelyen. = Vvm, 1916. jan. 14. 2-3. p. A zeneiskolát 1916-ban városi fenntartásúvá fogadta a város.
83 A Harrison nővérek Szombathelyen. A zenekedvelők hangversenye. = Vvm, 1913. jan. 18. 2. p. A műsoruk előzetese: Brahms: Duplahangverseny (hegedű–cselló), Händel-Harty: Ariettam Hornpipe, Porpora–Kreisler: Menuette (hegedű), Faure: Elegie, Popper: Zur Guitarra (csello), Saint-Saens: Capriccioso (hegedű), Csajkovszkij: Variations Theme rococo (csello).

Gemma[84] megjelenéséből hiányzó szépséget, azok most pótolhatják. *„Igaz ez nem kultúrfogás, de így van, és a közönség most pótolhatja a kárpótlást,”* jelentette ki a méltató. Zongorakísérőként Dienzl Oszkárt jelezték.

A koncert előtt két nappal ismét figyelmeztették a közönséget, hogy a „zene világpiacán” nagy népszerűségre szert tett nővérek érkeznek, akiknek titka nemcsak nehézséget nem ismerő technikai készségekben, hanem vonzó megjelenésükben rejlik, s ez a „báj és grácia sugárzik játékukon is.”[85]

A kritika előbb a nővérek családját ismerteti: gazdag és előkelő angol család gyermekei, apjuk az angol hadsereg ezredese. *„Nem kenyerük a művészet, nincsenek rászorulva a közönség obolusaira.”* A zene lelki szükségletet elégít ki náluk. Külső megjelenésük hideg, fagyos, a dobogóra lépve a közönséget alig látják, csak az orkánszerű tapsvihar csal ki belőlük egy kis melegséget, egy szerény és hálás mosolyt. Brahms Doppelkonzertjével kezdik. A darab „végtelenül sok és nehezen kihámozható szépség rejlik ebben a klasszikus zeneműben és tán a legszebb referáda, amit erről az estélyről adhatunk: *„a két Harrison lány első hallásra megértette velünk Brahms Doppelkonzertjét, a laikusok élvezték, a szakemberek lelkesedtek. Jellemzésük: May tiszta, csillogó, világos játéka, Beatrix öblös tónusa, majdnem férfias ereje és mindkét művésznőnek egymással versenyző melegsége kidomborították ennek a hangversenynek minden szépségét.”*

A közönség lelkesedett, *„bájos, közvetlen hatású zenei kompozíciók voltak az előadott darabok meggyőzték, hogy két nagystílű érett művészt hallottak*.”[86] A ráadásoknak se vége se hossza nem volt. Dienzl kísért. A zeneegylet pedig ismét szaporította sikereinek számát.

A következő – valószínű váratlan lehetőségként – ismét Heinemannt hallhatták március 2-án, az egylet 70. hangversenyén. Heinemannt a jelenkor legnagyobb énekesei között tartják számon. Igazolásul fontosnak tartotta elmondani a szerző, hogy Amerikában fényes sikereinek színhelyén 92 koncertjét 100 ezer dollár tiszteletdíjjal ismerték el. A dal nagymesterének nevezi, aki „*mozdulatlanul áll a dobogón és ennek dacára, amit nyújt az csupa poézis, csupa báj, csupa erő. Löwe hatalmas balladái, az élet tragédiáit megszólaltató dalai, Hans Hermann félelmetesen erős költeményei éppoly jeles interpretátort találnak Heinemannban, mint Schubert, Schumann verőfényes kedves dalocskái.”* A zeneköltők mellett népdalcsokrot is szerepel műsorán.[87]

Az előzetes várakozást meglepetés is kísérte, mert szóbeszéd szerint most a hattyúdalát énekli a „régi csalogány, a dalok királya.” Nem akarjuk elhinni – írta a kritikus – mert hangja továbbra is telt, megjelenésében sem következett be változás, haja fekete, arca sima. Előadását tökéletesnek találta. Ekként: *„Amikor Schumann Talismane-jével kezd, templomos hangulat vesz erőt a lelkeken. Imára kulcsolja a kezét, az arca csupa kenetteljesség. Aztán amikor Schubert Erlkönigje következik a szerelem mártírja. Csupa világfájdalom, csupa szenvedés. És így jutunk végig az érzések skáláján tovább, tovább ki tudná részletezni művészetének minden kincsét, minden ragyogását. Vele sírtunk, vele nevettünk tréfáin. Az egyik akkordja szívünkbe markolt és szorongatta a szenvedés vaskezével. A másik percben csupa mosolygó, derűs arc figyelte az énekes játékát. Heinemann Stadler barátja, ő ismertette meg a szom-*

84 Bellicioniról Csáth Géza írása: „*hervadás bájában százszorosan megszépülve, pompás fekete hajjal, mély dekolletásban, mint a Ma énekművészetének egyik csodálatra méltó képviselője jelent meg. A mosolya és a bókolása a nyolcvanas évekből való, a művészete azonban friss, ifjú, elragadó*.” Csáth Géza az 1908. október 28-án elhangzott budapesti Bellicione-est méltatása. Csáth Géza: A muzsika mesekertje. Bp., 2000. 383-384. p.

85 A Harrison nővérek hangversenye. = Vvm, 1913. jan. 24. 3-4. p.

86 Harrison hangverseny. = Vvm, 1913. jan. 28. 2. p.

87 Heinemann hangversenye. = Vvm, 1913. febr. 23. 2-3. p.

bathelyi közönséggel. Heinemann nem, mint hangversenyvendég járt nálunk, hanem szórakozni jött."[88] Műsorát is Stadler állította össze.

E hónapban még egy estélyt rendezett a Zeneegylet. Március 24-én Gránitz könyvkereskedő javaslatára hívta meg az egylet a bécsi Wiener Tonkünstler nevű zenekart. *„Karmestere Nedbal erős temperamentum, biztos kéz, abszolút zenei felfogás és értelmesség jellemi. Műsora a legkényesebb igényeknek is megfelel."* Az előzetes műsor az előadásig azonban többször is változott. Először Dvorak Új világ szimfóniáját, Wagner Mesterdalnokok előjátékát, a Sigfried-idillt és Liszt Tasso-ját jelezte.[89]

Nedbal, Oscar

A március 15-ei újabb beharangozás a zenekart méltatja. E szerint a bécsi muzsikusok *„izig-vérig művészzenekar… nem drillszerűen muzsikálnak, ahogy igen sok filharmonikus zenekar zenél, ami által katonabanda szerű hatásokat lehet elérni, de művészi hatásokat nem."* Az újabb előzetesben már Csajkovszkij Patetikus szimfóniáját jelzik.[90]

A március 24-i koncert sem az előzetesekben hirdetett Dvorák, sem Csajkovszkij alkotással, hanem Beethoven Leonora nyitányával kezdődött. A műben a *„Fidelio gyönyörű melódiái áradnak szét a csodaszép interpretálásban*." Második számként Csajkovszkij VI. patetikus szimfóniája hangzott föl. A már többször is hallott mesteri alkotás mesteri előadása elragadtatta a méltatót. A gyönyörű adagio tételtől az utolsó tétel pesszimisztikus fájdalmáig mind „*teljesen és tökéletesen érvényesült."*[91]

A műsor második részében Liszt Tasso című művét és Wagner Mesterdalnokok című operájának nyitánya hangzott föl. A mű értelmezéséhez elmondta a kritikus, hogy a Tassoban az ifjúság líráját, a szerelmet, majd a megdicsőülést festi meg a szerző. Liszt eseményeket jelenít meg, amelyet Nedbal és kitűnő gárdája zeneileg szólaltat meg. Az előadás nagy érdeme, hogy a költemény szebbnél szebb lírai elbeszélő és apoteózis tételei is pompásan hatottak. A Mesterdalnokok előadásáról nem szólt a kritikus.

Az előadás emlékezetes volt. A szokásos „különlegesség": csak Sopronban és Szombathelyen szerepeltek, de itt bensőségesebb volt, mint Sopronban, mert két hölgy a koncertről jövet két szál rózsát nyújtott át Nedbalnak.[92]

1913/1914. ÉVAD

A Zenekedvelők utolsó évadja nem jól sikeredett. Az új szezon programjáról csak több, mint félév után – novemberben – értesülhetett a zenebarát közönség. Eszerint november 23-

88 Heinemann. = Vvm, 1913. márc. 4. 4. p. Heinemann 1918-ban, 50 éves korában meghalt. Egyike a legelső német dalénekeseknek. Utóbb hangja megkopott, fényét elvesztette. Ezután énektanítással foglalkozott. A háború előtt Budapesten is tanított. Budapesti Hirlap, 1918. okt. 20. 14. p. Heinemannról még a Royal Orfeusz tulajdonosa. https.//hu. wikipedia. org./wiki/ Soml %C3%/B3 /am %C 3% A 1s júl. 28. Ez a wikipedia nem mond többet, mint az előző.

89 Nedbal Oszkár Szombathelyen. A Wiener Tonkünstler hangversenye. = Vvm, 1913. márc. 9. 7. p.

90 Amikor Nedbal dirigál. A bécsi Tonkünstlerek hangversenye. = Vvm, 1913. márc. 15. 2-3. p.

91 A Tonkünstlerek. A húsvéthétfői hangverseny. = Vvm, 1913. márc. 27. 3-4. p.

92 Uo.

ára Földesy Arnold gordonkaművészt és Dienzl Oszkárt zongoraművészt és feleségét Rácz Ernát várták. „ *Földesy tudása vetekszik Casalséval*" – olvasható – egyes lapok véleménye szerint. Így kívánt érdeklődést keltene a műsor iránt zeneegylet. Ezt hamarosan, december 2-án követi az újabb előadás, amelynek ekkor már folytak a zenekari próbái. A zeneiskola egyik növendékének (nem nevezi meg ki) Mozart egyik darabját kísérik.[93] A Földesy–Dienzl előadás azonban Dienzl kolozsvári balesete miatt – kificamította a bokáját – elmaradt.[94]

Az elmaradt gordonka–zongora koncert helyett Burmester német hegedűvirtuóz (1869–1933) meghívásáról döntött a vezetőség. Ugyanitt olvasható hír szerint ismét hozzá kezdenek egy vegyeskar szervezéséhez. Nagy bátorság kellett a terv előhozakodásához, első sorban azért, mert a Dalosegylet is többször, utoljára 1911-ben próbálkozott az egyleti élet újjá szervezésével, „*mert elhalványult a daloskultúra a városban*.[95]

Azt is jelezték, hogy nem akarnak konkurensei lenni egymásnak, hiszen a dalosok férfikart, a Zenekedvelők vegyeskart kívánnak alakítani: 40 hölggyel és 40 férfival. A két egyesület összeolvadása is fölmerült, méghozzá úgy, hogy mindkét egylet megőrzi önállóságát, de a „*művészi vezetést átadná a zeneegyletnek.*" Ezek azonban csak tervek voltak és maradtak is.

December 1-jére tervezték a városházán Miske Kálmán alelnök vezetésével a megbeszélést. Bíznak abban, hogy az *„utóbbi időben elhalványodott dalkultúránk újra föléled és a zeneélet terén új dicsőséget szerez városunknak.*"[96] A tervről később már nem esik szó.

A meghívott „hegedűs király" Burmester december 2-án koncertezett. *„Benne összpontosul a hegedűsök minden erénye, érzése. Ujj és vonótechnikája annyira tökéletesen és egészségesen fejlődött, hogy nagy művészetének minden hallgató azonnal rabjává válik."* Még azt is megtudhatta a leendő hallgatóság, hogy az előző heti Musikverein-ben rendezett estjén még a lépcsőkön is ültek és félórás ráadást adott.

Műsorában régi mesterek olyan „*bájos apróságait*" mutat, amelyek nagy része a közönségnek is kedvence és saját feldolgozásában. A zeneszerzők között előzetesen Schubert, Paganini, Hummel, Dusek, Rameau, Liszt, Saint-Saens és saját művei szerepelnek.[97]

A hegedűművészt zsúfolt ház fogadta, hiszen „*hírét rég elvitték azok a zenetitánok, akik a zenekedvelők vendégei voltak. És nyert ügye is van mihelyt a dobogóra lép egyéniségének keresetlensége, művészetének közvetlensége miatt ... már akkor behódolásra késztetik hallgatóit mielőtt nagy és mélységes művészetének megcsodálására időt nyerne… Amikor pedig legkiforrottabb művésztudással megszólaltatja Amatiját elnémul minden kritika és varázslatos hatása alá kerülünk ama művészetnek, amelyet analizálni nem lehet*."

Egyformán mester ő, akár Schubert magasan szárnyaló Szonettjét, akár Paganini ördöngős hegedűgimnasztikáit, akár saját átírásában híressé vált apróságait interpretálja. Ezekben az apróságokban (?) Burmester felülmúlhatatlan. Ő a hegedű „Grünfeldje." Aligha képzelhető el, hogy „ezeket a nippeket bárki is hasonló bájjal tudja előadni." A közönség mindvégig meleg szeretettel ünnepelte, amit Bach híres Air-jének ráadásával honorált. Évek óta szerepel műsorán ez a nagy vonókezelést igénylő mesterműd. Kilátásba helyezte, hogy hamarosan zenekarral jön vissza, mert „ez a közönség megérdemli, hogy foglalkozzék vele a művészvilág."[98]

93 A zenekedvelők hangversenyei. = Vvm, 1913. nov. 16. 6. p.
94 Nem lesz hangverseny. = Vvm, 1913. nov. 22. 3. p. A zeneiskolai pedig elhalasztódott
95 Női és vegyeskar a Dalosegyletben.= Vvm, 1911. jan. 22. 6. p.
96 Zeneélet Szombathelyen. A zenekedvelők vegyeskart szerveznek. Burmester koncert. = Vvm, 1913. nov. 23. 8. p.
97 Burmester hangverseny. = Vvm, 1913. nov. 28. 3. p.
98 Burmester hangverseny. = Vvm, 1913. dec. 3. 3. p.

A decemberre tervezett zeneiskolai hangversenyre csak februárban került sor. A beszámoló szerint Csikor Elemér igazgató és Jakab Mica zongoratanárok növendékei közül Palásthy Margit, Pajor Rózsi, Derezsán Bözsi, Szilágyi Julianna, Gerlits Ilona és Laub Vilma nevét tartotta érdemesnek megemlíteni. Ekkor már működött Statzenberg Vencel irányításával a hegedűoktatás is. Az ő tanítványai közül Schäffer Madynek volt sikere a diákkoncerten.[99]

A Zenekedvelők koncertjeinek következő vendége egy lipcsei énekesnő Gerhardt Elena, aki budapesti koncertje után lépett dobogóra Szombathelyen. „*Egész lénye csupa bájos közvetlenség, mely a dobogóra léptekor biztos sikert jelentett. Erőteljes, biztos és öntudatos előadása, a dalok értelmezésében megnyilvánuló intelligenciája, Strauss és Hugo Wolf modern, nehéz mesterműveinek éppoly hivatottá teszik, mint amilyen fölényes nyugalommal szolgálja Schubert nyugodt és sima szellemét.”* A közönség *„alig tudott betelni Gerhard zsenialitásával és minden száma után orkánszerű tapsvihar hívta vissza a dobogóra. Kísérője Hartingen Bodanult Elma volt, aki elsőrangú zongorista, kitűnő kísérő és felette alkalmazkodó nagy technikájú muzsikus.”*[100]

Burmester, Willy

Március 30-ára hirdették a Kun László vezette budapesti Szimfonikus Zenekar újabb Szimfónia hangversenyét. A 72 tagú zenekar az előzetes szerint Goldmark Sakuntala nyitányát, Bizet Az arleasi lányt, Hubay balettzenéjét a Szerelmi éj című dalműből és Csajkovszkij VI. szimfóniáját adta volna elő. [101] Az előadás meghiúsult.

A zenei évadhoz sorolható esemény a zeneiskola záróhangverseny. A növendékek közül ezúttal Knebel Mártát, Laub Vilmát és Szilágyi Juliannát említi a híradás.[102]

A zenekrónika sorába tartozik még egy *„biztos helyről nyert információ, amely szerint a kormány megpróbálja a szétforgácsolt zenekultúrát nagyobb kerületek közé tömöríteni*.” Miskolc például a felsőmagyarországi zenei élet központja lett. A zenész szövetség ennek mintájára a keletmagyarországit Szegedre vagy Temesvárra, a nyugatmagyarországit Pozsonyba, a dunántúlit Szombathelyre. Ez utóbbi esetben Győr és Székesfehérvár neve is fölmerült. Ebbe a szövetségbe belépni tartoznának az összes ének- és zeneegyesületek autonómiájuk megtartása mellett. Ez a szövetség részint az együttműködéssel, részint a szabadversennyel fejlesztené a zenekultúrát. A zenészszövetségek székhelyén városi zenekarokat szerveznének, amelyeknek feladata hangversenyek adása, térzenék, színházi és másfajta előadásokhoz kíséret szolgáltatása. Az egyes szövetségek saját kerületükben 1–2 hangversenyt is adnának olyan módon, mint a Kun László vezette szimfonikusok. Ehhez a Szombathelyi Zeneegylet eddig munkája alapnak tekinthető. A kőszegi és szentgotthárdi zeneegyletekkel föl lehetne venni a kapcsolatot. A cikk intézkedéseket sürget, mert tudomása szerint mind a győri, mind a székesfehérvári már lépéseket tett a székhely elnyerésére, ezért nem lehet késlekedni.[103]

99 A szombathelyi zenekedvelők zeneiskolája. = Vvm, 1914. febr. 11. 7. p.
100 Gerhardt Elena. = Vvm, 1914. febr. 22. 7. p.
101 Szimfonikusok hangversenye. = Vvm, 1914. márc. 24. 8. p.
102 Zeneiskolai hangverseny. = Vvm, 1914. jún. 16. 5. p.
103 Szombathely zenei központ. A dunántúli zenekulturát megszervezi a kormány. A városi tanács figyelmébe. = Vvm, 1914. jún. 17. 3-4. p.

1914–1919

A háború azonban mindent megváltoztatott. A zenei élet fejlesztésére irányuló minden dicséretes törekvés semmissé lett. A zene azonban, nem halt meg teljesen a fegyverek zajában sem a muzsika. Szerényebben szóltak, nem jöttek az Európa-szerte hírneves zenészek, hanem részint pályakezdők, részint kevéssé ismert művészeket hallhatott a közönség. Persze nemcsak őket, hanem alkalmanként a hazai zenei élet kiválóságai is pódiumra léptek: például Zsámboky Miklós gordonkaművész.[104]

Nem maradtak ki a sorból a helyi amatőrök, akik meghatározói voltak háborús időszak zenei életének.[105] Gyakran léptek föl a fél évtizede alapított zeneiskola tanítványai és tanárai. 1915 februárjában például három – dohány hangversenynek nevezett előadáson – cigarettát, szivart kértek belépődíjként, hogy azt a sebesült katonáknak adják.[106] Vállalkoztak olyan nagy lélegzetű előadásra is, mint Haydn Négy évszak című oratóriuma.[107]

A háború által szétzilált kulturális élet megújítását kezdeményezte egy értelmiségi csoport: Kapi Béla evangélikus püspök és Fábián Gyula az agilis festőművész, ifjúsági író a reáliskola tanárának vezetésével. 1919. február 14-én a reáliskolában értekezletet tartottak, amelyen arról határoztak, hogy az irodalom, zene, képzőművészet ápolására, a társadalomtudományok népszerűsítésére egyesületet alakítanak. Ez az értekezlet volt a kiindulópontja az 1899-ben alakult Kulturegyesület megújításának. Elsőként a Kulturegyesület és a Zenekedvelők fúziójának előkészítésére bizottságot alakítanak.[108]

A Tanácsköztársaság 133 napja alatt is voltak koncertek, de ekkor nem került/kerülhetett szóba az egyesület megújítása. 1919. szeptember 11-én azonban már ülést tartott az egylet választmánya Herbst Géza alispán elnökletével. A népes elnökség tagjai között voltak a vármegye és a város vezető tisztségviselői a város és vármegye kulturális és politikai életének számottevő személyiségei. (Kiskos István egyesületi alelnök, dr. Ujváry Ede városi jegyzőtitkár, Erdélyi Irén, Neogrády Gilbert, dr. Perepatits István, Fábián Gyula, Bakos István tanárok, Mészáros Hugó, Bodányi Ödön hivatalnokok, Kapi Béla püspök, Rauscher Miksa vállalkozó, Knebel Jenő fotográfus, gr. Széchenyi Rezső és sokan mások.)

Az ülésen a Tanácsköztársaság alatti személyek szerepvállalására három tagú igazolóbizottságot alakítottak.[109]

1919. szeptember 28-án megtartott egyesületi közgyűlésen döntöttek a Múzeum szervezeti és személyi ügyeiről. Ujváry ismertette a tervezett újjáalakítás javaslatát. Ennek egyik fontos része volt négy szakosztály megalakítása, amelyek irányítását az igazgató-választmány végzi. Az 50 tagú választmány feladata pedig az egyesület irányítása. Tiszteletbeli tagokká választották Mikes János püspököt, Batthány-Strattmann herceget (keresztnév hiányzik) Battyhány Lajos grófot, Békefi Remig szerzetes tanárt és Mihályi Józsefet.

Az újjászervezett Vasmegyei Kulturegyesület elnöke Kapi Béla püspök lett. Alelnök Ujváry Ede városi jegyző, főtitkár Bakos István reáliskolai tanár, főjegyző Sárközi Sándor, ügyész Rohrer Ödön, pénztáros Pauer Arnold főgimnáziumi tanár.

104 A vakok estélye. = Vvm, 1918. jan. 14. 4. p

105 Az I. világháború alatti zenei életről Gál József: A szombathelyi „hadizene." A város 1. világháború és Tanácsköztársaság alatti zenei krónikája. 1-2. rész. = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 2015. 1. sz. 5-20. p., 2. sz. 66 – 81. p.

106 Az első dohányhangverseny. = Vvm, 1915 febr. 18. 3., A második dohányhangverseny. = Vvm, 1915. febr. 18. 3., A harmadik dohányhangverseny. = Vvm, 1915. febr. 21. 4. p.

107 Hangverseny a Kárpátokért. Haydn Négy évszak című oratóriuma. = Vvm, 1915. nov. 14. 2. p.

108 Irodalmi és művészeti köt alakulása. = Vvm, 1919. febr. 15. 2. p.

109 Kultur Egyesület ülése. = Vvm, 1919. szept. 12. 1. p.

Az elnöki programbeszéd kifejtette, hogy az *„egyesület erkölcsi, a nemzeti és kultúrközösségi alapra helyezkedik, s innen kiindulva akar ismeretet terjeszteni, kultúrát teremteni a művészet ápolásából, erősíteni magyar fajunkat, annak jellemét és biztosítani hazánk jövendő életét. Ehhez megértésre, a korlátok ledöntésére van szükség, s hatalmas táborban kell egyesülniök azoknak, akik a magyar nemzeti kultúrát ápolják*."[110]

Október 4-én pedig a Vasvármegyében vezércikk fogalmazta meg az egyesület feladatát. [Az] *„erőteljesen új életre kelt Kulturegyesületnek… a magyar nemzeti kultúra új hatalmas templomának kell lennie… amelyet négy szilárd oszlop támaszt alá a közművelődési, a szépirodalmi, az ipar- és képzőművészet és zenei szakosztály*". Majd így sorolja a további teendőket: az *„egyes szakosztályoknak intenzív, belső életet kell élniök, nem elég az időközönkénti sablonos ülés, hanem önképzésre is szükség van."*[111]

A következő hetekben sorra alakultak az egyes szakosztályok. A szép- és iparművészeti szakosztály elnöke Vass Béla főgimnáziumi rajztanár, a szépirodalmié Kincs István kőszegi plébános, a zenei szakosztályé Katona József bankigazgató, a közművelődésé Kapi Béla evangélikus püspök.

A megújult Kulturegyesület 1919. november 15-én tartotta meg első, bemutatkozó előadását.[112]

MELLÉKLETEK

1. A megszólaltatott zeneszerzők

ALVARS, Elias Parish angol 1808–1849
BACH, Johann Sebastian német 1685–1750
BEETHOVEN, Ludvig von német 1770–1827
BERLIOZ, Hector francia 1803–1869
BERNSTEIN Győző
BIZET, Georg francia 1838–1875
BOCCHERINI, Luigi olasz 1743–-1805
BOITO, Arrigo olasz 1740–1816
BRAHMS, Johannes német 1883–1897
BRUCH, Max német 1838–1920
CHOPIN, Frederik lengyel 1817–1849
COUPERIN, Francois francia 1626–1661
CSAJKOVSZKIJ, Pjotr Iljics orosz 1840–1893
CSILLAGH Károly magyar 19. sz. első fele
D'ALBERT, Eugen német 1864–1932
DUSEK, Frantisek Xaver cseh 1731–1799
DVORAK, Antonin cseh 1841–1904
ERKEL Ferenc magyar 1810–1893
FAURE, Gabriel francia 1845–1924
FRANCK, Joseph belga-francia 1825–1891
GLUCK, Christoph Willibald osztrák 1714–1787
GOLDMARK Károly magyar 1830–1915
GOUNOD, Charles Francois francia 1818–1893
GRIEG, Edward norvég 1843–1907
HäNDEL, Georg Fridrich német 1685–1759
HARTY, Hamilton ír 1789–1841
HASSELMANS, Josef belga 1814–1902
HAYDN, Franz Joseph osztrák 1732–1809
HELLER István magyar–francia 1813–1888
HERMANN, Hans
HUBAY Jenő magyar 1858–1937
HUBER Károly magyar 1828–1885
HUMMEL, Nepumok János 1778–1837
JENSEN, Adolf német 1837–1879
KJERULF, Halfdan norvég 1815–1868
LANGE-MÜLLER, Peter Erasmus dán 1850–1926
LISZT Ferenc magyar 1811–1886
LÖWE, Ferdinand osztrák 1865–1925
LÖWE, Johann Jakob német 1629–1708
MANEN, Juan spanyol 1883–1971
MASCAGNI, Pietro olasz 1863–1945
MASSENET, Jules Emile francia 1842–1912
MOSZKOVSZKI, Moritz lengyel 1854–1925
MOZART, Wolfgang Amadeus osztrák 1756–1791
NOSEDA Károly magyar 1863–1944
PADEREVSZKI, Ignacy Jan lengyel 1860–1941
PAGANINI, Nicolo olasz 1782–1840
PAISIELLO, Giovanni olasz 1740–1816
PONCIELLI, Amilcare olasz 1834–1886
POPPER Dávid cseh 1843–1913
PORPORA, Antonio 1686–-1768
PUCCINI, Giacomo olasz 1858–-1924
PUSZTAY Sándor magyar 1885–1945
RAFF, Joseph Joachim német 1822–1882
RAMEAU, Jean Philippe francia 1683–1764
RAREK
ROSSINI, Antonio olasz 1792–1868
SAINT-SAENS, Camille francia 1835–1921

110 A kulturegyesület nagygyűlése. = Vvm, 1919. szept. 30. 2. p.
111 Klaszek István: Szombathely, mint kulturközpont. = Vvm, 1919. okt. 4. 1. p.
112 A Kulturegyesület bemutatkozó estélye (program). = Vvm, 1919. nov. 12. 3. p.

SCHNECKER, Ferdinand osztrák 1874–1944
SCHUBERT, Franz Peter osztrák 1797–1828
SCHUMANN, Robert német 1810–1856
SJÖRGEN, Emil svéd 1853–1918
SMETANA, Bedrich cseh 1824–1844
SÖDERMANN, Johan Auguszt svéd 1832–1876
STRAUSS, Johann osztrák 1825–1899
STRAUSS, Johann id. osztrák 1804–1849
STRAUSS, Richard német 1864–1949
SZÉKÁCS Aladár magyar 1872–1940
TARNAY Alajos magyar 1870–1933
TRNECEK, Hans cseh 1858–1914
VALENTINI, Giovanni olasz 17. sz.
VIEUXTEMPS, Henry francia 1820–1881
VIVALDI, Antonio olasz 1678–1741
WAGNER, Wilhelm Richard német 1813–1883
WEBER, Carl Maria osztrák 1786–1826
WIENIAVSZKI, Henryk lengyel 1835–1880
WOLF, Hugo osztrák 1860–1903
ZICHREI

2. Előadók – hangszerük megnevezésével

BABITS Vilma magyar, operaénekes növendék
BACKHAUS, Willy német, zongora 1884–1969
BALASSA Kálmán magyar, hegedű 1875–1949
BELLICIONI, Gemma olasz, operaénekes 1864–1950
BURMESTER, Willy német, hegedű 1869–1933
CASALS, Pablo spanyol, gordonka 1876–1973
CSIKOR Elemér magyar, zongora 1882–1964
D'ALBERT, Eugen német, zongora 1864–1932
DIENZL Oszkár magyar, zongora 1877–1925
DURIGO Ilona magyar, operaénekes 1881–1943
FÖLDESY Arnold magyar, gordonka 1882–1940
FRIEDMANN, Ignacy lengyel, zongora 1882–1948
GERHARD, Elena német, énekesnő zongora
GRÜNFELD, Alfred osztrák, zongora 1852–1924
GRÜNWALD Erzsi magyar, amatőr énekes
HALMI Margit magyar, színművész 1876–1936
HARRISON nővérek angol
May hegedű 1890–1959
Beatrice cselló 1892–1965
HARTINGER BODAULT Elma zongora
HEINEMANN, Alexander német, énekes 1868–1918
JANOSITS József magyar mérnök/karmester, zongora
KAMAKY Lilly zongora
KATONA József magyar, bankigazgató/zongora
KONCZ János magyar, hegedű 1894–1937
KREISLER, Erik osztrák–amerikai, zongora 1875–1962
KREUTTERER Antal magyar, karmester, zongora 1857–1927
KUN László magyar, cimbalom 1869–1939
LICHTENBERG Emil magyar, karmester, zongora 1874–1944
LULEK, Fery szlovák–amerikai, énekes 1876–1953
MEDEK Anna magyar, operaénekes 1885–1960
MOSSHAMMER, Roman osztrák–magyar, hárfa 1868–1920
NEDBAL, Oskar cseh, karmester 1874–1930
NÉMETH Gyula magyar, operaénekes
OHLRISON Márta zongora
PICK-STEINER Soma magyar, hegedű
POPPER Dávid cseh, gordonka 1843–1913
RÁCZ Erna magyar, énekművész
SAUER, Emil német, zongora 1851–1920
SERATO, Arrigo olasz, hegedű 1877–1948
SEVCIK, Oskar cseh, hegedű 1852–1934
STADLER Izidor magyar, ügyvéd/hegedű 1873–1944
STATZENBERG Vencel magyar, mélyhegedű 1873–?
SVäRDSTRÖM nővérek svéd, énekes
SVäRDSTRÖM, Volburg svéd, operaénekes 1879–1954
SZÉKELY Arnold magyar, zongora 1877–1954
TANAY Frigyes magyar, színművész 1875–1925
VAJDA Imre magyar, ügyvéd/ hegedű
VIARDOT, Pauline francia, operaénekes 1821–1910
ZSÁMBOKY Miklós magyar, gordonka 1890–1961
Zeneiskolai növendékek:
DEREZSÁN Bözsi, GERLITS Ilona,
KNEBEL Márta, LAUB Vilma,
PAJOR Rózsi, PALÁSTHY Margit,
SCHäFFER Mady, SZILÁGYI Julianna

3. A közölt fotók lelőhelye

1. Lulek, Fery
https://www.loc.gov/resource/ggbain.29811/
2. Serato, Arrigo
https://www.taminoautographs.com/products/serato-arrigo-extra-large-signed-photo-1912
3. Casals, Pablo
https://en.wikipedia.org/wiki/Pablo_Casals#/media/File:Pablocasals.jpg
4. Sauer, Emil
https://www.bach-cantatas.com/Lib/Sauer-Emil.htm
5. Bellicioni, Gemma
https://www.findagrave.com/memorial/189045326/gemma-bellincioni
6. Nedbal, Oscar
https://www.findagrave.com/memorial/29538229/oskar-nedbal
7. Burmester, Willy
https://en.wikipedia.org/wiki/Willy_Burmester

POLGÁR ANTAL

A KIS-RÁBA TOROKI „MŰGÁT” ÉPÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETE

(A NICKI DUZZASZTÓ MINT A RÁBAKÖZ VÍZGAZDÁLKODÁSÁNAK KULCSA)

A RÁBA VÍZGYŰJTŐ KIALAKULÁSA ÉS TÖRTÉNETE A NICKI DUZZASZTÓ MEGÉPÍTÉSÉIG

A Nicki duzzasztó a Kisalföld vízgazdálkodásának egyik kulcsműtárgya. Szerepének jelentőségét, funkciójának fontosságát megfelelően értékelni akkor lehetséges, ha el tudjuk helyezni korunkban olyan hidrogeológiai és hidrometeorológiai környezetben melynek folyamatai a földtörténeti harmadkor végén kezdődtek. Ezzel párhuzamosan tisztában kell lennünk az erózióval, amely szintén jelentős hatással van környezetünk földfelszínének folyamatos változására.

A Pannon-tenger leürülésével, és vele párhuzamosan a Bakony kiemelkedésével a földtörténeti harmadkor végén kialakult a Rába vízgyűjtő mai alakja. A földfelszín és a rajta megjelenő folyók további sorsát a tenger leürültével az erózió határozta meg. Ez a folyamat ma sem állt le, és két markánsan elkülönülő formája folyamatosan alakítja a vízgyűjtőt és a folyót. A víz földi körforgásából származó csapadék – csepperózió formájában – mennyiségétől és intenzitásától függően megbontja a talaj felső rétegét. Az ezer méternél magasabban lévő felhőkből leeső vízszemcse talajt romboló hatásával folyamatosan szembesülünk. A termőtalaj, ez a háromfázisú diszperz rendszer kétfázisúvá válik, a szemcsék és a csapadék a lefolyási irány felé haladva egyre nagyobb mennyiségű dinamikus víztestté alakulnak. Ez a víztest már képessé válik árkos erózióra, legvégső formájában folyóként. Itt már nem választható el lebegőanyag tartalma abban a tekintetben, hogy az adott parányi méretű talajszemcse egy eső áztatta szántóföldről származott, vagy egy szakadópart leomló részeként került a folyómederbe. Ez a terepfelszínt befolyásoló folyamat határozta meg az általunk ma ismert folyók, patakok és környezetük fizikai állapotát a Kisalföldön. Így alakultak ki a kiülepedés következtében a feltöltődések, amelyek a folyómedrekben, vagy az árvíz által elöntött területeken keletkeztek. Ez a folyamat okozta, hogy a Rába főmedre pár évezreddel ezelőtt a Kisalföldre érve a mai Nick magasságában két ágra szakadt. Mivel a Kisalföld lejtése nyugat–kelet és dél–észak irányban nem egyforma, így a hordalék kiülepedés az alacsonyabb esésű irányban a Hanság felé zajlott. Ennek következ-

tében a mai Kis-Rába felé a folyó inkább lerakta hordalékát, míg az ún. Nagy- Rába-medrét mélyítette. A folyó lebegtetett hordalékszállítása a nicki szelvényben a több évtizedes vizsgálatok tapasztalata alapján meghaladja az évi 200.000 m^3 mennyiséget. Mivel a folyó vízjátéka és hordalékszállítása a csapadékviszonyok időbeni eloszlása miatt tág határok között változott, az egyes ágakba roppant változatosan jutott víz, korlátozva ezzel a vízhez kötött élettér stabilizálását.

Az emberiség fejlődése során folyamatosan törekedett arra, hogy a természetes életterét úgy alakítsa, hogy a rendelkezésére álló vízkészletekben tapasztalható dinamizmus kedvezőtlen hatásait mérsékelje. A víz mint természeti elem felszíni formájának térbeni és időbeni változásait a saját igényeihez szabja. Tevékenységét mindig az adott kor technikai színvonala és a gazdaságpolitikai döntések határozták meg. Ennek eredményeként volt képes egyre komplexebb vízépítési műtárgyakat létrehozni. A Nicki duzzasztónak már a középkorban is voltak elődei, amelyeket a fent említett igények kényszerítettek ki. A XIX. században kiadott egyes földrajzkönyvek szerint a Rába folyó Győr és Sopron vármegyék határát elérve Nick községnél két ágra szakadt: a Nagy vagy Öreg-Rábára és a Kis-Rábára. A Nagy- vagy Öreg-Rába a tulajdonképpeni ősi Rába-medret jelenti. A Kis-Rábán pedig egy, a Rába folyóból bal felé, északi irányban kiágazó medret kell érteni, amely évszázadok óta több vízimalom energiaforrása. Ennek a medernek az eredetéről nehéz megállapítani, hogy természetes vagy mesterséges–e? Azonban, a legvalószínűbbnek látszik az a feltevés, hogy a Rába fattyú ágait kötötték össze annak idején, mélyítették ki és tartották fenn a molnárok. A Kis-Rába alsó vége régen a Hanság mocsarába, majd a szabályozások óta a Répce-patakba torkollik.

Az 1907-ben átszakadt betongát

A Rába megfelelő mennyiségű vízének a Kis-Rábába való beterelését 1895 előtt rőzséből épült duzzasztógáttal tették lehetővé. A bebocsátott vízmennyiség szabályozására pedig fából készült zsilipet használtak. Ezen gátak feltételezett helye a jelenlegi Öblítőzsilip környezetében lehetett a Rába 66,4 Fkm szelvényében. Magyarország második katonai felmérésén (1819–1869) kivehető a Torok megnevezéssel jelölt helyen egy keresztirányú mű a főmederben, amely a Kis-Rába irányába tereli a sodorvonalat. Írásos dokumentumok alapján a vízkiadagolásra szolgáló fatáblás zsilipet 1883-ban építettek. Elbontására és új építésére 1988-ban került sor.

A Rábaszabályzó Társulat 1873-ban alakult meg. Ez után a Nicki duzzasztógát és a vízkivételi mű további üzemeltetése a társulat feladata lett. Ezért a társulat 1895-ben a legutóbbi rőzsegát felett kb. 2 km-re, a jelenlegi duzzasztó felett 170 m-re beton fixgátat és a Kis-Rába vízmennyiségének ellátására pedig kétnyílású (Ø1,50 m x 2), öntöttvas zárószerkezetű beton csőzsilipet készített a bal oldali árvédelmi töltésben. A betongát nagyrészt államsegélyből, kisebb rész pedig társulati hozzájárulásból épült. Ebben az időben a bebocsátandó vízmennyiség 3,5 m^3/s volt.

1895 és 1916 között ugyanazon a helyen beton- és rőzsegát váltották egymást, úgyhogy a tönkrement gátat ötször állították helyre. Az 1900. évi árvíz a gátat olyan mértékben rongálta meg, hogy a földművelési miniszter kötelezte a társulatot egy ideiglenes rőzsegát megépítésére. A levonuló árvizek ezt a gátat is nagyon hamar tönkretették. Ezért az 1904. évi XXXIX. tc. 2. §-a alapján a földművelési miniszter ismételten kötelezte a társulatot a Kis-Rába toroki duzzasztógát megépítésére és fenntartására. Az állam 250.000 korona államsegélyt adott a műtárgy megvalósításához. E törvény alapján a duzzasztó 1905–1906. években elkészült.

1907. évi árvíz ezt a művet is megkerülte és ismét megsemmisüléssel fenyegette, mire a társulat a gátat új műszaki alapokra helyezett tervek alapján 1907–1908. években átépítette. 1916 decemberében a duzzasztómű jobb oldali bukója a meder fokozatos berágódása következtében beszakadt. A világháborús helyzet miatt a valószínűsíthető, hogy a mű állagmegóvására szinte semmi nem fordítódott. 1923-ban már a kívánt mértékű legminimálisabb duzzasztást sem sikerült előállítani. A Rábaszabályzó Társulat azért, hogy a teljes tönkremenetel előtt álló gát fenntartásával járó terhektől mentesüljön és a zavartalan vízszolgáltatás biztosítható legyen, lépéseket tett, hogy a nagyjelentőségű ügy törvényhozási szinten nyerjen megoldást.

A DUZZASZTÓ ÉPÍTÉSÉNEK ELRENDELÉSE

Az 1929. évi III. tc. 7. § felhatalmazása alapján a földművelésügyi miniszter 50686/1929. X. 1. sz. rendeletével kötelezte a társulatot az elpusztult fixgát helyett egy korszerű duzzasztógát megépítésére és üzembenntartására az érdekeltek költségén. Az építési munkákra fedezetül 250.000 pengőig terjedő államsegélyt és 750.000 pengő előleget engedélyezett a társulat részére.

A földművelésügyi miniszter a társulat kívánságára a tervezési és építési munkák irányításra a Vízrajzi Intézetet és annak igazgatóját Dieter (Ditróy) Jánost rendelte ki. Ő az állam részéről mint miniszteri osztálytanácsos állami kiküldött működött közre a tervezői, majd kivitelezési munkákban.

A Rába legnagyobb árvízmennyiségét a levonult árvizek tapasztalatai alapján 1200 m^3/s-ban állapították meg.

A tervezőknek hosszas vizsgálatokat kellett folytatni a megfelelő gátrendszer megválasztására, mivel a költségek a rendelkezésre álló egymillió pengőt nem haladhatták meg. A fixgát, a Rohringer Sándor által javasolt csőgát, valamint a Benedek József-féle Stonay-táblás gát költségei túl magasak voltak. Olcsósága miatt szóba került a Boulé-táblás rendszer is, de végül Gillényi Sándor igazgató főmérnök javaslatára a Svájci Huber és Lutz okleveles mérnökök szabadalmát képező nyerges gátrendszert fogadták el. Ennek költségelőirányzata 822.000 pengő volt.

A DUZZASZTÓMŰ ÉPÍTÉSE

A Társulat közgyűlése IV/1929. sz. határozatával elvállalta a gátrendszer megépítését és nyomban megindultak a geodéziai felvételek, valamint a tervezést előkészítő munkák. A szabadalmakkal összefüggő gátépítmény terveit a bécsi Pfletschinger József cég szolgáltatta, aki a Huber és Lutz cég magyarországi érdekeit képviselte. Ezen kívül az építési munkák

során műszaki tanácsadói feladatokat végzett. Ugyanez a cég kapott megbízást a fedeles gátszerkezet és tartozékainak szállítására és felszerelésére. A cég a vasszerkezeteit a győri Vagon és Gépgyárral készítette el. A Pfletschinger cég által leszállított terveket a Vízrajzi Intézet tanulmányi csoportja felülvizsgálta, részben átdolgozta, valamint kiegészítette a szabadalmaktól független tervekkel. A gát építészeti kialakítása dr. Kotsis Iván okleveles építészmérnök nevéhez fűződik.

A duzzasztómű építésével kapcsolatban a társulat mozgalmat indított, hogy a gátat vízerő-hasznosításra alkalmas méretekkel építsék meg. Ezért két tervváltozatot dolgoztak ki, egy kisebb méretű és egy vízerő-hasznosításra is alkalmas nagyobb méretű duzzasztómű terveit készítették el. A versenytárgyalást is ennek megfelelően hirdették meg. Mivel a vízerő-hasznosításra gazdasági okokból nem volt lehetőség, a kisebb szelvényű duzzasztómű épült meg, a jelenlegi alacsonyabb duzzasztási magasságra.

Az elkészült kiviteli terveket a földművelésügyi miniszter 68663/1930. (XI. 1.) sz. rendeletével hagyta jóvá. A társulat már október 22-én megindította a hatósági engedélyeztetésre irányuló eljárást és ideiglenes építési engedélyt kért. Győr vármegye alispánja az építési engedélyt 14.847/1930., az engedélyokiratot pedig 16.039/1930. sz. határozatával kiadta.

A végrehajtandó feladatokat négy csoportba sorolták:

1. Alapozási, falazási mélyépítési munkák, amelyeknek vállalati úton történő kivitelezésére Széchy Endre okleveles mérnök, budapesti építési vállalkozó kapott megbízást a választmány 112/1930. sz. határozatával. Ezt a határozatot a földművelésügyi miniszter 69.041/1930. sz. alatt jóváhagyta. A helyi építésvezető Széchy Károly okleveles mérnök volt.

2. A fedeles gátszerkezet és az ehhez tartozó szabályozó berendezések gyártására, leszállítására és a szerelés végrehajtására a választmány 84/1930. sz. határozata alapján a gátépítésnél alkalmazott szabadalmazott berendezések jogtulajdonosa a bécsi J. Pfletschinger és Társa cég kapott megbízást.

1931. augusztus. A kezelőház és a jobb parti nyílás járóhíd zsaluzása.

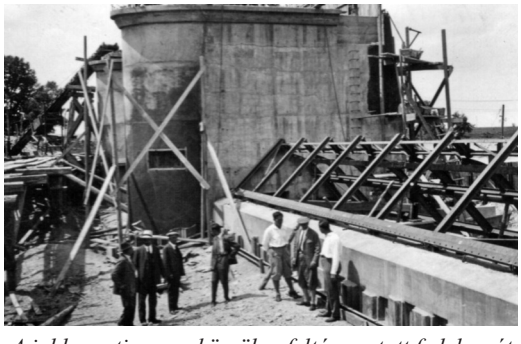
3. A 10 m széles és összesen 3 m duzzasztású fenékzsilip és felhúzó szerkezet, továbbá a berendezést kiszolgáló turbina és áramfejlesztő elkészítése és szerelése. E munka teljesítésére a választmány 7/1931. sz. határozatával a Ganz és Társa Villamossági Gép Vagon és Hajógyár Rt.-vel kötöttek szerződést.

4. A különleges felszerelést nem igénylő munkákat a társulat végezte házi kivitelezésben, Illés Aladár társulati központi mérnök irányításával.

A tényleges építkezés 1930. november 11-én indult meg a kitűzéssel és az iparvasút kiépítésével a Kenyeri vasútállomásról. Az év végéig kiépült az építés színhelye. Megtörtént a barakkok felállítása, a legszükségesebb gépek és anyagok beszerzése. A nyerges gát vasszerkezetének leszállítása, amelyet a Győri Vagon- és Gépgyárnál rendeltek meg.

Az alapozási és mélyépítési munkákra szerződött vállalkozónak a munkaterületet 1930. év novemberében átadták. A tulajdonképpeni építkezés az anyagszállítást szolgáló ideiglenes

melléklétesítmények – anyagszállítást és közlekedést szolgáló töltések, munkahíd és vágányrendszer – elkészülte és a gépi berendezések felszerelése után, 1931. év elején indult meg és csaknem állandóan éjjel nappali üzemben folyt. Az alapozásokat, három ideiglenes Larssen-vasszádfallal külön-külön körülzárt munkagödörben végezték. Az első munkagödörben a jobb oldali gátfőt, a hordalékkleeresztő zsilipet és a zsilip bal oldali pillérét, a másodikban a középső gátnyílást és a bal oldali mederpillért, a harmadik alapgödörben pedig a balszélső nyílást és a bal oldali gátfőt építették meg. Az I. jelű munkagödör körülzárásának verése 1931. január 13-án indult meg, majd a mélyen fekvő építményrészek, a bal parti gátfő és a szabályozó pillérek elkészülte után a kihúzás 1931. július 22-én vette kezdetét. A II. jelű munkagödör körülzárását 1931. augusztus 7-én kezdték el. A kihúzás pedig már szeptember 30-án megindulhatott. A III. jelű munkagödör körülzárásával a Rábát olyan magasra duzzasztották, hogy a víz a már elkészült gátrészen folyhasson le. A körülzárás verését 1931. október 1-jén, kihúzását pedig december 14-én kezdték el. Az altalaj a duzzasztómű helyén 4 m mélységig folyami hordalék, ettől 5,40 m-ig agyag, majd ez alatt futóhomok rétegből áll. Mivel ez a körülmény csak az építkezés alatt derült ki, a terveket meg kellett változtatni, és az alap legmélyebb részeit nem vihették le a tervezett mélységig. A végleges szádfalak az egyes munkagödröket 3–3 részre osztották, egy felvíz felöli részre, egy a végleges szádfalak közötti részre és egy alvíz felöli részre. Eredetileg szűrőkutas rendszerrel akarta a vállalkozó a munkagödör víztelenítését megoldani, de a próbaszivattyúzás kedvezőtlen eredményei miatt ezt a megoldást elvetették és a nyíltvíztartást választották. A kedvezőtlen talajrétegződés miatt ez a megoldás is sok nehézséggel járt, mert a gyűjtőkutakat nem lehetett kellően lemélyíteni az agyag alatti futóhomok réteg miatt. Az első munkagödörben, a végleges szádfalak közötti részben a fellazított agyagtalajt a vállalkozó kődöngöléssel szilárdította meg. Ennek a módszernek a jogosultságát próbaterhelés igazolta. A próbatest sarkain 0,75 kg/cm^2 próbaterhelésnél, 24 óra alatt, 14,2 mm süllyedést észleltek.

A jobb-parti magasküszöb a feltámasztott fedelesgát vázszerkezetével a Larssensort összefogó „U” szelvény és a lemezek közt betonkiöntés.

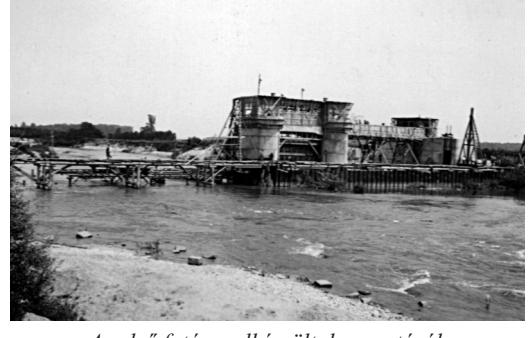
A második és a harmadik munkagödörben a végleges vas szádfalak közötti terület víztelenítését egy az alvíz felöli vas szádfal mellett készített kút segítségével végezték. Sem a Larssen szádpallókat, sem pedig az utófenék alatti cölöpöket nem sikerült mindenütt leverni a tervezett mélységig. További eltérést okozott a tervektől a vas szádfal egy részének bedőlése, majd helyrehozatala. A bedőlés helyén keletkezett kimosás miatt az alapot valamivel mélyebbre kellett helyezni. A Terzaghi szabadalma szerinti altalajszűrő szemcseösszetételét is meg kellett változtatni, mivel az előírásos szemnagyságot nem lehetett kirostálni a helyszínen talált folyami hordalékból.

Az alapozási és falazási munkálatok 1932. évben a várakozáson felüli mértékben elhúzódtak. A késedelmet az utolsónak kiépített bal parti gátnyílás és gátfőt körülzáró Larssen

vas szádfal kihúzásánál felmerült nehézségek okozták, amelyhez hozzájárult még az is, hogy a bal parti nyílás feletti járóhíd betonozására csak 1931. december 29-én került sor. A szilárdulás időpontjában igen kemény hidegek voltak, ezért a híd állványzatának lebontására csak 1932 tavaszán volt lehetőség.

A három, egyenként 24 m gátnyílásra a szabadalmaztatott nyerges gátat a Pfletschinger és Társa cég 1931. júliustól decemberig tartó hónapokban felszerelte. 1932. április 22–27. között a társulat jelenlétében sikeres próbaüzemek történtek. Ez alapján, a jótállási kötelezettségek fenntartása mellett, a Rábaszabályzó Társulat a munkát átvette.

A fenékzsilip és a turbinatelep gépészeti szerelését a Ganz és Társa Rt. végezte. A kettős táblás fenékzsilipet a mozgató berendezés nélkül 1931 júliusában szerelte be. November 5-én kezdte meg a turbinatelep gépészeti szerelését. E hónap 9-én pedig az egészen új rendszerű elektromos felhúzó szerkezet szerelését is. A munkák során különböző nehézségek léptek fel. Így a próbaüzemet csak 1932. május 3-án tudták megtartani. A próbaüzem azonban sikertelenül végződött, mivel a turbina közlőművének fogaskerekei és a felhúzó szerkezet két szélső csigaművének csigái és csigakerekei anyaghiba miatt bevágódtak. A szerkezet legyártásával megbízott Ganz és Társa Rt. a hibát kijavította, ill. az új csigaműveket 1932. szeptember 17-én leszállította és beszerelte. A megismételt próbaüzemre és a munka átvételére 1932. október 19-én került sor.

Az első fotó az elkészült duzzasztóról. A jobb és bal parti táblák fekszenek a középső nyílás és fenékzsilip zárva van.

Az elektromos világítási berendezéseket a társulat részben vállalati, részben házi kivitelezésben készítette el. A gátépítés előrehaladtával a társulat 1931 augusztusában megkezdte a jobb és bal parti vezértöltések alapozását és építését.

A jobb parti rávezető töltés földmunkája apró pótlásoktól eltekintve még 1931-ben elkészült. A bal parti pedig 1932-ben. A töltések víz felöli rézsűjét részben sági bazaltkővel, részben pedig a helyszínen gyártott beton műkővel burkolták egészen a számított maximális árvízszintig. A töltés legfelső szintjét csak a teljes mű megépülte után, 1933-ban burkolták le. A vezértöltések mentett oldali rézsűjét fűmaggal vetették be. A jobb parton nyitott anyaggödröt fűzfadugvánnyal befásították. Közvetlenül a gát alatt a jobb és a bal parton egyaránt dróthálós kőhengerekből és kőhányásból partbiztosításokat készítettek. Ehhez csatlakozóan kőburkolattal látták el az eróziónak kitett part és bekötő töltéseket. A jobb oldali vezértöltésen kívül egy régi holtág helyén vízállásos mély terület van, amelyben a vezértöltés alatti kedvezőtlen talajon keresztül áramlik a víz az alvíz felé. Ennek az áramlásnak a csökkentésére, amely veszélyezteti a vezértöltés állékonyságát, áttöltést készítettek, amelybe zsilippel zárható 1,00 m átmérőjű betoncsövet építettek be. Az így kiépített ellennyomó medence vízszintje a zsilippel szabályozható.

A duzzasztást 1932. május hónap második felében szüneteltették. Ezen idő alatt részben kézi erővel, részben pedig a győri utász zászlóalj közreműködésével végzett robbantással a régi betongátak maradványait eltávolították. A bontásból származó kő és beton jelentős részét az új gát megerősítésénél és a kőburkolatoknál felhasználták. Az építési munkák befejezésének szerződés szerinti határideje 1931. november 30-a volt, azonban az időközben levonult árhullámok és egyéb nehézségek miatt az építést 1932. május 1-jén fejezték be.

A duzzasztómű építése az akkori korban sok műszaki megoldásban újnak számított. Számos hazai és külföldi szaktekintély személyesen is megtekintette az építkezést. Kiemelendő közülük a Missisipi Szabályozó Bizottság elnöke T. H. Jackson tábornok által vezetett küldöttség 1931 szeptemberében. Mindnyájan elismerően nyilatkoztak a látottakról.

Az új Kis-Rába toroki duzzasztógát ünnepélyes átadására és üzembe helyezésére 1932. június 4-én került sor. 1932. június 9-én Széchy Endre vállalkozó benyújtotta végszámláját. A pótköltségvetésekkel kiegészített számla ügyében a társulat és a vállalkozó egyezséget kötöttek, amelyet a választmány 85/1932. sz. határozatával elfogadott. Az átadás után is végeztek a duzzasztón kisebb építési és szerelési munkákat a társulat és a különböző vállalkozók. A létesítmény azonban az 1967. évi első nagyobb jelentőségű felújításig változatlan formában ellátta feladatát.

A költségek megoszlása:

1. Tervezési költség:	27.708,60 P
2. Nyergesgát vas és faszerkezetének szállítása és szerelése:	78.095,81 P
3. Mélyépítési munkák:	342.999,05 P
4. Hordaléklebocsájtó zsilip vas és felvonó szerkezete, valamint a törpeerőmű gépészete:	52.069,77 P
5. Házi kivitelezésben végzett munka:	266.981,15 P
összesen:	768.358,38 P

Az összesítőből kitűnik, hogy a műtárgy építése az előre tervezett költségeken belül (822.000 P) megvalósult. Ennek és a jó minőségben elvégzett munka ellenére sem hozott azonban kedvező változást azonnal a műtárgy a társulat életébe, mivel takarékpénztári csődök, betétek zárolása olyan munkaprogram redukálásra és megszorító intézkedések megtételére kényszeríttette a társulatot, amelybe még az alkalmazotti járandóságok 25–30% csökkentése is beletartozott.

A DUZZASZTÓMŰ ÜZEMELTETÉSE 1932 ÉS 2019 KÖZÖTT

A duzzasztót a Rábaszabályzó Társulat 1932. április 22–27. között lezajlott részben sikertelen próbaüzemet követően helyezte ideiglenesen üzembe. Kiviteli munkák még ez után is folytak, de ezek csak részben korlátozták a duzzasztást. Az operatív irányítás szervezeti keretei a társulat működési szabályzatában megfogalmazottak szerint alakultak. A nagyműtárgy üzemeltetését gátfelügyelői beosztásban Pető Károly végezte 1932-től 1948-ig. Ezt követően 1969-ig Németh Lajos látta el a feladatot. Kezdetben gátfelügyelői, majd a társulat megszűnését követően az Észak-dunántúli Vízügyi Igazgatóság területi felügyelői beosz-

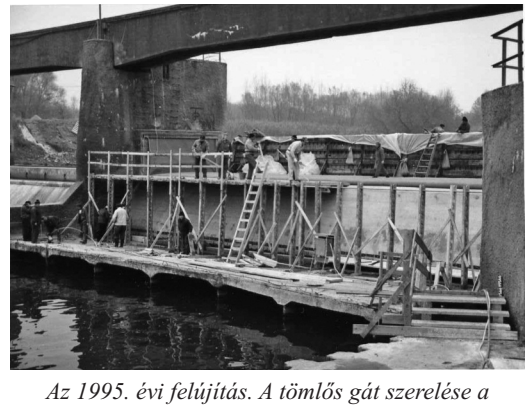
tásban. 1969 és 1984 között Bakcsa László területi felügyelő irányította a duzzasztó üzemeltetését. Ezen időszak érdekessége, hogy a Kis-Rába öntözőrendszert fontossága miatt külön szervezeti egység, az Észak-dunántúli Víz- és Csatornamű Vállalat üzemeltette a művet 1992-ig. Jelen cikk szerzője 1984 és 2018 között volt területi felügyelő, és látta el a nagyműtárgy üzemelés vezetését. Napjainkban a létesítmény operatív üzemeltetését Szabó Ervin az Észak-dunántúli Vízügyi Igazgatóság Rábai Szakaszmérnökségének területi felügyelője irányítja.

A duzzasztó üzemeltetése során a Rábán érkező mindenkori vízhozam függvényében kell annak megosztását elvégezni. A hidrológiai helyzet függvényében ez a vízdinamika a nicki szelvényben 4 és 950 m^3/s-os tartományt jelent. Értelemszerűen ez a két véglet egyrészről az extrém aszályt, másrészről pedig a rendkívüli árvizet jelenti. Ebből az érkező hozamból kell a Kis-Rába felé 1 és 8 m^3/s között vízigényt kell kielégíteni.

A nagyműtárgy üzemelésének jogszerű kereteit és annak részletes szabályozását a Győr-Moson-Sopron Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság Igazgató-helyettesi szervezet Katasztrófavédelmi Hatósági Szolgálat Vízügyi Hatósága által kiadott 35800/4734-10/2015/ált. számú vízjogi üzemeltetési engedély határozza meg. A határozat összhangban van a Kis-Rába–Hanság Vízpótló Rendszerben lévő vízhasználók részére kiadott vízjogi engedélyekkel és 10 évig hatályos. A Vízjogi Hatóság által jóváhagyott dokumentum a részletes műszaki, szervezeti és szervezési mellékletekkel ellátott üzemelési szabályzatban foglaltak betartására kötelezi az üzemeltetőt.

A DUZZASZTÓMŰ REKONSTRUKCIÓI 1932 ÉS 2019 KÖZÖTT

A vízépítési műtárgyak hosszú élettartamra tervezett építmények. Tervezési szakaszban meghatározott üzemidejük 50 év. Ez idő alatt nagy felújítás nélkül kell ellátniuk feladatukat.

Az 1995. évi felújítás. A tömlős gát szerelése a bal parti nyílásban.

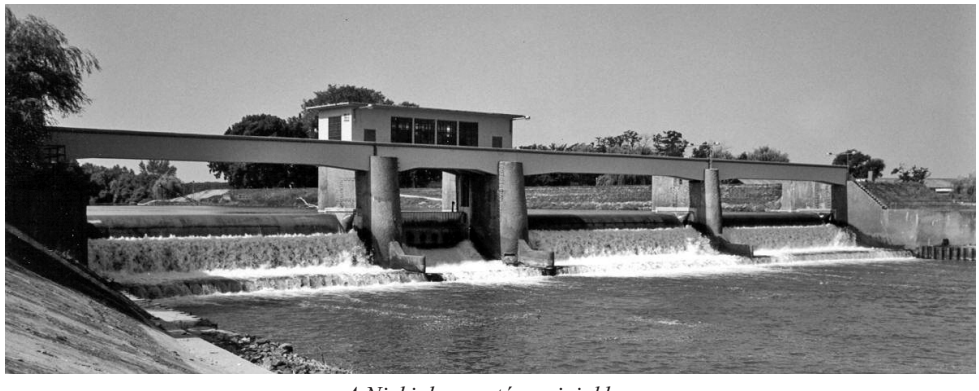
A Nicki duzzasztó esetében először a II. világháborúban elszenvedett rongálódásokat kellett helyreállítani. A Pletschinger utófenék gránátbecsapódások következtében megrongálódott, a járóhíd egy része megsemmisült. A második nagyobb jellegű felújításra az 1965. évi árvizet követően került sor. Ekkor acélszerkezetre cserélték ki a fatáblás nyerges gátakat. A duzzasztóhoz kivezették az elektromos hálózatot. A felvízi oldalon az ideiglenes elzárásoknak víz alatti vasbeton párkány készült.

Legnagyobb mértékű az 1994 és 2000 közötti felújítás volt a gát történetében. Ennek keretében a fedeles gátak helyett – Magyarországon először – tömlős gátak kerültek beépítésre főelzárásként. Jelenleg is felújítási munkák folynak. A tömlők üzemideje lejárt, cseréjük folyamatban van.

A DUZZASZTÓMŰ JELENLEGI SZEREPE

Az 1930–1932-ben megépített duzzasztón a mai napig több nagyobb és kisebb felújítást végeztek, de létesítmény jelentősége a nagyműtárgy jellemző paraméterei változatlanok maradtak. A duzzasztási szint és a kapcsolódó létesítmények lehetőséget teremtenek a rendelkezésre álló vízkészletek átgondolt elosztására. A duzzasztón nagy biztonsággal vezethetők le a mértékadó árvizek. Mód van a jég szabályozott lebocsátására. Elmondható, hogy a korabeli tervek messzemenő előrelátásról tettek tanúbizonyságot, és a Rába sajátosságait figyelembe véve oldották meg a Kis-Rába–Hanság vízutánpótlásának gondjait.

Napjainkban „divatos” dolog környezet vagy természetvédelmi megfontolásokra hivatkozva megkérdőjelezni folyami duzzasztóművek létjogosultságát. A Nicki duzzasztó 87 éves léte cáfolja mindezt. A Kis-Rába–Hanság vízpótló rendszerbe évente gravitációsan ki-

A Nicki duzzasztó napjainkban

szolgáltatott 150–200 millió m^3 víz más módon nem lett volna gazdaságosan megoldható. Az elődeinknek hála, a rendszer alapját képező létesítmény még hosszú évtizedekre garantálja a biztonságos üzem lehetőségét. Járulékos hasznosítása keretében pedig megteremtette a megújuló energiahasznosítás feltételeit. A kenyeri vízerőmű háromezer lakás villamos energiaellátását oldja meg károsanyag kibocsájtás nélkül. A hallépcső segítségével pedig megteremtődött a folyó hossz irányú átjárhatósága. A műtárgy rekreációs lehetőséget biztosít továbbá a környezetében élők és a látogatók számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

DÓKA Klára: A nicki gát építése. = Vasi Szemle, 1977. 1. sz. 129-137. p.
HUSZÁR László: Nicki duzzasztó üzemelési szabályzata. KONSTRUKTŐR Kft. 1999.
KERTAI Ede: Magyarország nagyobb vízépítési műtárgyai. Vízlépcsők. Budapest, Országos Vízügyi Főigazgatóság, 1963. 224 p.
STELCZER Károly: Rába. Budapest, Országos Vízügyi Főigazgatóság, 1972. 198 p. (Vízrajzi Atlasz; 14.)

SZÉLL KÁLMÁN

„CSILLAGOK, CSILLAGOK, SZÉPEN RAGYOGJATOK ...”

(GONDOLATOK 2011-TŐL)

II. RÉSZ

TERMÉSZET-, VILÁG- ÉS ÉLETSZEMLÉLET

Az előrehaladt idő során a gyümölcs növekedése megtorpan, megindul benne az érés, a mennyiségi változások minőséginek adnak helyet, amelynek során megédesedik, beteljesíti célját, fogyaszthatóvá, közkinccsé válik. Az emberi élet is hasonló.

*

Megismerhető a világ? Életünkben biztosan nem! Ki tudná megfejteni a többmilliárd fényény méretű universum valamennyi titkát? Soha nem érkezik el az az idő, amikor már mindenre tudjuk a választ.

*

A gyémánt nem azért értékes, mert ragyog, hanem mert nemes és sziklaszilárd.

*

Az élet – kitüntetetten az emberi élet – szerkezete, felépítése a parányi részletekig, működése pedig még inkább igazi *teofánia*, azaz Isten megmutatkozása.

*

A ma és a holnap bűvöletében élünk. Csak ezeket látjuk élesnek, közelinek és nagynak, amely egyrészt szinte eltakarja előlünk a jövő perspektíváját, másrészt gyorsan feledteti a múltat.

*

A múmiák „örök élete” csak a *test* fennmaradása. Szellemünk, emlékünk, halálunk utáni „visszajárásában” csak *lelkünk* (vagy annak emléke) munkálkodik. Ám a test lélek, a lélek pedig test nélkül, (már vagy még) nem ember.

*

Az erdő csodálatos birodalom. Benne számos élőlény van, és sok titok. Meséket ihlet és rejteget. Évezredes „konzervativizmusa” tiszteletet érdemel. Saját társadalma, atmoszférája, klímája, illata van, a betakarás, befogadás, rejtezkedés, sőt az ihletadás és az ÉLET kimeríthetetlen kútforrása.

*

Nem akarok többnek vagy másnak látszani, mint ami valójában vagyok, egy gyarló ember a sok közül.

*

Amit érzékszerveinkkel érzékelünk, azok az un. *anatómiai érzések*. Vannak lelki érzések is, amiket a gondolatok tolmácsolnak, de a szívben fészkelnek. Az érzés szüli a gondolatot vagy a gondolat váltja ki az érzést? A lelki érzéseknek nincs agyi (anatómia) központja.

*

Bár az ember „beszélve" gondolkodik, a gondolkodáshoz nincs szükség beszéd tudásra. Primitív módon az állat is tud gondolkodni. Ám a fő kérdés nem is az, hogy az élőlények miként gondolkodnak, hanem hogy *ki (vagy mi) az*, akitől a gondolat származik, vagy aki (ami) az agyat gondolkodtatja, s milyen kezdeményezésre, miért teszi ezt?

*

Minden írás fogságba ejtett, rögzített gondolatok sora.

*

Az *írás* – némiképp megfegyelmezett, megszelídített – szabad *gondolatok*ból álló betűsereg, földi hallhatatlanságunk ígérete. Kincs, mert nélküle gondolataink megfoghatatlanul elszállnának, felidézhetetlenek és bírálhatatlanok maradnának. Az írás olvasásakor újra megelevenednek, gondolattá alakulnak, sőt az olvasóban újabb gondolatokat szülhetnek. Olyanok, mint a spórák, amelyek évszázadok után is képesek feléledni. Ilyenformán a gondolatok időtlenül képesek egymást megtermékenyíteni, szaporítani.

*

A másoktól átvett magvas gondolatok további gondolatokat ébresztenek. Ha ezeket továbbadjuk újabb „rétegek" kerülhetnek a gombolyagra. Így születik a „gondolathógolyó", (gondolatgörgeteg). Vannak olyan kiváló gondolatok, amik egy egész gondolatlavinát válthatnak ki.

*

Csak az a gondolat nem hal meg, amit tovább adunk, még inkább az, amit leírunk.

*

Napjainkban kézzel már alig körmölünk. Géppel írunk. Nyomtatott hivatalos szövegeket, szakirodalmat még olvasunk, ám a szépirodalom háttérbe szorult. Kiment a divatból, haldoklik. A könyv értéke devalválódik. Akár szeméttévagy nyűggé válhat. Siratom!

*

Életünk első harmadában főként azért élünk, hogy valamit tanuljunk, a másodikban, hogy a tanultak révén valakivé, valamivé váljunk, a harmadikban, hogy alkossunk s továbbadjunk valamit. Mindháromban azért, hogy valamiképpen szolgáljunk, hasznot teremtsünk másoknak is. Ha erre már nem vagyunk képesek, nem érdemes élni.

*

A főváros (nagyváros) egyfajta arctalanságot, vagy akár egyenarcot alakíthat ki. A benne uralkodó világvárosiasság kedvez a világpolgárosodásnak, de elválaszt a népi nemzeti gyökerektől, identitástól, márpedig gyökér nélkül nincs tartós élet. A vázában tartott virág lehet szép, de biztosan nem hosszú életű. (A mezei virágok legtöbbje még a váza fogságát sem viseli el, inkább az önkéntes halált választja.)

*

A divat nem más, mint egyfajta üzleti manipuláció, valamiféle társadalmi kényszerből táplálkozó íratlan törvény, amit az érintettek önként követnek.

*

A zene – adott esetben – a természetfelettivel való kapcsolathoz vezető út.

*

A muzsika különös csoda! Hangokból, hangmagasságokból, (rezgésszámoktól), hangszínekből, hangok összecsengéséből áll, de ezek egyfajta biológiai, matematikai rejtett (érzelmi?) törvényeket követnek. Szerkezetes, konzekvens és ütemes, vagy akár ütemtelen, mint egy építmény vagy költemény. Fizikailag ugyan megfogható, de túl is van a fizikán, mert elsősorban az érzelemre hat. A muzsika füllel éppúgy hallható, mint a beszéd, ám nyelve nemzetközi, mindenki számára érthető. Hogy pontosan mit közöl, azt csak a zeneszerző tudja, vagy ő is csak érzi. Hogy a hallgató mit hall, mit ért és érzékel belőle, azt is csak a hallgató érti, esetleg csak érzi. A muzsika rendezett hangtömegére mindenki – lelki alkata vagy hangoltsága függőségében – másként, azaz a maga módján, saját igényére, ezerféle formában és tartalommal rezonálhat.

*

Nem szabad azonosítani a találmányt a feltalálóval. Elsősorban a feltaláló és nem a találmánya lehet zseniális. Isten végtelenül több, mint az általa alkotott ember.

*

Méltán csodáljuk a számítógépek elektronikáját – főleg azok mikró méreteit, kapcsolataik sokrétűségét, kiterjedt lehetőségeiket – ám ezek a mechanikus, (elromolható) összetevők mégis távol állnak az agytól. Az agy milliárdos nagyságrendű sejtjeinek száma és működése megdöbbentően bonyolult és összetett. Valahány sejtje, régiója tulajdonképpen önálló életet él, noha integritásban dolgoznak, anyagcserét folytatnak, önmegújulásra képesek, s milliárdnyi tömegben egymással szinte kibogozhatatlan funkcionális összeköttetésben állnak.

*

A számítógép az ember rabszolgája. Pontosan azt cselekszi, amire felhatalmazták, mégpedig csak akkor, addig, amikor és ameddig ezzel megbízták. A számítógép halott, csak akkor kel életre, amikor bekapcsolják. Nincs tudata, lelkiismerete, önálló akarata, s csak előre beprogramozott műveletekre képes.

*

Sajnálatos, de mind gyakrabban az ember válik az elektrotechnika rabszolgájává.

*

Az elektronikus lehetőségek ösztönzik az individualitást, ugyanakkor szinte észrevétlenül a legnagyobb ellenőrzöttségnek (kontrollnak) nyitnak kaput. Adatvédelem ide vagy oda, a modern technika révén már a WC-ben sem vagyunk (lehetünk) egyedül.

*

A technika kérlelhetetlenül pontos. Ha egy csavart kifelejtünk, vagy máshova csavarunk, már nem működik, s ezt mi rendjén valóként éljük meg. Szó nélkül engedelmeskedünk a csavarnak. Kénytelenek vagyunk szót fogadni. Amúgy viszont fegyelmezetlenek és rendetlenek vagyunk, mert tehetjük. Mert így is működünk. Jogunk van hozzá! „Szabadok” vagyunk, s ez nagyon kényelmes, bár unalmas. Néha felvetődik bennem a kérdés, hogy jól van-e ez így? Talán igen, de mintha valami hiányozna. Valamiféle lelkiismeretbeli belátás? Vagy ostor? Avagy nyakunkra egy vödör jéghideg víz?

*

Az éntudat (személyiség, öntudat) és az abból származó szabad akarat, ítélőképesség, érzelemvilág egyéni volta megfoghatatlan a tudomány számára, korántsem redukálható a pusztán materiális agyműködésre.

*

Önbecsapó tévedés, hogy az ember ismeri önmagát. A legtöbb ember olyannak látja magát, amilyen szeretne lenni. Emellett az ember folyamatosan változik. Ez is oka annak, hogy még a jelen személyiségünket sem igazán ismerjük, a múltbeli pedig már egyenesen idegen számunkra.

*

Testileg, lelkileg folyamatosan változunk, csak ezt a változást nem, vagy alig fogjuk fel. (Olykor felismerjük ugyan, de nem igazán vesszük tudomásul.) Olyan ez, mint az óramutató, ami látszólag nem is mozog. És sajnos nem egyenletesen változunk. 20 éves korunkig gyorsan, látványosan, azt követően aránylag lassan – szinte „állni látszik az idő" –, ám öreg korunkban a változás – ellenkező irányba – újra felgyorsul.

*

A változás oka a folyamatos megújulás. Újonnan képzett sejtjeink nem újszülöttek, hanem már koravének, azaz korosnak születnek, majd tovább öregednek. Olyan ez mind a staféta. A következő futó a célhoz közelebb veszi át a botot, tovább fut. Eközben – a cél felé közeledve – biológiailag, ám szellemileg (személyiségünkben) is folytonosan kicsit mássá válunk.

*

Olykor jelen-magammal sem vagyok tisztában, de pl. az egyetemi hallgató, vagy akár az osztályvezető főorvos személyemet sem igazán ismerem már. Amit mégis ismerek belőlük, azt is csak emlékeimben él, és csak „kívülről" szemlélem, esetleg másoktól hallom.

*

A kitűntetések – egy bizonyos idő után – már inkább az életkornak, mint az érdemeknek szólnak.

*

Nem az a döntő, hogy mit és hogyan mondunk, hanem hogy mit és hogyan cselekszünk. Ám kívánatos, hogy megszólalásaink és tetteink összhangban legyenek.

*

Az álom titokzatos jelenség. Noha sok feltevés foglalkozik vele, valójában megmagyarázatlan. Talán a lélek által nem ellenőrzött, „szabadon futó" agyműködés eredménye, mint amikor valaki elengedi a kormányt s a jármű irányítás nélkül szalad.

*

A forrást nem lehet felkavarni. Ha pillanatnyilag zavarossá, iszapossá is válna, rögvest kitisztul. Számomra ilyen folyamatosan tisztuló forrás az Isten.

*

Ha igaz lenne, hogy a megosztott fájdalom fele fájdalom, akkor az 2017. évi veronai buszbaleset kárvallottjainak milliomodra csökkenne a fájdalma. Alighanem a fordítottja igaz. A megosztott fájdalom növeli, továbbadja a fájdalmat. Valamennyi emberi veszteség gyógyíthatatlan, pótolhatatlan, mert minden ember „fenség", a világban, sőt a történelemben egyedülálló. A közvetlen hozzátartozók fájdalma milliókra gyűrűzik át, de ezzel sem a veszteségük, sem a szomorúságuk nem csökken.

*

Születéstől halálig minden élő organizmusra jellemző – az atomokat (s részeiket is érintő) – *szüntelen mozgás*. Egy–egy laboratóriumi lelet olyan, mint egy pillanatfelvétel, amelyet fényképszerűen rögzít a technika. Ez nem jelent értéktelenséget, csupán az élet dinamizmusából látszólag konstans állapotot sugalló „ellopott" pillanatfelvételt.

*

Az agy csak spontán felejtésre képes, szándékosan nem tudunk felejteni. Az agyban nem lehet radírozni.

*

Az élet egy olyan út, amiről nem tudjuk, hogy hova vezet, s mikor és hol van a vége. Az a vég, amely nem igazán cél, de kényszerűség. S ezt az utat jobb érzés társas módon megtenni még akkor is, ha végeredményben a társ mellett is egyedül vagyunk, s ha nem is mindenkinek azonos időben és helyen kell abbahagyni a menetelést.

*

Az élet folytonos változással megvalósított látszólagos változatlanság.

*

Az élő anyagban a célirányosság tetten érhető, amely végső fokon isteni eredetű.

*

Az „én”-ben benne foglaltatik a „te”, sőt a „mi”, ezáltal az egész emberiség

*

A Sors kiszolgáltatottjai vagyunk. Vannak dolgok, amibe nincs beleszólásunk. Senki nem kérdezte tőlünk, hogy akarunk-e megszületni – fiúnak vagy lánynak –, mikor, hova, melyik családba? Kész helyzet elé állítva egyszerűen *lettünk*. De azt sem kérdi senki tőlünk, hogy mikor akarunk meghalni? Szerencsére életünkben azért van olyan is, amibe beleszólhatunk, ám csak feltételes határig. Hiába akarnék mondjuk mérnök lenni, ha az egyetemre nem vesznek fel, vagy külföldön se tudnék tanulni, ha nincs elég pénzem, esetleg nem engednek ki, vagy be. Aztán az életben igen sok véletlen (váratlan) dolog is ér bennünket, amik nem is biztos, hogy véletlenek. Sokszor nem úgy alakul a sorsunk, ahogy szeretnénk, de később kiderül, hogy hasznunkra vált a fordulat, amit mi a maga idejében károsnak éltünk meg stb.

*

Életünk tele van *véletlenekkel*. Saját életemre gondolva: Mi (ikrek) véletlenül születtünk szüleink házasságának harmadik évében? Véletlenül születtünk ikerként? Véletlenül maradtunk életben a háború során? Véletlenül halt meg féltestvérem Kisági csecsemő korában? Véletlenül nem lettem végül is katona? Hogy Gyurácz Ferenctől felszólítást kaptam az írásra? Sok minden véletlennek tűnik, de valahol az isteni gondviselés bújik meg mögötte. Ezeket rendesen utólag érzékeljük, de van, amire talán csak „odaát” tudjuk meg a választ.

*

A mai élet hektikus, a korábbi élet nyugodtabb és más volt. Pedig a számos kényelmi eszköz és „gyorsító” technika miatt ma kellene több szabad idővel élnünk. Ám ez nem teljesen van így. A technika visszaszerzi azt az időnyereséget, amit biztosít. Régebben gyalog jártunk, ma gépkocsival. Minden gépkocsival tett szombathelyi úttal – a technika révén – jó 20 percet megtakarítunk. (Ha ma várni kell a buszra, akkor ez a nyereség akár azonnal el is tűnhet.) A megnyert időt eltöltjük autómosással, szervizzel, gumicserével. A televízió hazánkban átlag napi másfél órát von el egy–egy személytől. Nem csak időt rabol, de pl. tönkreteszi a családi vacsorát, beszélgetést is. A tv-t (reklámjait) pl. nézni „kell”, főleg, ha egy „folytatás” elé vannak beiktatva. Időrablás! Legalább ugyanennyit von el az internet, okos telefon, és ha ez kötődéssé, szenvedéllyé válik, akkor sokkal többet. A gépkocsival mozogni, menni kell, ha már van és lehet. Minden technikai „kütyű” el is romlik, cserélni, javíttatni kell. S mindez a közösségi-, családi élet rovására. Nincsenek közös étkezések, beszélgetések, ritkulnak az igazi közös ünnepek, ünneplések, ugyanakkor sűrűsödnek a programok, rendezvények, amikre el kellene menni.

*

A minden pillanatban bekövetkező új helyzet felismerése a *valóság.*

*

Az ember lelke hasonlít egy tóhoz. Ha követ dobnak bele felkavarodik, zavaros és hullámos lesz, majd egy idő multán újra megnyugszik, simává válik, de a kő benne marad.

*

Figyelem az október végi muskátlikat. Egyesek kókadnak, lehajtják hulló szirmú virágaikat, feladták a küzdelmet, készülnek a halálra. Ám akad még néhány új bimbó is, amik talán azt szeretnék megmutatni, (vagy azért könyörögnek?), hogy még élni szeretnének. Létezik vajon a növényvilágban is *remény*?

*

A megtermékenyített petesejt az „egyesülés" és „vándorlás" szakában úgy viselkedik, mintha a testen kívül volna (hiszen laboratóriumban is biztosítható ezen időszak). E szakaszban az osztódó megtermékenyített de magányos petesejt a „befogadásra", anyai közreműködésre vár. És a lélekre!

*

A mozgó élőlények – mozgó, vagy helyhez kötött – élettel táplálkoznak, (életből élet lesz). A helyhez kötöttek az élettelenből állítanak elő életet, (az élettelent teszik élővé), viszont a halálban (elpusztulásban) az életből ismét élettelen lesz. Ez az anyag egyik körforgásának sémája.

HALÁL, MEGHALÁS

Az Élet legmegbízhatóbb „tisztogatója" a halál. Ő dönti el, hogy kit és mikor „selejtez" ki?

*

Születési anyakönyvi kivonatunkkal egy időben megkapjuk halotti anyakönyvi okmányunkat is, csak a dátum nincs kitöltve, ezáltal „nem ismerjük a napot és az órát".

*

Az élet egy nagy siralomház, amiben a halálraítéltek nem tudják a kivégzés időpontját.

*

A halál az életnek, s nem (csak) a betegségnek vége. A betegség (baleset) legfeljebb segédeszköz, ok – egyfajta „Kharon ladikja" –, ami átsegít az életből az élettelenbe.

*

A halál az élet ellentéte, amiben a célirányosan szervezett anyag már nem működik (nem mozog). Az anyagi test egy ideig eredeti formájában még létezik, majd leépül, szétesik. Belekeveredik a természet anyagaiba, ahonnét származott. Az isteni „lehelet" azonban nem pusztulhat el, mert nem e világból való.

*

A halál hasonlít ahhoz, mikor egy gépből kifogy az üzemanyag (a lélek) és leáll az égés, vagyis a motor. Olyan is van, hogy maga a motor romlik el, s feleslegessé válik az üzemanyag. Elképzelhető tehát olyan halál, ami azért következik be, mert a lélek elhagyja a testet, (a test kiürül), de olyan is, hogy a test elromlása következtében feleslegessé válik a lélek, ami kénytelen elköltözni.

*

A halál ellentmondásos fogalom. Életünk végén, az élet megsemmisítő katasztrófája, a gyógyítás teljes kudarca. A túlvilágról nézve azonban minden betegség, szenvedés megváltója, legyőzője, az örök boldogság és egészségessé vált állapotunkban való továbblépés kapuja, túlvilági születésnap ajándékozója. Innen nézve tehát a legnagyobb rossz, onnan tekintve viszont a legfőbb jó ígérete.

*

Mire való az egy életen át tartó úton lét, ha az a halálba torkollik? Miért szárad el a fű és miért zöldül ki újra? Lehet, hogy a halál „szárazságát” a túlvilág „kizöldülése” követi? (Csakhogy a fű ugyanott zöldül ki, ahol kiszáradt!) A halál, s az utána következő „lét” vagy „nemlét” életünk egyik olyan nagy kérdése, amire emberöltőn át sem ismerhetjük a választ. Csak reményeink élnek – nevezhetjük akár hitnek is –, de bizonyosságunk nincs!

*

Életünk lényegében szakadatlan *kényszer-vándorlás egy ismeretlen cél felé*, amelynek csak a kapuját ismerjük. Lesújtó, hogy nem tudjuk biztosan, hogy ez a kapu hova vezet? Rajta át a semmibe lépve végleg bezárul-e a lét, vagy kitárul az öröklét ajtaja? Még szerencse, hogy a remény vész el utoljára.

*

Mi lesz halálunkkor szellemi, morális, kulturális javainkkal? Egész életünkben gyűjtögetjük, formáljuk őket, miközben ők is alakítanak minket, s a végén a halál mindent kiolt, megsemmisít, mint mikor a számítógép menthetetlenül tönkremegy? Anyagi javaink egy részét át tudjuk adni örököseinknek, ám a szellemi javak zöme megsemmisül. Vajon végleg és visszafordíthatatlanul elvésznek? Hogyha nem, odaát mi marad meg, s főleg mit tudunk hasznosítani belőlük? Mi haszna lenne a másvilágon pl. Homérosznak, de gyönyörű nyelvünk miatt is kételyeim vannak.

*

Amikor megszülettünk egy új, idegen világot fogadtunk be, tisztes korunkban viszont már egy közben fokozatosan idegenné váló világtól szakadhatunk el. *Az élet egyirányú, sőt zsákutca*. Benne csak továbblépés van, nincs visszafordulás. Reményeink szerint mégsem végállomás, hanem valamiféle átszállóhely.

*

Az emberben él a *fény utáni vágy,* ami képes legyőzni a sötétséget. Mert a sötétségben „lakik” a halál. A sötétség több, mint a világosság hiánya. Titokzatos (misztikus) ismeretlen volta miatt a sötétségtől minden gyermek, de sok felnőtt is fél. A sötétség a bujkálók menedéke, a babona melegágya, egyúttal a gonosz szinonimája. Ám van spirituális értelme is, hiszen János ismert prológja így kezdődik: „Kezdetben volt az ige/ … Benne élet volt/ És az élet volt az emberek világossága/ … De a sötétség nem fogadta be ... (Mert, ha befogadta volna, megszűnt volna sötétség lenni!)

*

Ifjúságunkban az egész világot akarjuk birtokolni, megismerni. Öregedőben egyre szerényebbekké válnak álmaink, beszűkül életterünk. Mind kevesebbel érjük be. Ám ez a térbeni és szellemi „összezsugorodás” egyúttal – reményeink szerint – végkibontakozásában egy olyan átszállóhely, amely kinyitja előttünk a végtelent.

*

A halottból éppen a lényeg hiányzik, amit életnek nevezünk. Az életet fenntartó lélek, amelyről nem tudjuk, hogy azért hagyja-e el a testet, mert „gazdája" már nem képes „eltartani", avagy azért mert már nem tudja a testet éltetni?

*

Halálunk után egy ideig még „túlélünk". Odaát valóságban, idelenn időlegesen és virtuálisan. Szeretteink, utódaink szívében, szellemünk, tetteink, emlékünk, tárgyaink révén egy ideig valamiképpen még *létezünk*. Ez többnyire nem tart tovább 10–20 évnél. Kivételes emberek személyisége tovább is érvényesül, de ez már csak mesterséges, passzív túlélést jelent.

*

A javakor végén (az öregség kapujában) meghaltak akár jól is járhatnak azzal, hogy megmenekülnek az előrehaladott kor egyre nyomasztóbb keresztjétől.

*

Addig fosztogatja fizikai és szellemi képességeinket az öregség, míg bele nem fáradunk. Amikor kiüresedik az életünk, haszontalanná válunk, párbeszédet kezdünk, sőt néha meg is egyezünk a halállal.

*

A test elporlad, a lélek halhatatlan. Ezt dogmaként tanítja a katolikus vallás. Ám ha – Luther szerint –, az ember lelke a halálban mintegy „alszik", de „az utolsó napon" a feltámadáskor felébred, akkor mégiscsak kell valaminek léteznie, ami folyamatosan alszik. Kell valaminek lenni, ami az ember identitását megőrzi, fenntartja – ez pedig a lélek, ami igenis létezik, sőt hallhatatlan. Hogy a halál után ez a lélek hogyan és hol (Istenben, Istennel, egyfajta „közti helyen", vagy éppen időn kívül) létezik, vagy valóban „alszik", arra csak feltevések vannak, de a léleknek folyamatosan *léteznie (élnie) kell!*

ISTEN, HIT, TUDOMÁNY, VALLÁS

Az Isten által ajándékozott hit egyeseknek ingyenesen adatik, másoknak meg kell dolgozni érte. Aki kér, az kap, aki keres az talál, és a zörgetőnek ajtót nyitnak (Mt 7,8) – mondta Jézus. Tehát keresni, kérni, zörgetni kell, de a legkevesebb, amit tehetünk, hogy mindig nyitottak, előítélet mentesek legyünk a hit befogadására.

*

A vallásosság előfeltétele és egyedüli tápanyaga a hit. Mégpedig a feltétel nélküli hit! Hinni kell Jézus megváltó mivoltában, kereszthalálában és feltámadásában. Hinni kell a szeretet törvényében és Isten irgalmasságában. Mindezt nem, vagy csak óvatosan lehet értelemmel alátámasztani. Aki vallásosságát egyedül értelemmel akarja kialakítani vagy fenntartani, az kudarcra van ítélve.

*

A hit remény és várakozás. Vagyis előfeltétele annak, hogy a remény valamilyen valóság vagy jel formájában beteljesüljön.

*

A hit nem csupán passzív elhívés, hanem *aktív életforma*, Jézus útmutatásai szerinti élet.

*

Amíg valamilyen jelet nem kapok valamiről vagy valakitől, addig abban a tudatban élek, hogy nem létezik. (Talán még akkor is, ha tudom, hogy létezik!) Pl. ameddig nem fáj a derekam, addig úgy élek, mintha nem is lenne. Amint azonban fájni kezd, tudom, (átélem), hogy létezik. Ez fokozottan így van Istennel és a transzcendens világgal.

*

A hitet nem lehet racionálisan mérni, megítélni. De gondoljuk meg, hogy vajon 100 évvel ezelőtt – első sorban racionális megközelítésből – ki hitt volna a televízióban, a távirányítókban vagy az útvezető készülékekben stb.? A hit rendkívüli ajándék, amelynek csak kis részben alátámasztója, nagyobb arányban akár ellensége a racionalitás. A hit azért csodálatos (ugyanezért nehéz is), mert olyanban hisz, ami racionálisan szinte hihetetlen.

*

Ha 200 évvel ezelőtt a láthatatlan, (okos) baktériumok, vagy a mikroszkóppal sem észlelhető vírusok létét állította volna valaki, bizonyára őrültnek tartották volna, hiszen látással, hallással stb. nem voltak bizonyíthatók, valószínűtlenségük és szokatlanságuk miatt egyszerűen hihetetlennek tűntek. Hasonlóan vannak sokan ma is Istennel és a transzcendens világgal. Azért, mert jelenleg kimutathatatlanok, racionálisan valószínűtlenek, nem hisznek bennük. A végső idők azonban megismertetik őket. De sokak számára ez már késő lehet.

*

Isten szeret bennünket, hiszen ő a S*zeretet*. Ez nem azonos a szeretgetéssel. A gyermekét – esetleg éppen tilalom segítségével – nevelő szülő is szereti gyermekét, vagyis a szerető nevelés nem egyenlő a folytonos becézéssel, hízelgéssel. A szeretet nem puszta érzelem, nem is elvont fogalom, hanem *cselekvésre ösztönző energia*. Isten valamennyi cselekedete (beleértve földi kereszthalálát) szeretetből fakadt.

*

Isten nem „kimutatható”, (legfeljebb bemutatható), tulajdonságai természettudományosan nem mérhetők, csak közvetett módon sejthetők. Az emberi jóságnak, szeretetnek sincs mértékegysége. Isten szeretete, amely teljes önazonosulás, önfeláldozás az emberi szeretethez legfeljebb hasonlítható, de azt felülmúló és mérhetetlen.

*

Isten az ember számára *teljességében* felfoghatatlan, mert csak emberi képességeink szerint („emberül”) közelíthetjük meg. Az isteni tökéletességbe értelmünkkel éppúgy nem tudunk behatolni, mint ahogy a bennünket szerető és részben értő kutya sem értheti Püthagorasz tételét. *Istent érezzük!* Léte és az isteni tartomány megfejthetetlen titok!

*

A hit befogadása lényegében egy statikus labilitás dinamikus stabilizációja.

*

Jézus nem csak tanított, gyógyított, csodákat tett, de emberi alakban megszemélyesítette, megfoghatóvá tette az Istent.

*

Nem létezik egységes hit. A teológusok részterületenként, sőt azokon belül is eltérő nézeteket vallhatnak. Tudatosan vagy tudat alatt a laikus hívők is ekként hisznek. Ez elvi, lelkiismeretbeli felhatalmazást ad az ember számára, hogy *hitét egyéni módon élje* meg mindaddig, amíg az nem ellenkezik a Szentírás tételes igazságaival, saját felekezete dogmáival.

*

A Szentírás jószerével az etikával kezdődik, hiszen az ősszülőknek „a jó és rossz tudás” fájáról nem szabadott enniük. (Ter 2,17) Hogy a rossz tudását nem ismerhette meg az érthető, de a jó tudás megismerésének tiltása (oka) isteni titok. Talán, mert a jó és a rossz – lelkiismeretünk révén – önmagától is utat tör az ember felé?

*

Teljes szabadságban csak az Isten él, aki maga az *abszolút szabadság*. Különben nem létezik abszolút szabadság sem a természetben, sem a társadalomban, – utóbbiba beleértve az őt alkotó egyes embert. A fák – bár lenne terük – nem nőhetnek az égig, s az ember szabadságát is korlátozzák saját képességei. Biológiailag és társadalmilag egyaránt. Az ember nem léphet át önmagán. (Ha ritkán vagy/és átmenetileg képes lenne is rá, negatív következményeivel számolnia kellene.) Elvileg szabad lenne (tudna is) pl. nem táplálkozni, nem inni, ám előbb utóbb éhen és szomjan halna. Vele megfosztaná önmagát a szabadságtól. Mindenkinek „szabad” dohányozni, de az önpusztítással, a (szabadság korlátozó, megvonó) tüdőrákkal is számolnia kell. Belenézhet a napba, de ettől meg is vakulhat. Kiteheti magát a zajártalomnak, ami halláskárosodást okozhat stb. Ám vannak olyan „fizikai” szabadságok, amikkel élni nem is képes, pl. senkinek sem sikerülhet a gravitációt legyőzni stb. Ezeken túlmenően az embert nem csak saját biológiai és fizikai szabadsága, de a társadalom törvényei is korlátozzák. Éppen ezért kimondható, hogy *az ember (vele a társadalom) szabadsága mindig korlátozott.*

*

A liberális szabadságnak nincs őre, megtorlója, ezért szabadosságba, anarchiába, sőt erőszakba torkollhat. A keresztény szabadság eredője, egyúttal számonkérője az Isten.

*

Hogy – talán kivétel nélkül – minden vallás hisz a túlvilági életben, lehet bizonyosság, de lehet akár gyanús is. Utóbbi értelemben az ember túlvilági illúziókba menekül a halál – a végleges megsemmisülés – elől.

*

Napjaink „haladói” folyamatosan átértékelik, relativizálják a hagyományos keresztény eszméket, korunk amoralitását moralisként igyekeznek eladni, ami viszont – egységes és szilárd hitbéli alap hiányában – folyton változik. Úgy tűnik, elvesztettük a hitre (erkölcsre) vezérlő iránytűnket. Helyette a csúcstechnológia megannyi modern iránytűvel kápráztatott el bennünket, ám valamennyi más és más irány felé mutat.

*

A teremtést helyettesítő elméletek adósok annak megválaszolásával, hogy hogyan lesz a *semmiből valami*. Mert a világot (anyagot) meg kellett teremteni, hogyan is létezhetett volna öröktől fogva? Az ősrobbanás tetszetős, ám – ha igaz – azt is Isten művelte. És ha a természetben minden egyfajta „fejlődésnek” (evolúciónak) az eredménye – mintegy meg hosszabbított teremtésként – azt is Isten programozta (kódolta) be. (Ezt már Szent Ágoston is feltételezte s a dolgokba rejtett „észcsíráknak” nevezte.)

*

A hit világnézetünknek – elfogadásra épülő – alapja. De nem elég a puszta meggyőződés! A hit előfeltétele, sőt eredménye is a szeretet, amit a folyamatos megvallás, megélés, valamint a továbbadás készsége hitelesít, fenntartója pedig az Istennel folyó szakadatlan párbeszéd, vagyis az ima.

*

Számomra pl. sokáig abszurd volt, hogy Istenhez mindannyian imádkozhatunk, aki így egyszerre milliókkal áll párbeszédben. Ám mióta a szatellitek segítségével a gépkocsi elektronikus útvonal irányítását megismertem (és megcsodáltam), el tudom képzelni, hogy a tökéletes Isten ennél még többre is képes, hiszen az irányítónak minden gépkocsira egy időben, külön egyedre szabott gondja van. S ezt az az ember volt képes megteremteni, akit a nála nagyságrendekkel tökéletesebb Isten teremtett.

*

Minden imánkat meghallgatja az Isten, de nem mindegyik kérésünket teljesíti. Hogy miért, azt csak ő tudja, ám többnyire utólag mi magunk is megértjük.

*

Én az imát szélesebb távlatban értelmezem. Az ima legalább annyira az Istennel való együttélésnek, együtt létezésnek, egységnek tudatos megélése, ami egész életünkre kiterjed. Ha akartjuk, ha nem, Isten velünk, sőt bennünk van. Minden jót csak vele, sőt általa tehetünk. Gondolataink imává válhatnak. Életünk lehet beszéd nélküli hitvallás. A természet megcsodálása önmagában is ima, Isten dicsérete, dicsőítése. Ezekhez képest a gépiesen elmondott fohászok csupán epizódok, de egyúttal a hitigazságok ismétlése, s nem utolsó sorban Istennek áldozott idő.

*

Imádkozni nem mindig könnyű! A gépies imánál az ember gondolataiban hamar elkalandozik, a személyesnél pedig a mondanivalóink válasz nélkül maradnak. Az ima – a szó szoros értelmében – nem párbeszéd, hanem monológ, olyan egyoldalú beszélgetés, amelyben a beszélgető partner némának tűnik. Az Úristen hall, ért, de nem szól vissza! Nem valakivel, hanem valakinek beszélünk. Ugyanakkor az ima nem csak egyéni, de közösségi is, aminek tudatosulnia kellene.

*

Az imát szokás Istennel való beszédnek tekinteni. Ez azonban csak részben igaz, hiszen a klasszikus imában egy láthatatlan létezővel, annak válasza nélkül, egyoldalúan „beszélgetünk”, viszont a másik fél nem csak hallgat, hanem meg is hallgat.

*

A gépies imamorzsolás (imamalom) nem haszontalan. A bennük rejtőző hitigazságok révén rögzítjük (sulykoljuk), mélyítjük hitismereteinket („ismétlés a tudás anyja”), s újra és újra szóban is megvalljuk azokat. Ugyanakkor (részemről nem ritkán) okot és lehetőséget ad az elkalandozáshoz, vagyis a számmal mondott, de gondolatban nem követett memoriterhez. Ám ezen „időtöltés” ez esetben sem kárba veszett, mert Istennek szánt időt és szándékot tanúsít.

*

Az Istennel való gondolati foglalkozás (elmélkedés) szintén ima. Általa az elérhetetlent, elképzelhetetlent, megfogalmazhatatlant igyekszünk megközelíteni. Róla gondolkodni annyi, mint vele lenni. Viszonozni (törleszteni) azt, hogy ő mindig velünk van.

*

Valahányszor tudatosul bennünk a természet szépsége és nagyszerűsége, s azt Isten művének érezzük, neki megköszönjük, voltaképpen imádkozunk. S ez sok, szóval mondott imánál többet érhet.

*

Az ima tágabb értelemben az Istennel való együttlét megérzése, Isten társaságának felemelő eseménye. „Némán is lehet imádkozni!”

*

Imáink során jobbára csak önmagunkért imádkozunk. Ám a másokért folytatott imádság egyfajta áldozat. Amikor önzetlenül időt szentelünk egy másik személy vagy ügy érdekének, olyan, mint mikor vért, vagy valami szervet, sőt akár alamizsnát adunk egy ismert vagy ismeretlen személynek. Ima által időt áldozunk, ám ami ennél több, saját szeretet-tőkénket ajánljuk fel másokért.

*

A tudomány voltaképpen vakon halad előre. Ám – tudva vagy tudat alatt – voltaképpen *Isten művét akarja megismerni.* Szédületes eredményeket ért ugyan el, de még mindig csak az elején tart. Az „isteni részecske” részbeni igazolása már egyfajta eredményt – ha tetszik Isten-bizonyítékot – sejtet, de pl. a hatalmas pénzekkel előállított tudományos központokban sem sikerült eddig az ősrobbanást modellezni. Azt, amit – feltéve, hogy ha egyáltalán volt – Isten egyetlen gondolattal véghez tudott vinni.

*

A tudomány által leírt világegyetem, egyik út Isten analóg felismeréséhez.

*

Az univerzum, benne a világunk és a természet kialakulásához egyedül a *vak véletlen nem nyújt* elégséges magyarázatot. Ehhez nagyobb hit kellene, mint ami a bibliai teremtés szó szerinti értelmezéséhez szükséges.

*

A kreacionizmus (teremtéselmélet) és evolúció (fejlődéselmélet) nem feltétlenül egymást kizáró, esetleg éppen egymást kiegészítő fogalmak (folyamatok).

*

A világ Isten materializált gondolata.

*

A hit és tudomány nem egymás ellentéte. A *hit egyenesen a tudomány előfeltétele,* hiszen minden tudomány hittel (hipotézissel) kezdődik, amit, ha bizonyítanak, tudománnyá válik, miközben a belé vetett hitet nem veszítjük el. Ám a bizonyított tudomány sem biztosan végleges, a *ma igazsága lehet a holnap tévedése*. Évezredekig saját szemünkkel bizonyosodtunk meg afelől, hogy nap keleten kel, majd az égbolton átívelve nyugaton nyugszik. Galilei nyomán azonban kiderült ennek téves volta, az ő hipotézise (hite) viszont bizonyított tudománnyá vált.

*

A vallásos hit annyiban különbözik a természettudományos „hit”-től, hogy előbbi bizonyítására csak halálunk után kerülhet sor. De nyitott szemmel és érző lélekkel már ebben a világban is találhatunk transzcendens jeleket, „bizonyítékokat”.

*

Minden tudományos felfedezés, találmány lényegét tekintve „Isten művének felfedezése”. *A kutató voltaképpen Isten nyomában jár.* Minden kutatási eredménnyel közelebb kerülünk az Isten-titok megfejtéséhez, ám a teljes tudásra csak a „transzcendensben” lesz részünk. A természettudományos kutató, Isten művét kutatja.

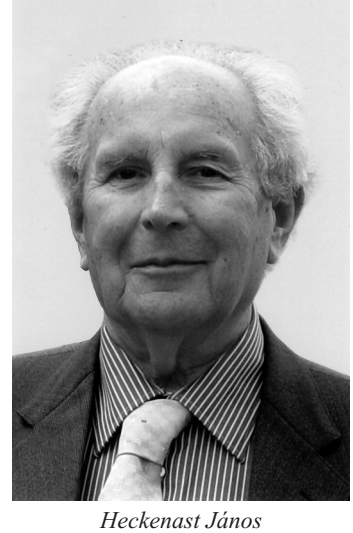
BALOGH PÉTER

HECKENAST JÁNOS (1936–2019)

„Csak az építész látja az egészet,
S bár megfaragni nem tud egy követ,
a művet ő teremti…”
(Madách)

A közelmúltban, 2019. október 17-én eltávozott közülünk a minden élők útján Heckenast János építész, a szakma doyenje, a város köztiszteletben álló személyisége és szakembere.

Szombathelyen született, 1936-ban, polgári családban. Édesapja, a város neves fogorvosa volt, a nagyapja, id. Heckenast János jeles aranyozó és oltárépítő mesterként működött – vonzalma és érzéke a művészet iránt talán innen eredeztethető. Elemi iskoláit a Hollán Ernő utcai püspöki iskolában végezte, majd a Nagy Lajos Gimnáziumban folytatta, ahol 1954-ben jelesen érettségizett. Diákkorában szorgalmas látogatója volt a Derkovits Gyula Képzőművészeti Szabadiskolának, ahol Radnóti Kovács Árpád irányítása alatt fejlesztette rajztudását. Erre is alapozva jelentkezett a Budapesti Építőipari és Közlekedéstudományi Egyetemre, amelynek építészmérnöki karán szerzett oklevelet 1954-ben. Diplomatervét, dr. Pogány Frigyes építészettörténeti tanszékén készítette kiváló minősítéssel. Témája a tatai vár műemléki hasznosítása volt. Pogány professzor tudása és remek előadásai nagy hatással voltak rá kortársaival együtt, s ez későbbi szakmai tevékenységében – műemlékvédelem, ismeretterjesztés, fotózás stb. – is megnyilvánult.

Heckenast János

Első munkahelye 1959 és 1961 között Pécsen, a Baranya Megyei Állami Építőipari Vállalatnál volt, ahol beosztott mérnökként némi kivitelezői tapasztalatra tett szert. E rövid kitérő után, Szombathelyen 1961 és 1986 között az előző évben alakult Vas megyei Tanácsi Tervező Irodához (VASITERV) került, ahol kezdetben beosztott tervezőként, majd 1970-től műszaki igazgatóhelyettesként dolgozott az iroda megszűnéséig (1991). Utána, mint a Vas megyei Tervező Kft. vezető tervezője

dolgozott nyugdíjazásáig (2007). Munkája mellett 1961 és 1986 között kisebb megszakításokkal a győri Építőipari Technikum ide kihelyezett esti tagozatán tanított, elősegítve a középfokú szakemberképzést. Mi több, közben maga is fejlesztette tudását, így lett műemlékvédelmi szakmérnök (1973), településszervező szakmérnök (1973) és urbanisztikai mérnök (1979). Építésztervezői munkája a VASITEV-ben bontakozott ki. Az itt eltöltött évtizedek során számos jelentős lakó- és középület tervezése és építése fűződik a nevéhez, számuk meghaladja a negyvenet. Először kisebb feladatokat bíztak rá, majd nagyobbak következtek. A teljesség igénye nélkül említésre érdemesek a következők: Kemenessömjénben kastélyfelújítás (1961); Kőszegpaty: kastélyátalakítás négytantermes iskolává (1962); Kőszegen a Gyöngyös utcában 15 lakás (1962); Szombathely, Bolyai utca, OTP-sorházak (1962); Jánosháza 350 fős kultúrház (1962); Kőszeg, Szabóhegyi kilátó–étterem (társtervező 1962); Szombathely, Derkovits-lakótelep középmagas lakóépület (társtervező, 1964); Derkovits-lakótelep I. ütem üzletház (1964); Budapest FŐTÁM-székház (1966); Szombathely, Kioszk étterem (társtervező 1964); Szombathely, Patyolat üzem (1964); VASITERV-irodaház – ez újszerű megoldású egyterű műtermeivel országosan is figyelmet keltett (1964). Kiemelkedő munkájának tekinthető a Szombathelyen épült Vas megyei Vérellátó Alközpont (1965). Ennek jól sikerült funkcionális elrendezése, a kis telken megoldott vertikális felépítése, esztétikai értékkel párosulva meghozták számára 1969-ben a legrangosabb építészeti elismerést, az Ybl Miklós-díjat. Talán maga is erre volt a legbüszkébb, hisz egy speciális feladatot sikerült újszerűen sikerre vinni. További jelentős tervezések: Szombathely: AFIT-székház a Zanati úton (1967); Ideg- és elmekórház a Gagarin úton (1969); Nagy Lajos Gimnázium bővítése (1970); Balatonberényben 300 férőhelyes üdülő (társtervező 1971–1972); Szombathelyi Markusovszky Kórház belgyógyászati tömb (kékcsempés, 1968–1970); „Felszabadulási emlékmű" (1969); KÖJÁL-székház (1987); Paragvári Utcai Általános Iskola kétszintes tornaterme (1988); APEH-székház (1989–1990); a II. világháború áldozatainak emlékműve a Jáki úti temetőben (1988); Hefele Szakközépiskola tornaterme (1991); Nagy Lajos Gimnázium (Dózsa György utca) tornaterme (1996); Szent István-szobor építészterve (1998); Vas Megyei Levéltár épülete (1998–2000). Végül a Szombathely–Szőlősi Jézus Szíve római katolikus templom (2002–2004), ami szintén igen kedves volt számára, hisz sikerült végre a városrész 1944-ben lebombázott templomának pótlását egy mai térfelfogású templomépülettel megoldani, amelyben a képzőművészet is – üvegablakok, festmény – nagy szerepet kapott. Ez alkotómunkájának mintegy záróköve is lehetne.

Az egyedi épületek tervezésén kívül urbanisztikával is foglalkozott, pl. a kőszegi Jurisich vár környékének rendezési terve (1962), a jáki apátsági templom környékének rendezési terve (1970); Szombathely, Derkovits-lakótelep I. ütem rendezési terv módosítása (társtervező 1963); Szombathely műemléki városmagjának térrendezése (1978); Szombathely keleti városrész vizsgálata, az iparterület RRT-programtervének elkészítése (1994–1995). Voltak különleges megbízásai is, mint pl. a II. János Pál látogatásához fűződő reptéri elrendezési-, látvány- és kiviteli tervek elkészítése (1991), amivel elősegítette az esemény kulturált lebonyolítását.

Mint építész a társművészetekkel is kapcsolatba került, így született meg az ún. „Felszabadulási emlékmű" (1969) terve, a II. világháborús emlékmű terve (1988), a Szent István-szobor építészeti megoldása (1998) vagy a város középkori városkapujának rajza (1970) illetve emléktáblája. Építészeti alkotásainak jellemzője a funkcionalitás. Nem törekedett saját stílus kialakítására, a „belülről való kifelé tervezés" szemléletét követte, azaz „*az épü-*

letnek elsősorban a rendeltetésének kell megfelelnie, mert hiába tetszetős, ha nem úgy működik, ahogy kell" – vallotta. Természetesen a kor rendelkezésre álló anyagait és technikáit is figyelembe kellett vennie a kivitelezők igényeivel – pl. előregyártás – együtt.

Szorosan a szakmájához kapcsolódott elméleti, illetve szakirodalmi tevékenysége. Több mint száz írást publikált városépítészeti, műemléki és művészeti témákról, figyelemmel kísérte a kiállításokat, nem egyet ő nyitott meg. Írásai a Vasi Szemlében – ennek 1963-tól szerkesztőbizottsági tagja volt –, a Városépítésben, a Magyar Építőművészetben, a Magyar Építőiparban, a Műszaki Tervezésben, a Településtudományban és a Vasi Építész című periodikákban jelentek meg.

Mint a legtöbb építész nagyon szeretett utazni. Járt Lengyelországban (1956, 1983), Finnországban (1965), Svájcban (1968, 1986, 1998), Egyiptomban (1969), Spanyolországban (1970, 1992), Oroszországban (1971, 1979), Olaszországban (1972, 1984, 1996), Franciaországban (1975), Angliában (1991), Indiában, Thaiföldön (1977), Törökországban (1979), Görögországban (1975), Izraelben (1991), Szíriában és Jordániban (1995), Marokkóban (1997) és természetesen hazai tájakon is. Utazásai nem öncélú, szórakoztató turisztikai utak voltak, hanem az építészettörténeti- és kultúrtörténeti emlékek tanulmányozását és a látottak megörökítését is célozták, ahogy azt Pogány Frigyes professzortól tanulta, de a tervezéseinél is hasznosította a látottakat. Pl. hatással volt rá a finn Alvar Aalto építészete, pl. ahogy a kerámiát alkalmazta a homlokzatokban. A sok utazást két módon is dokumentálta. Egyrészt több ezer diafelvételt készített – fotósnak sem volt utolsó – épületekről, terekről és tájakról, amelyeket később ismeretterjesztő előadások során közkinccsé tett – mindig népes közönség előtt –, nyitogatva az érdeklődők szemét az értékek és összefüggések meglátására, mondván „*a tudást sem kuporgatni, hanem szétosztani kell*". Másrészt kitűnő rajztudása révén grafikailag is tusrajzokban rögzítette úti élményeit. Neves épületeket, tereket, jellegzetes utcaképeket vetett papírra, amelyeket azután kiállításokban is bemutatott, néha cikkei illusztrálására is felhasznált. (Sajnos, a tervezett album nem tudott elkészülni.)

Életének külön fejezete lehetne közéleti tevékenysége, amelyet részben hivatalos munkája mellett, majd nyugdíjas éveiben végzett. Ennek egyik része szorosan kapcsolódott az építészethez, mint a Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetem, amelynek egyik helyi szervezője volt. A Nyári Egyetem Tanácsának megalakulásától (1998) fogva tagja, 1988 és 1992 között elnöke majd társelnöke, kiadványainak 35 éven át szerkesztője (lásd pl. „A Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetem negyven éve" című kiadvány, Szombathely 2008.), s több alkalommal előadója is volt. A helyi Építész-klub egyik alapítója és gyakori előadója. Tagja volt a Magyar Építőművészek Szövetségének és létrehozta annak helyi csoportját, amely gyakran foglalt állást városépítési kérdésekben. Ugyancsak szorgos munkása volt az Építéstudományi Egyesületnek (ÉTE), valamint 1968-tól a Magyar Urbanisztikai Társaságnak (MUT). Alapító tagja volt a Vas Megyei Területi Építész Kamarának 1996-ban, egyben elnöke is 2003-ig. Egyik újjászervezője volt a hajdani Szépítő Egyesületnek 1969-ben. Mikor felmerült a Képtár megépítése, egyik alapítója és intézőbizottsági tagja lett 1975-ben a Képtárépítő Egyesületnek, majd a Képtár felépülése után a Baráti Kör titkára volt, 1985-től a megszűnéséig. Ott találjuk az 1991-ben megalakult Rumi Rajki Műpártoló Kör tagjai közt is.

A politika is megérintette, bár semmilyen pártnak nem volt tagja, de mégis úgy gondolta, hogy szakmai felkészültségével hasznára lehet várospolitikának, ezért vállalt tagságot a Hazafias Népfrontban és a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságában 1967 és 1990 között.

Ezekben igyekezett befolyásolni a döntéseket szakmai véleményének kinyilvánításával, ami néhány esetben sikeres volt és igényelték is legtöbbször.

Külön ki kell emelni a TIT keretében végzett tevékenységét. 1960-ban lett tagja ennek a szervezetnek, s 1961-től jegyezte el magát az építészeti- és képzőművészeti ismeretterjesztéssel. Élete során mintegy ezer előadást tartott, kitűnő diaképeivel illusztrálva, főleg az utazásairól, de művészeti témákról is pl. az impresszionistákról, akik a kedvencei közé tartoztak. Mindig Kassák Lajos egyik mondata: „*Jaj a látónak, aki a vaknak nem ad a szeméből*" – visszhangzott benne, mert ez a verssor a tudással rendelkező emberek kötelességéről szól. Ugyanis az emberek átlaga többnyire az építészethez nem ért, de a látvánnyal kapcsolatos művészetekhez sem. Ő az ilyen alkotások megbecsülésére, a művészek hivatásának, ill. teljesítményének elismerésére és megértésére igyekezett rávezetni a hallgatóságát nagy műveltségének köszönhetően. Ilyen meggondolásból sokszor végzett idegenvezetést, főleg a nyári egyetem hallgatóinak, ami szintén a TIT keretein belül történt. 1963-tól volt a TIT megyei művészeti szakosztályának vezetője, 1991-től pedig a szombathelyi szervezetnek az elnöki tisztségét töltötte be, s vezette a senior klubot. Igényességére jellemző, hogy munkahelyén, a VASITERV-nél, ahol 1970-től 1991-ig műszaki igazgatóhelyettes volt, több ezer könyv- és folyóirat állományú könyvtárat hozott létre, budapesti útjain mindig felkeresett néhány antikváriumot, hogy gyarapítsa az állományt. Ez is a munkatársak szakmai tájékozódását kívánta segíteni.

Heckenast János több évtizedes munkássága során számos kitűntetést kapott, amivel elismerték tevékenységét, nevezetesen: VASITERV-nívódíja (1968, 1970); Ybl-díj (1969); Vas megye és Szombathely Város Művészeti-díja (1970); Szocialista Kultúráért (1970, 1977); Kiváló Munkáért aranyfokozata (1976, 1978); Építőipar Kiváló dolgozója (1979, 1985); Munkaérdemrend ezüst fokozata (1982); Kós Károly-díj (1988); MUT Aranykoszorús-jelvény (1988); Hefele Menyhért életmű-díj (1997); a TIT-ben végzett félévszázados munkájáért Bugát Pál-díj (2007), és ami felér egy kitűntetéssel, hogy haláláig a kollégák és hallgatóinak tisztelete övezte.

Heckenast János szorgos munkása volt szülővárosának, amelyet mindig tágabb otthonának tekintett. Mint egy reneszánszkori „uomo universale" végezte alkotó munkáját, gazdagítva városát. Eltávozása fájdalmas és pótolhatatlan veszteség Szombathely számára. Vigasztalásul szolgáljon az, hogy épületei itt vannak közöttünk és emlékeztetnek rá, mi pedig kollégái lehettünk.

Kalocsai Péter: Közlekedés- és várostörténeti tanulmányok (19–20. század). Pécs, Virágmandula Kft., 2018. 200 p.

Magyarországon jelenleg kevés professzionális történész foglalkozik közlekedéstörténettel. A témát többnyire „hobbi-történészek" és műszaki végzettségűek járják körbe a történettudomány módszereinek figyelembe vétele nélkül. Ezért a tárgykörben meglehetősen kevés színvonalas publikáció született. Még elhanyagolhatóbb azon munkák száma, amelyek nemcsak a technikai paraméterek bemutatására vállalkoznak, hanem a közlekedés fejlődését egy struktúrába próbálják elhelyezni, annak a modernizációban és urbanizációban játszott szerepét, gazdasági és társadalmi hatásait is vizsgálják.

A magyar történetírás nem bővelkedik a közlekedéstörténet széles spektrumát átfogó tanulmánykötetekben. A munka városi tömegközlekedés historiográfiájából kiindulva annak történetén, azok városi térhasználatra gyakorolt és településfejlesztő hatásán át a környékbeli infrastruktúra modernizációjáig és a lokális polgári repülés történetéig tartalmaz korábban már – rangos történettudományi periodikákban (pl. *Korall*, *Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv*, vagy az *Ezerarcú vasút* sorozat) – publikált, történettudományi kutatások módszertanával és igényesen megírt tanulmányokat. A városi tömegközlekedés tematikájában első ízben az 1980-as években jelent meg – Budapestet bemutató – szaktudományos munka. Ennek az időszaknak a közlekedés-történetírását még erőteljesen áthatotta a kor történelemszemlélete.[1] Ebben a témában, de vidéki perspektívából először Kovácsyné Medveczki Ágnes adott közre írást, ő a városi tömegközlekedést átfogóan és az urbanizáció részeként ismertette.[2] Ezen a vonalon továbbhaladva publikál Kalocsai Péter is, aki elsősorban a dualizmus korára fókuszál, és valamennyi hazai kötött pályás városi közlekedési eszköz történetével kapcsolatosan végzett már mélyreható vizsgálatot. E tárgykör sem mentes a műszaki megközelítésű és csak helytörténeti jelentőségű írásoktól. A Szerző első monográfiája a témában 2011-ben jelent meg a *Városi tömegközlekedés a Nyugat-Dunántúlon, 1867–1914* címmel.[3] Ez egy interdiszciplináris munka, amelyben szignifikánsan megjelent a város-, a technika- és az életmódtörténet is. A vizsgálódás nem korlátozódott a Nyugat-Dunántúlra, hanem országos és középeurópai kitekintéssel vette nagyító alá a problémát. Míg a legújabb monográfiája túllép a korábbi, szűkebben vett kutatási területén, és Szombathely polgári repülésének történetét dolgozza fel.[4]

Kalocsai Péter az Eötvös Loránd Tudományegyetem Savaria Egyetemi Központ habilitált docense. Fő kutatási területe a dualizmus korának (közlekedés)története, különösen a városi tömegközlekedés. Területileg elsősorban a Nyugat-Dunántúlra fókuszál, amelyen belül szülővárosa és lakhelye, Szombathely élvez prioritást.[5] Emellett néhány lokális témát is kutatott korábban, mint például a gyer-

1 Bencze Géza – Koroknai Ákos – Sudár Kornélia – Szekeres József (szerk.): A főváros tömegközlekedésének másfél évszázada. 1. köt. A reformkortól 1919-ig. Budapest, BKV, 1987. 504 p., 168 t.; Koroknai Ákos – Sudár Kornélia (szerk.): A főváros tömegközlekedésének másfél évszázada. 2–3. köt. 1919-től 1985-ig. Budapest, BKV, 1989. 430, 321 p., 154 t.

2 Kovácsyné Medveczki Ágnes: Vidéki városaink tömegközlekedésének kialakulása és fejlődése 1914-ig. In: Hüttl Pál (szerk.): A Közlekedési Múzeum évkönyve. 9. köt., 1988–1992. Budapest, 1994. 181–221. p.

3 Kalocsai Péter: Városi tömegközlekedés a Nyugat-Dunántúlon, 1867–1914. Szerk. Mayer László. Szombathely, Vasi Múzeumbarát Egylet, 2011. 280 p.

4 Kalocsai Péter: Gyors, gyorsabb, leggyorsabb. A szombathelyi polgári repülés története a 20. században. Szombathely, Szülőföld Kiadó, 2019. 159 p.

5 Kalocsai Péter – Molnár József: „Balra tarts, jobbra előzz!" Magyarország városi közlekedése régi képeslapokon. Szombathely, B. K. L., 2001. 127 p.; Kalocsai Péter: A vidéki közúti vasutak és az urbanizáció a dualizmus korában. In: Katona András (főszerk.) – Frisnyák Zsuzsa (szerk.): Közlekedés a Kárpát-medencében. Újabb kutatási eredmények. Budapest, 2003. 109–120. p.; Kalocsai Péter: Városi villamosvasutak létesítése a Nyugat-Dunántúlon a 19. század utolsó éveiben (Szombathely és Sopron). In: Frisnyák Sándor – Tóth József (szerk.): A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza. Nyíregyháza–Pécs, 2003. 387–394. p.; Kalocsai Péter: Trolibuszok és benzinelektromotoros motorkocsik Magyarország városi közlekedésében a XX. század elején. In: Puskás János (szerk.): III. Természet- Műszaki és Gazdasági Tudományok Alkalmazása Nemzetközi Konferencia. Szombathely, 2004. 1–10. p.; Kalocsai Péter: Városi közlekedés – hálózat – tömegközlekedés Nyugat-Magyarországon (Sopron, Szombathely), 1867–1914. In: Á. Varga László (főszerk.): Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv. 2. köt. Budapest, 2007. 153–199. p.; Kalocsai Péter: A 150 éves szombathelyi városi tömegközlekedés rövid története, 1865–2015. Budapest, VTTE, 2015. 40 p. (VTTE közlekedéstörténeti sorozat; 4.)

mekvédelem a dualizmus kori Szombathelyen, a Batthyányk szerepe a nyugat-dunántúli modernizációban, vagy a helyi alapfokú oktatás története.[6] A most bemutatandó tanulmánykötete a Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskolájába 2018-ban a habilitációs eljárásra benyújtott és pozitívan értékelt dolgozata volt. A Szerző ezzel túllépett korábbi korlátain, hiszen a Nyugat-Dunántúl – főként Szombathely – mellett országos kitekintéssel és idegen nyelvű szakirodalmak felhasználásával nemcsak a városi tömegközlekedés történetét és historiográfiáját, hanem annak a városi térhasználatra, modernizációra gyakorlat hatásait, az ikervári vízi erőmű jelentőségét, sőt a lokális repülés történetét is ismerteti. Ezzel egy komplex közlekedéstörténeti kötetet kapunk a kezünkbe. Ez azért is fontos, mert a hazai történész társadalom sokáig nem foglalkozott az urbanizáció egyik fokmérőjének tekinthető városi közlekedés kérdéskörével, de a vidéki repülés történetével és jelentőségével sem. E kötet kiváló alapot képezhet a történész következő célkitűzésének eléréséhez, *Szombathely közlekedéstörténete a 19–20. században* címmel.

A kötet hat tanulmányt tartalmaz. Az első részben (*A városi vasutak és a történetírás Magyarországon a kezdetektől napjainkig*) Kalocsai a vizsgált tárgykör megértése szempontjából legfontosabb fogalmakat – városi vasutak, különleges városi vasutak stb. – ismerteti röviden. Ezt követően tér ki arra, hogy a városi tömegközlekedés történetének eredményeire nemcsak a műszaki tudományoknak, hanem a közlekedés- és történettudománynak is szüksége van. Helyesen hangsúlyozza, hogy a közlekedéstörténetet nem elszigetelt jelenségként kell kezelni, kutatni, hanem belehelyezni az őt körülölelő tájba, annak gazdasági és társadalmi hatásait is szemléltetve. Ez a városi közlekedés esetében a város-és életmód-történeti, illetve település-földrajzi kutatásokat is segíti, pontosabbá teszi. Az ilyen jellegű komplex kutatások jó ideig hiányoztak a magyar historiográfiából. Korábban jellemzően csak műszaki végzettségűek publikáltak a témában leíró jelleggel, hivatkozások és forrásfelhasználás nélkül. Az urbanizáció fontos szegmensének tekinthető városi infrastruktúra kérdéskörével a hazai történészek sokáig nem foglalkoztak. Kalocsai először a primer forrásadottságot veszi sorra a levéltári anyagoktól, a korabeli sajtón, menetrendeken, jogforrásokon, statisztikákon és üzletjelentéseken át a vizuális forrásokig (térképek, fotók, képeslapok). Ezt követően tér rá a Szerző konkrétan a városi közlekedés historiográfiájára, ahol először a csekély számú közlekedéstörténeti forráskiadványokat említi. Majd az 1882–1883-ban megjelent első közlekedéstörténeti szintézistől[7] – hangsúlyozva azt, hogy ez még nem foglalkozik kérdéskörrel – kezdve veszi sorra a városi közlekedést érintő átfogó munkákat. Az első konkrét írások műszaki monográfiák, amelyek a kitűzött céljaikból adódóan csak technikai leírást, ismertetést adnak. Kalocsai alaposságát és igényességét kiválóan tükrözi, hogy egy-két osztrák, de a Lajtán inneni terület kötöttpályás városi tömegközlekedési eszközeivel foglalkozó szakírást is boncolgat. Így jut el a történettudomány igényeinek és kutatási módszertanának megfelelő – nem túl nagy számú – hazai komplex monográfiáig, majd a vidéki közúti vasutak és az urbanizáció összefüggéseit vizsgáló szakírásokig. Végül műszaki megközelítésű, de helytörténeti jelentőségű feldolgozásokat említi a teljesség igénye nélkül. Kalocsai egy külön alfejezetet szentel a szaktanulmányok formai és tartalmi hibáinak elemzésére. Ezek közül leggyakrabban a hivatkozások és a jegyzetek hiánya fordul elő, ami nélkül nem készülhet történettudományos munka. A második csoportba a megfelelő források és szakirodalmak kutatásának felületessége, a rossz fordítások, és az új eredmények fel nem használása sorolható. Emellett a forráskritikák elmaradása szüli a tévedések továbbélését és -adását. Végül a Szerző legsúlyosabb hibák között említi a plagizálást és a forrásmegjelölés elhagyását. Mindebből érzékelhető, hogy a szombathelyi történész e tanulmányt rendkívül alaposan és kritikusan írta meg, rávilágítva arra, hogy a hazai városi közlekedésről, vasutakról kevés történettudományi megközelítésű, a történeti kutatások módszertanával készült írás keletkezett. Nem mellesleg csekély a témát komplexen, s nemcsak műszaki megközelítésben feltáró publikáció.

6 Kalocsai Péter: Gyermekvédelem a dualizmus kori Szombathelyen. = Partes Populorum Minores Alienigenae, 2003. 8. sz. 155–229. p.; Kalocsai Péter: A Batthyányak szerepe a Nyugat-Dunántúl modernizációjában a 19–20. század fordulóján. = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 2008 1. sz. 59–78. p.; Kalocsai Péter: A Szövőtől az Antalon át a Nyitráig. Az alapfokú oktatás története Szombathely vasúton túli, keleti városrészén, 1928–1956–2016. Szerk. Mayer László. Szombathely, Nyitra Utcai Iskola Alapítványa, 2016. 272 p.

7 Csikvári (Wührl) Jákó: A közlekedési eszközök története. Vasutak, posták, távírdák, és a gőzhajózás története. 1–2. köt. Budapest, 1882–1883. 464, 468 p.

A második tanulmányban (*A városi közlekedés modernizációja Magyarországon, 1867–1914*) a Szerző a hazai városi közlekedés modernizációját mint az urbanizáció egyik fontos szegmensét mutatja be. A fogalmak definiálása után képet kaphatunk arról, hogy a magyar várostörténet-írás „fehér foltja" a városi infrastruktúra kérdésköre. A hazai történész társadalom jó ideig nem foglalkozott a problematikával, inkább itt is csak a műszaki végzettségűek publikáltak. A közlekedés és az urbanizáció összefüggéseinek vizsgálata külföldön ekkor ugyan már megindult, de csekély érdeklődéssel. Az ezredforduló után aztán már Magyarországon is született ilyen publikáció. Kalocsai e tárgyalása után kitér a korabeli urbanisztikai szakirodalmakra, amelyek gyakran adtak gyakorlati tanácsot a közlekedés fejlesztéséhez. A modernizáció egyik eleme a – későbbi villamosközlekedés alapjaként szolgáló – korszerű közlekedési infrastruktúra kiépülése volt. A vidéki magyar városokban a 19. század második felének végén indult ez a folyamat a szilárd útburkolatok és új hidak, felüljárók létrehozásával. Ekkor még a gyalogos- és fogatolt járművekkel bonyolódó forgalom volt domináns, de lassan megjelentek újabb eszközök is. Először a kerékpárokat fedezhették fel a korabeli polgárok a városok utcáin. Ezt követően a motorkerékpárokat, de ezek a vizsgált időszakban csak ritka színfoltjai voltak az utcaképnek. Az áttörést a robbanómotoros automobilok kifejlesztése jelentette. Magyarországon az első 1895-ben Budapesten közlekedett. Ezzel elindult hódító útjára az önjáró közlekedési eszköz, és a korszakban már a hazai autógyártás is kezdetét vette. A tömegközlekedési szokások biztosítása a hazai modern városok használatának és használhatóságának egyik fontos előfeltételévé vált. A motorizáció előtt is megindult már a kedvezőbb urbanizációs mutatókkal – Budapest, Arad, Debrecen, Szeged stb. – rendelkező településeken a helyi tömegközlekedés. A 19. század első felében volt omnibusz-közlekedés Pesten és Budán, amit több vidéki város – Sopron, Esztergom stb. – is hamarosan követett. Az újabb lépcsőfokot a városi közúti vasutak kiépítése jelentette. A ló-, gőz-, benzinelektromos-, vagy villamosvasutak új távlatokat nyitottak meg a közlekedésben. Igazi kuriózumnak számítottak a századfordulón – először 1904-ben Nagyszebenben – feltűnő trolibuszok, majd nem sokkal később megindult a már menetrendszerű autóbusz-közlekedés és – leginkább Budapesten – az átkelőhajózás is. A fentebb említett eszközök közül a dualizmus időszakában a közúti vasutak tükrözték az urbanizációs fejlettségi szintet és a polgárosodás mértékét. Egyúttal a helyi tömegközlekedés kiépítése fontos szegmense volt a modernizációnak és az urbanizációnak. E sok eszköz egy térben való használata a közlekedés szabályozását is hamar magával hozta. Mindez nemcsak a városok modernizációját segítette elő, hanem az ott élők életmódjának és mentalitásának változását is. A Szerző kiválóan mutatja be a tanulmányon keresztül, hogy a – modern – városi tömegközlekedés kialakulása, fejlődése több egy üzemtörténetnél, alapjaiban alakította át az életmódot, a szokásokat, egy település és infrastruktúrájának modernizációját, végül urbanizációs fokmérő is volt.

A harmadik tanulmányban (*A vidéki városi villamosvasutak településfejlesztő hatása a dualizmus kori Magyarországon*) Kalocsai kapcsolódva a városi vasutak historiográfiájánál tett megállapításaihoz a vidéki villamosok településfejlesztő hatásait komplex – urbanizáció, történelmi, műszaki – módon vizsgálta. Az első alfejezetben a modern kor városaihoz hozzátartozó tömegközlekedési szolgáltatások szükségességét ecseteli. Ez a modernizáció és az urbanizáció fontos alapköve volt, hiszen a villamosközlekedés megteremtésének előfeltétele más infrastrukturális beruházás megléte: közművesítés, közvilágítás, utak stb. A városi tér használatának megkönnyítéséhez elengdhetetlen volt tömegközlekedési eszközök forgalomba állításával. Ezt követően a villamoshálózatok magyarországi elterjedésének története következik egyetemes kitekintéssel. Itt nemcsak egy egyszerű építéstörténetet kapunk, hanem a Beluszky Pál-féle komplex 1900. évi városhierarchia-vizsgálat alapján egy képet arról, hogy milyen településeken és miért épült ki a villamosvasút. Ezek a vállalkozások nagy tőkebefektetést igényeltek, így általában részvénytársasági formában működtek, de előfordult, hogy egy város megváltotta a vasútüzemet nagy hasznot remélve attól. A tanulmány leginkább új és eddig nem, vagy alig ismert eredményeket tartalmazó része konkrétan a településfejlesztő hatásokat ismerteti. A villamosvasút kiépítése nagy hatással volt sok vidéki város közlekedési infrastruktúrájának fejlődésére, hiszen pl. útburkolat- és járdafejlesztést és villamosítást vont maga után. Az új eszköz településmorfológiai szempontból is hozott változásokat. Először a pályaudvar(oka)t a belvárossal, az itt található fontosabb intézményekkel (kikötő, piac, színház, múzeum, fürdő stb.), majd a kirándulóhelyekkel, ipari övezetekkel és sűrűn lakott városrészekkel kötötte és később építtette össze, ezzel új gravitációs pontokat és közlekedési ütőereket létrehozva. Minél több városrész összekapcsolása egyértelműen jelentős hatást gyakorolt a

vidéki városok közhasznú személyszállítására is, a gépi vontatás azt kulturáltabbá tette, fellendítette, gyorsította a városi közlekedést, megkönnyítette és kényelmesebbé tette a városi tér használatát. A villamosforgalom megindulása komoly társadalmi és gazdasági hatást gyakorolt a vidéki városokra. A járművek biztonságos közlekedése érdekében helyi rendőrhatósági rendeletek születtek. A polgári korban a turizmus fellendüléséhez is hozzájárult, mivel a kötöttpályás hálózatba a fürdő- és szórakozóhelyeket is bekapcsolták, így egy átlagpolgár könnyen és gyorsan juthatott el oda családjával. A modern városi tömegközlekedés mentalitásbeli újdonságokat is magával hozott, hiszen az utazás illemtana – udvariasság, előzékenység, ülőhely átengedése stb. – hozzátartozott az eszköz használatához. Végül a városi lakosság körében egy új, megbízható, rendszeres jövedelmet biztosító és akár nyugdíjjogosultságot is megteremtő foglalkoztatási csoport kialakulásához is hozzájárult. Mindezekből is látható, hogy a villamosvasút vidéki városokban való megjelenése és működése több egy üzemtörténeti leírásnál. A Szerző kiválóan világít rá arra, hogy a városi tömegközlekedés megléte és fejlődése az infrastruktúra modernizációját, életmódváltozást idézett elő, a városi térhasználatot is megkönnyítette, egyúttal a település urbanizációs és polgárosodási fokmérője volt.

A negyedik tanulmány (*Az ikervári vízi erőmű hatása a nyugat-dunántúli városfejlődésre, 1895–1914*) az eddigiekhez képest eltérő tematikával, nem kimondottan a városi tömegközlekedésre fókuszál, hanem egy – azzal is összefüggésbe hozható – úttörő jellegű infrastrukturális innovációra, az ikervári vízi erőmű kiépítésére. Kalocsai célja a villamos áram sokrétű – ipari, közlekedési, mezőgazdasági, közvilágítási, háztartási – hasznosításának bemutatása, ezzel is érzékeltetve annak a nyugat-dunántúli térségre kifejtett modernizációs hatását. Konkrétan öt város, Szombathely, Sopron, Kőszeg, Sárvár és Csepreg tartozott az erőmű hatósugarába, amelyeket a Szerző funkcionális ételemben a Beluszky-féle hierarchia-kategorizálás alapján tárgyal. Ezt követi az új létesítmény alapítóinak: gróf Batthyány Gézának és Lajosnak, dr. Edelmann Sebőnek, Gothard Jenőnek és Sándornak, és a vizsgált térségért tett erőfeszítéseiknek ismertetése. Mindannyian sokat áldoztak azért, hogy a 1895-ben létrejöhessen a Vasvármegyei Elektromos Művek Rt. (VEMR). Ennek égisze alatt 1896-ra készült el Ikerváron a Rába-folyón épült, az akkori Magyarországon, sőt még a Monarchiában is párját ritkító ipari létesítmény, a vízi erőmű. Ebből körvezetéket építettek ki Ikervár–Pecöl–Vasszécseny–Szombathely–Vép–Porpác–Bögöt–Sárvár–Sár–Ikervár viszonylatban. Francia és belga tőke bevonásával 1900-ra érte el a hálózat Sopront, illetve ebből kiágazólag Csepreget is. A szakma és a közvélemény érdeklődését is felkeltette az akkor még egyedülállónak számító innováció. Szombathelyen ezt az áramot először a város közvilágítás modernizációjára használták fel. A korábban gázzal és légszesszel működő hálózatot a „modern fény" váltotta fel. Ipari erőszolgáltatási célokra is kiválóan alkalmas volt az energia, így a városi vízmű szivattyúinak hajtására, számos munkagép működtetésére, vagy éppen a könyvnyomdákban, szikvízgyárakban és lakatosműhelyekben. Végül a szombathelyi városi villamosvasút 1897-es megteremtése is ezzel és a vállalkozók innovatív szemléletével hozható összefüggésbe. Sárvár is profitált az villamos energia megjelenéséből, a településen világításra, ipari és mezőgazdasági célokra használták a megbízható erőforrást. Sopronban Szombathelyhez hasonlóan első ízben a közvilágítást villamosították, aztán 1898-ban létrejött a Soproni Világítási és Erőátviteli Rt. (SVER), végül 1900-ra készült el az ikervári összeköttetés, a villanytelep és a villamosvasút. Az áram lassan felváltotta a korábbi, elavult energiaforrásokat minden területen, így megnövekedett a város fogyasztása. A SVER saját gőzgépek vásárlásával már ki tudta elégíteni a helyi igényeket, de meghibásodás esetén még így is Ikervárról kapott áramot. Csepregen mezőgazdasági célkora használták az elektromosságot, de 1907-ben villámcsapás érte a soproni fővezetéket, amit végül – vélhetően a nem rentábilis kihasználtságának – nem javítottak meg. A kisvárosban így rövid ideig, 1900-tól 1907-ig volt elektromos-áramszolgáltatás. Kőszeget a többi településhez képest viszonylag későn, 1907-ben – háztartási, közvilágítási és ipari céllal – villamosították csak. Kalocsai helytállóan következtet mindezekből arra, hogy a villamosítás nagy szerepet játszott vizsgált térség és városok modernizációjában. Szombathely és Sopron urbanizációjában, gazdasági és városi tömegközlekedésének fejlődésében is meghatározó tényezőnek bizonyult. Az újfajta energia megjelenése összetett városfejlődést generált, hatással volt az emberek látás- és gondolkodásmódjára, javította élet- és munkakörülményeit. Elmondható tehát, hogy az ikervári vízi erőmű létesítése is több egy technikatörténeti adaléknál, gazdaság- és társadalomtörténeti jelentősége elvitathatatlan. Ezzel a Szerző túllép azon a megközelítésen, hogy pusztán a vasúthálózat kiépülésének lehetett modern urbanizációs hatása.

Az ötödik tanulmány (*A közlekedés szerepe a városi térhasználatban Szombathelyen, 1945–1968*) a korábbiakhoz képest egy teljesen új – politikailag determinált – időintervallumot érint. A történészek érdeklődése korábban közlekedés és városfejlődés közötti összefüggések féltárását tekintve csekély volt, és az is inkább interurbán (vasút, hajózás, repülés) jellegű. Ebből kifolyólag az írás hiánypótló ebben az idősíkban is. A Szerző először az intraurbán (helyi, településen belüli közlekedés) vonatkozással kapcsolatos historiográfiát ismerteti nemcsak helyi, hanem országos, sőt nemzetközi kitekintéssel is. Ezt követően tér rá Szombathelyt illetően a városi tér közlekedés-szempontú használatára. Szombathely a II. világháború során súlyos pusztításokat szenvedett el. Újjáépítése azonban hamar megkezdődött, térbeli kiterjedése nőtt több település hozzá való csatolásával. Számos központi funkciót töltött be a vizsgált szocialista időszakban: megye-, járás- és római katolikus püspöki székhely is volt. A háborút követő új politikai berendezkedés azonban nagymértékben érintette a közlekedést és a városi térhasználatot. Az állami tulajdonba vétel, a döntési mechanizmusok centralizálása, az új utcanevek, propaganda képek, szimbólumok nemcsak a városnak, hanem a közlekedésnek is új kihívásokat jelentettek. A városszerkezet a település-hozzácsatolások miatt kiterjedtebbé vált, Szombathely fő közlekedési csomópontjainak a Fő tér, a pályaudvar előtti tér, és az autóbusz-állomáshoz tartozó tér számítottak. A közlekedési infrastruktúrája a vontatott rekonstrukció miatt még az 1950-es években is eléggé leromlott állapotban volt. Az 1960-as évekre kezdődött el az ágazatba való tőkebevonás és a modernizáció. Szombathelyen az egyéni városi térhasználat módját illetően a legtöbben gyalog jártak, de sokan használtak kerékpárt, míg személyautót a korszak elején kevesen – főként – az üzemanyag vásárlásának korlátozását bevezető rendszer miatt. Ebben 1958-tól állt be változás azzal, hogy központilag kevésbé szigorú szabályokat hoztak a magánautózással kapcsolatosan. A közhasználatú járműket tekintve az első csoportba a taxik tartoztak. A helyzetük az időszakban a szigorú központi szabályozás és az államosítás miatt nem volt egyszerű. Ráadásul a magas viteldíjak miatt a lakosság csak ritkán engedhette meg magának. A polgári korszakból megörökölt, újjáépített és immáron államosított villamosvasút kelet–nyugati irányban frekventáltan szelte át a várost, érintve, vagy megközelítve annak legfőbb részeit. Az 1950-es évek végére a menetidő, a járatsűrűség és a menetjegyek ára is egyre kedvezőbb lett, így a kihasználtsága nőtt. A lepusztult járműparkot is sikerült megújítani. Egy észak–déli keresztirányú, a városfejlődéshez igazodó bővítés jó ideig ott lebegett a város és a vasútüzem vezetőinek szeme előtt. A rendszeres autóbusz-közlekedés megindulása a korszakban történt meg. Kezdetben régi és kevés autóbusszal zajlott a forgalom, ami rengeteg kellemetlenséget és elakadást szült. Az 1968. évi országos közlekedéspolitikai koncepció kimondta az autóbusz-közlekedés fejlesztését, és az egyvágányú villamos vonalak megszűntetését. Ezzel a polgári korból megörökölt, a helyiek által szeretett közlekedési eszköz haláltusája megkezdődött. A városi tanács végül – a központi akaratnak engedve – 1974-ben megszavazta a szombathelyiek mentális térhasználatát is nagyban meghatározó villamos megszűntetését. Kalocsai munkájában a vázolt problémák ellenére a várost a tömegközlekedési színvonalát tekintve korabeli Dunántúl élmezőnyébe sorolja. Ennek ellenére Szombathelyen a vizsgált korban nem érvényesült a tömegközlekedés túlsúlya.

A záró tanulmány (*A szombathelyi polgári repülés története a 20. században*) teljesen új perspektívából közelíti meg a vasi megyeszékhelyet: repüléstörténeti szempontból hosszabb idősíkot tekintve. Ilyen témában mindeddig nem született publikáció. A Szerző először a ballonok és léghajók város felett való megjelenését tárgyalja az 1900-as évek elejétől. A vidéki városok közül meglehetősen hamar rendeztek itt repülőbemutatókat és -versenyeket. A város stratégiai elhelyezkedésének – közel volt Olaszországhoz – köszönhette, hogy 1915-ben már repülőteret kapott, majd a pilótaképzés is megindult. Mindezek miatt 1920-tól már a Magyar Aeroforgalmi Rt. (MAEFORT) Budapest és Szombathely között elkezdte az első légiposta-járat üzemeltetését. Ez egy évvel később nem menetrendszerű, de drága személyszállítással bővült. Trianon és a repülési tilalom után 1922-től indulhatott újra a légi közlekedés Magyarországon, nem sokkal később Szombathelyen is. Nemcsak belföldi, hanem nemzetközi járatok – Ausztriába és Olaszországba – is érintették a várost. Az 1930-as évekre ez a repülőtér modernizációját is szükségessé tette. A nagy gazdasági válság azonban alapjaiban rázta meg az ágazatot, – magas jegyárak miatt is – csak állami támogatással volt fenntartható a vidéki városokban a menetrendszerű légi forgalom. A II. világháború idején a polgári légi forgalmat korlátozták, vagy megszüntették. A szombathelyi repü-

lőtér – katonai – forgalma és a pilótaképzésben játszott szerepe ezt követően jócskán megnőtt. 1944-ben azonban légitámadás érte, majd a következő évre a Vörös Hadsereg már teljesen szétbombázta. A háború elmúlása után politikai, gazdasági és társadalmi átalakítási folyamatok közepette az újraélesztések és az újjáépítések időszaka következett. 1946-ban létrejött a Magyar–Szovjet Légiforgalmi Rt. (MASZOVLET), és még ugyanebben az évben megindult a fővárosból Szombathelyre és Debrecenbe a belföldi légi közlekedés, beleértve a légiposta- és csomagforgalmat is. A polgári légi járatok száma innentől növekedésnek indult, amelyek közül szenzációnak számított a nyári időszakban a siófoki viszonylat. A hároméves terv keretében központilag fejlesztették az ágazatot. A prosperálás egyértelmű volt Szombathelyet tekintve, hiszen az 1950-es évekre a korábbiakhoz képest fokozta szállítási volumenét. A légi áruszállítás is megjelent ebben az időszakban. A személyszállító gépekre először az IBUSZ-, majd a MASZOVLET-irodában lehetett jegyet vásárolni. A menetjegyek a gyorsvonati első osztályú jegyeknél 25%-kal voltak magasabbak. Az alacsony kihasználtság miatt a légitársaság az 1950-es évekre csökkentette az árakat, kedvezményeket vezetett be. Ennek ellenére a repülés egy kiváltságos csoport privilégiuma maradt még jó ideig, a turisztikai célú igénybevétel nem volt jellemző a korra. Az 1954-ben létrejött a Magyar Légiközlekedési Vállalat (MALÉV) működésében még egy ideig domináns szerepet játszott a belföldi légi közlekedés. Az 1956. évi események miatt ismét szüneteltették a repülést az országban. 1957-ben indult csak újra a Szombathelyt is érintő légi forgalom. A városból Budapestre és Zalaegerszegre lehetett eljutni napi rendszerességgel. A hazai, így a szombathelyi belföldi – deficites – légi járatok végét az 1968. évi közlekedéspolitikai koncepció jelentette. Innentől már csak egy kiállított – lakosság által totemizált – LI–2-es emlékeztetett 1980-ig az egykori szombathelyi polgári járatokra. Ezt követően – a belföldi polgári repülés újraindítására tett kísérletek ellenére – csupán sportcélú, alkalmi repülés, illetve vitorlázó repülőgép és -alkatrész-gyártás maradt a vasi megyeszékhelyen. A Szombathelyt érintő polgári repülés megindulása új közlekedési eszközzel bővítette a helyiek magyar átlagot amúgy is felülmúló eddigi lehetőségeit, egyúttal rangot is jelentett a városnak. A lakosság többsége azonban nem engedhette meg magának a repülést, az a korban luxusnak számított. E munka sem csak egy üzemtörténeti leírás, hanem Kalocsai érzékelteti a légi közlekedés gazdasági és társadalmi hatásait lokális szempontból, ugyanakkor a témában még mélyrehatóbb vizsgálatok szükségeltetnek.

A tanulmánykötet újszerűségét egyrészt az adja, hogy Kalocsai a történettudomány által periférikusnak tekintett közlekedéstörténetet dolgozza fel hosszú idősíkot tekintve, regionális és lokális vonatkozásban a nyugat-dunántúli régióban. Másrészt nem egy elszigetelt jelenségként tekint rá, nem egy üzemtörténeti leírást ad, hanem belehelyezi az azt körülvevő tájba, környezetbe, és az urbanizáció és a korabeli modernizáció releváns szegmensének tekinti. E munka lokális vonatkozásban hiánypótló, mivel a közlekedés nemcsak egy ágazatát, a villamosvasút történetét, hanem a helyi infrastruktúra fejlődését és a repülést is tárgyalja. A könyvben így a technikatörténet mellett, a város-, a közlekedés-, gazdaság- társadalom- és a mentalitástörténet is hangsúlyos elem, illetve település- és területföldrajzi vonatkozással is bír.

A kötet logikusan és kronologikusan felépített, alapkutatásnak tekinthető. A Szerző használta – következetesen – a historiográfiát ismertető tanulmányában felsorolt összes forrástípust. Külön érdeme, hogy nemcsak helyi szinten ismerteti a vizsgált problémakört, hanem egyetemes és magyar történelmi kitekintésekkel is bír. A munka bár rendkívül informatív, olvasmányos is, nyelvtanilag és stilisztikailag magas szintű, alapos és igényes. A téma megértését korabeli képeslapok, képek, illusztrációk, és táblázatok segítik. Ugyanakkor ezek nyomtatási minősége nem mindig a legjobb. A közlekedéstörténeti szakmunkák mára nem nélkülözhetik az olyan korabeli képeket, amelyek vizualizálhatóvá teszik a történetet.

A tanulmányok után találjuk a rövidítésjegyzéket, amelyben a főszövegben használt mozaikszavak feloldása ismételten megtörténik. A munkával kapcsolatosan a legfőbb félelmem az, hogy egy szűk olvasóközönség – leginkább az érintett város és terület érdeklődői, történészei – számára válik csak elérhetővé. Ugyanakkor megjegyezendő, hogy a kötet nemcsak izgalmas, történettudományosan hiteles és hiánypótló, hanem módszertanilag kijelöli az útját a komplex közlekedés- és várostörténeti kutatásoknak is.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Kalocsai Péter – korábbi színvonalas kutatásainak folytatásaként – egy olyan hiánypótló tanulmánykötettel állt elő, amely a magyarországi közlekedés- és várostörténeti tudományos diskurzusok középpontjába kerülhet. **Horváth Csaba Sándor**

Mátay Mónika (szerk.): Kőszegi történetek. Kőszeg, Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete, 2019. 259 p. (Beszélő városok; 1.)

Kihívás elé állítja a történészt, ha kutatásának eredményeit nem csak a szűk szakma, hanem egy szélesebb közönség elé kívánja eljuttatni. A 2019 nyarán megjelent *Kőszegi történetek* című könyv szerzői alapvetően azt a feladatot tűzték ki maguk elé, hogy a kutatás során feltárt forrásokat a kőszegi lakosoknak, a Kőszegre utazóknak, a város múltja iránt érdeklődnek tegyék elérhetővé a szaktudományostól kötetlenebb formában. Ha a kezünkbe vesszük a könyvet, azt láthatjuk ugyanis, hogy nincsenek lábjegyzetek a szövegben és a tudományos publikációktól megszokott felépítési formát – historiográfia, források és módszertan bemutatása – is mellőzik a szerzők. Viszont távolról sem beszélhetünk a gyakorta negatív jelzővel ellátott helytörténeti munkáról, hiszen a szerzők alkalmazzák a léptékváltás módszerét, számos történeti problémára reflektálnak, az egyéni sorsok bemutatása során pedig a makrotörténeti események kibontására is kísérletet tesznek.

Öt kutató végezte együtt az alapkutatásokat: Bokányi Péter irodalomtörténész, Mátay Mónika történész, Mizsei Zoltán egyházzenész, Söptei Imre levéltáros–történész és Trádler Henrietta történész, vagyis interdiszciplináris munkáról van szó. A kutatásokat a Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete koordinálta és támogatta.

A könyv bevezető gondolatait Miszlivetz Ferenc intézetigazgató jegyzi: az új sorozatnak azért kell megszólaltatnia a kis- és középvárosokat, mert „*tudatlanságból és hozzáértés híján sokáig elhanyagoltuk őket*”, mert „*nem tudtuk kódolni üzeneteiket*”, s „*veszítve korábbi vonzerejükből és vitalitásukból stagnálni, kiürülni kezdtek*”, illetve „*veszélybe került mindaz a mély tudás, sűrített történelem, interkulturális örökség, ami alapja lehetne egy sokoldalúbban felfogott, ezért emberségesebb, megértőbb s együttműködőbb világnak.*”[1] A fenti sorokat olvasva felvetődhet a kérdés, hogy egy történeti kutatásnak valóban a kutatógenerációkon számonkért mulasztások enyhítésére, a települések felvirágoztatására, egy jobb világ megteremtésére kell-e irányulnia, és megfelelő tudományos kiindulási pont lehet-e a 24. óra félelmének jegyében végezni a kutatást.

Mátay Mónika bevezető sorai árnyalják a könyv célkitűzését. A történész a vizsgálat kiindulópontját az identitáskeresésre helyezi át: „*Nincs befejezett, lezárt történeti munka. A 21. században, amikor az európai identitás politikai és kulturális kihívásokkal szembesül, a kontinens helyzete gyökeresen megváltozik, a nemzet, régió, etnikum, kisebbség fogalma átalakul, különösen aktuális a múlt újragondolása. Identitásválság idején a helyi identitás felértékelődik, a lokalitás segít az önazonosság megtalálásában, kiváltképp egy olyan gazdag örökséget hordozó helyszínen, mint Kőszeg. Azért született meg ez a könyv, mert kollégáimmal úgy éreztük, hogy a páratlan humán, építészeti, zenei és irodalmi hagyományt meg kell mutatni az olvasóknak, azoknak is, akik nem böngésznek akadémiai szakfolyóiratokat, de kíváncsiak a városra.*”[2] A kutatók célkitűzése tömören az volt, hogy rekonstruálják és értelmezzék „*a különleges paloták, házak tulajdonosainak, lakóinak egyéni életútját, karrierjét, társadalmi presztízsét, kapcsolatait, gazdasági helyzetét, gondolkodásmódját, értékvilágát. (...) A társadalomtörténet mellett a művészeti, tudományos, irodalmi és zenei hagyaték is a kutatás integráns részét képezte.*”[3]

A kutatás során alkalmazott módszertanról a szerzők a könyvben nem írtak, de a kutatócsoport által üzemeltetett honlapon részletesen olvashatunk erről: *„Interdiszciplináris megközelítést alkalmazunk, amelybe bevonjuk a társadalom és kultúrtörténeti, történeti antropológiai és szociológiai módszereket. Arra törekszünk, hogy amennyire ezt a fellelhető levéltári források lehetővé teszik, rekonstruáljuk a mindenkori lakók hétköznapi életének egyes mozzanatait, kommunikációs eszköztárukat, életmódjukat. Az egyéni életutak elemzéséhez antropológiai kutatási módszereket alkalmazunk.”*[4]

1 Miszlivetz, 2019. 7. p.
2 Mátay, 2019. 11. p.
3 Mátay, 2019. 12. p.
4 http://szimbiozis.com/2019/04/17/beszelo-hazak/ utolsó elérés: 2020.01.24.

A történeti munkáktól megszokott problémacentrikus kutatás helyett *A Kőszegi történetek* esetében tehát inkább egyfajta „akció-történetírásról" van szó: a múlt feltárásán keresztül a szerzők hozzá akarnak járulni a kulturális örökség fenntartásához és megszólaltatásához, illetve az adott közösség identitáskeresésének folyamatában is támpontot nyújtanának. Emellett pedig a honlapon azt ígérik, hogy a feltárt forrásokat rövidesen a történészek számára is hozzáférhetővé teszik: „*olyan társadalomtörténeti adatbázist hozunk létre történészek és szociológusok számára, amilyen a helyi társadalomról eddig nem állt rendelkezésre. (…) A munka során olyan adatbázist építünk, amely a tér lakóira vonatkozó, a helytörténeti irodalomból és a levéltári dokumentumokból nyert információkat tartalmazza. Az adatbázis részei térképek, táblázatok, metszetek és fotók.*"[5]

Vizsgáljuk meg ezek után a könyv műfaját. A cím sejteti egyrészt, hogy a könyv elbeszélések sorából épül fel, másrészt a hagyományos helytörténeti munkákra is utal, ám az azoktól való elhatárolódást is kifejezi. A kutatók ugyanis nem Kőszeg történetét írták meg, hanem kőszegi történeteken keresztül, pontszerűen irányítják rá a figyelmet a város múltjának egy–egy részletére. Az egyes tematikus fejezetekben tehát Kőszegen született személyek sorsát, hosszabb-rövidebb ideig Kőszegen lakott egyének életútját, a városban zajlott különleges eseményeket mutatnak be a szerzők. Az egyes történeteket pedig részben a felvetett témák, részben az emlékezethelyekként is funkcionáló kőszegi házak hívják elő. Pontos műfaji meghatározást tehát nehéz adni, a történettudomány módszertani újításait felhasználva, a mikroléptéken mozogva, a városlakókat a középpontba állítva a helytörténet, a kultúrtörténet és a várostörténet egyfajta elegyét alkotják meg a szerzők a városmonográfiában.

A kötet szerkezetileg hat fejezetre tagolódik; az egyes fejezeteket rövid bevezetők előzik meg. Bár találóbb előzetesként tekinteni rájuk: apró részleteket villantanak fel az alfejezetekből, mely részletek viszont önmagukban nem mindig értelmezhetőek. A fejezetek alfejezetekre bomlanak, szám szerint 29 alfejezetből áll a könyv.

Az egyes fejezeteket alkotó alfejezetek sem időben, sem a megszólított szereplőket tekintve nem kapcsolódnak, általában csak a központi téma – pl.: vallás, határ, oktatás – fűzi össze őket. Egy szélesebb közönségnek szánt könyv esetén ezt jó megoldásnak tartom, hiszen így jól kidomborodik a kőszegi élet színessége, a városlakók sokfélesége. A kötet írásainak zöme 18–20. század közötti eseteket dolgoz fel, de olvashatunk a 17. századi kőszegi rekatolizációról, a kőszegi határt feldolgozó alfejezet pedig a 12. századtól szemlézi a határ használatával kapcsolatos forrásokat.

Vegyük most sorra, milyen témákat érint a könyv és hogyan vizsgálják az egyes eseteket a kutatók. A kötet, mint említettem, hat fejezetre oszlik, a fejezetcímek azonban csak utalnak a feldolgozott tematikára: I. Határesetek, II. Érkezők és távozók, III. Különcök, IV. Utak Istenhez, V. Iskolaváros, VI. Kiválók. Az alfejezetek címei, akárcsak a fejezetcímek, figyelemfelkeltőek, de csak sejtetik a tárgyalt eseteket. Bár az alfejezetek esetében jó elgondolás volt figyelemfelkeltő, olykor meghökkentő címeket adni, a fejezetcímeket viszont érdemes lett volna pontosítani, hogy a tartalomjegyzékből egyértelműbbé váljon, milyen témákról olvashat az érdeklődő.

Az első fejezet Kőszeg határvárosként betöltött szerepét és funkcióját mutatja be. Az első alfejezetben az Ottlik-életmű meghatározó alkotásáról, az Iskola a határon című regény helyszínéről olvashatunk, a 19–20. század folyamán többször átnevezett „katonaiskoláról". A városhatár-országhatár című fejezet már évszázados keretek között elemzi a város településhálózatban elfoglalt helyzetét. Az első fejezet utolsó alfejezetében a szerzők a városi turizmus 19. század végi kibontakozását veszik górcső alá, elemzik a város gazdasági helyzetét és érintik a természetjárás európai kultúrtörténetét.

A második fejezetben olyan eseményekről olvashatunk, amikor a kisvárosba hírességek, uralkodók látogattak, vagyis ezeken az alkalmakon a város lakói erőn felül törekedtek a város lehetőségeinek kedvező színben való feltüntetésére. Bár a történeteket olvasva kiderül, hogy a Kőszegre látogatók számára ezek az utazások nem számítottak kiemelkedő eseménynek, magának a kőszegi lakosságnak ezek az alkalmak „*a kollektív tudat és emlékezet kiemelt pontjait jelentették.*"[6]

5 http://talkinghouseseurope.com/rolunk/ utolsó elérés: 2020.01.24.
6 Sz. n., 2019. 38. p.

A harmadik fejezetben olvashatunk Tatay Sándor író Kőszegen működtetett sikeres „grafológus" műhelyéről; Sigray Jakab grófról, aki inkább csak véletlenül, mint elszántságból csatlakozott a Reformátorok Társaságához; Mary Allison-Walters angol kémnőről, aki a férje után maradt kőszegi örökségéhez ragaszkodva esett a szovjetek fogságába; Hajek Sári színházi rendezőről, aki amerikai propagandakörúton népszerűsítette a magyar kultúrát, később pedig egy kanadai–francia kémnővel került kapcsolatba; gróf Erdődy Tamás kamarás és szárnysegédről, aki Kőszegen a tűzoltó csapatok tevékenységét irányította; a kőszegi magisztrátus két tagjáról, akiket házasságtörés vétségével vádoltak; végül pedig báró tsoóri Mecséry Dániel katonai pályafutását ismerhetjük meg.

A negyedik fejezet első alfejezetében a szerzők Székely László apátplébános életrajzát és kőszegi működését mutatják be. Vele kapcsolatban állt Linksz Izsák rabbi, akinek az életét és tágabban a kőszegi zsidóság 20. századi sorsát a következő alfejezetből ismerhetjük meg. A könyv legtalányosabb alcíme alatt (Szögletes disznó a kottatárban) a kőszegi karnagyok működéséről olvashatunk. Emellett pedig két kőszegi műemlék, a Jézus Szíve-templom és a Szentháromság-szobor létrejöttének története is feldolgozásra került. A fejezet a kőszegi evangélikus közösség 17. századi történetét vizsgáló alfejezettel zárul: a jelzett időszakban a helyi evangélikus és katolikus közösség között szinte állandóak voltak a konfliktusok, végül pedig az érsek katonai erővel szerezte vissza a kőszegi katolikusok számára a templomot.

Az ötödik fejezetben megismerkedhetünk a kőszegi gimnáziumnak a költészet terén is jeleskedő, a nyelvújításban résztvevő tanáraival, diákjaival; olvashatunk továbbá az ország első árvaházáról, mely Kőszegen jött létre és az árvák oktatásában is jelentős szerepet töltött be; Kodály Zoltán kőszegi látogatásáról, mely alkalom a szerző szerint a kodályi zenepedagógia ihletője volt; Horváth László francia–latin szakos tanárról, aki „magas szintű tárgyi tudásával", „kitűnő pedagógiai érzékével" tűnt ki kollégái közül.

Az utolsó fejezet a „Kiválók" címet kapta, ugyanakkor a szerzők is megjegyzik, hogy ennél a résznél volt a legnehezebb eldönteni, kiket soroljanak a kiválók közé, ilyen szempontból talán nem ez a cím volt a legjobb választás. Itt írnak Festetics Imréről, akire a genetika feltalálójaként tekinthetünk; Chernel István ornitológusról mint lokálpatriótáról és a síelés hazai meghonosítójáról olvashatunk; megismerhetjük a Kőszegen nehezen meggyökeresedő zsidó Schey család tagjainak üzletei sikereit is; emellett pedig Kristóf Ágota munkásságáról és Görög Sándor iskolai éveiről is olvashatunk, akinek zsidó származású gyermekként a verbita Misszióházban sikerült elkerülnie a vagonírozást. Ugyancsak ebben a fejezetben kap helyet a kőszegi 11. órai harangozás története, ez az alfejezet viszont aligha illeszkedik a híres kőszegieket tárgyaló fejezetbe.

A fejezetek után forrás- és irodalomjegyzék tájékoztat a felhasznált és feltárt iratok, szakirodalom köréről az egyes alfejezetek sorrendjében. A levéltári források – Kőszeg Város Polgármesteri Hivatalának iratai, Kőszegi Járásbíróság iratai, Kőszeg Város Számvevőségének iratai, Kőszeg Város Adóhivatalának iratai, törvénykezési jegyzőkönyvek, tanácsülési jegyzőkönyvek, oktatási intézmények iratai, egyes családok iratai – mellett önéletírásokat, sajtóanyagokat is áttekintettek a szerzők. Az utolsó lapokon név- és tárgymutató áll. Összegzés nem készült a könyvhöz, néhány lezáró gondolatot talán érdemes lett volna az utolsó fejezet után beilleszteni.

Mint említettem, egy–egy alfejezetnek máshol kellett volna helyet szorítani, esetleg új fejezetet nyitni a kevésbé illeszkedő részeknek. A kőszegi karnagyokról szóló alfejezet, a Kodály és Liszt látogatásáról, illetve a harangozásról szóló részek nem illenek az adott fejezetbe, ezek megkívántak volna egy a kőszegi zenei életről szóló fejezetet. Az Érkezők és távozók című fejezet is inkább Ferenc József személyéhez kötődik, hiszen két alfejezet is az uralkodó kőszegi látogatásaihoz kapcsolódik.

Az egyes alfejezetek szerkezete némiképp eltérő, míg például az árvákról szóló fejezetben alaposan kibontja az árvaellátás kultúrtörténetét Mátay Mónika mielőtt a kőszegi árvaház történetére térne át, addig a Liszt Ferencről szóló alfejezetben inkább csak a kőszegi koncertet, Liszt Magyarországhoz való kapcsolódását ismerhetjük meg, de arról nem értesülünk, hogy kik alkották a kőszegi közönséget, vagy épp kiknek volt lehetősége a korszakban a hangszerszeres zenetanulásra. Elmaradt az alfejezetek ilyen szempontok szerinti egységesítése.

A karnagyokról és a kőszegi harangozásról szóló alfejezetek célját jobb lett volna pontosítani, mert az olvasónak könnyen olyan érzése támad, hogy Mizsei Zoltán túl sok a kiinduló tematikához köthető témát akart megragadni, ami töredékessé teszi az alfejezeteket. A „szögletes disznóról" szóló fejezetben domborodik ki ez leginkább, hiszen egy, a kottatárban talált rajz révén akarta a szerző összekötni a karnagyok működését a második világháború eseményeivel, ami ebben az alfejezetben, úgy vélem, nem volt teljesen indokolt. A rajz szimbolikus értelmezése és a második világháborúval való egyértelmű összekapcsolása sem volt szerencsés választás, ugyanis annak ellenére, hogy a gyermekrajz valóban a második világháború idején készült, nem biztos, hogy azért került megőrzésre, mert a karnagy különleges szerepet szánt neki, vagy tényleg a háború metaforáját akarta megrajzolni benne a kisiskolás Gábor Tivadar.

Amint láthattuk, az egyes alfejezetek főszereplői többségében kőszegi kötődésű személyek: tudósok, írók, katonák, zenészek, egyházi személyek, uralkodók, kémek. A város és épületei – mint a történések helyszíne – minden alfejezetben egyszerre passzív háttérként és az eseményeket alakító szereplőként is jelen vannak. A könyvben bemutatott személyeket, eseményeket illetően egyetlen hiánya támadhat az olvasónak: csak a kőszegi harangokról szólva tesznek említést Kőszeg 1532. évi ostromáról, pedig Jurisics Miklósnak és a kőszegi ostromnak is igazán szentelhettek volna egy alfejezetet, hiszen a Kőszeget behatóan nem ismerő közönségnek ez az egyetlen jól ismert, a kisvároshoz köthető név és esemény.

Mint említettem, számos életrajz került be a kötetbe, ugyanakkor az életrajzok jelentős része túlmutat önmagán. Linksz Izsákról olvasva beleláthatunk a 20. század elején a legtöbb zsidó közösséget érintő problémába (a zsidó hagyományokat elhagyó utódok, a cionizmushoz való viszonyulás, a zsidóüldözésre adott válaszok és annak következményei). Hajek Sári pályája a női emancipáció kezdeteire világít rá. Kristóf Ágota élete az 1956-os emigránsok megpróbáltatásait, a hazájukat elhagyók nehézségeit illusztrálja. A Schey családról pedig így ír Mátay Mónika és Söptei Imre: „*ha a vidéki zsidóság a fővárosiak mellett a történeti érdeklődés középpontjában állna, a Scheyekről már minden bizonnyal vaskos monográfia készült volna. Karriertörténetük tökéletesen illeszkedik a Bácskai Vera által rajzolt pesti üzleti portréba, ahol a hosszú életű, több generáción át sikeres, határozott gazdasági stratégiát képviselő vállalkozók több lábon állnak, új tervekkel lépnek fel, s ha kell, gyorsan változtatnak.*"[7]

Az önéletírásokból és naplókból beillesztett részletek mind terjedelmüket, mind az idézet tartalmát tekintve általában megfelelően lettek kiválasztva és elhelyezve a szövegben, így a személyes történelem átélését segítik. Számos alfejezetekben láthatunk emellett az adott témakörhöz kapcsolódó rajzokat, fényképeket, képeslapokat.

Bár a szerzők megfelelő forráskritikával kezelik az egyes eseteket, a Piactéri titkolt szerelmek című alfejezetben a Fournierről és állítólagos törvénytelen fiáról szóló részben érdemes lett volna elhatárolódni az óvatos véleményalkotástól is. Söptei Imre szerint a tanúkihallgatások egybehangzóan állítják, hogy Salamon Sámuelné Stettner Erzsébet Mátyás nevű fia nem második férjének a gyermeke, hanem szeretője, Johannes Fournier ejtette teherbe az asszonyt. Ezek alapján Söptei így zárja az eset tárgyalását: „*Nem tudták végigvinni az eljárást, ítélet sem született. Ha valamilyen vádat összeállítottak és felterjesztették, azt a legfelsőbb helyen hátráltatták, ha kellett, maga az uralkodó utasította vissza. Így, bár kétségeink alig lehetnek az üggyel kapcsolatban, a fejezetcímben használt kérdőjel jogos.*"[8] Annak ellenére, hogy alapvetően egy szélesebb közönségnek szánták a szerzők a könyvet, épp az ilyen eseteknél lett volna lehetőség arra, hogy kibontsa a kutató, miért nehéz az ehhez hasonló típusú forrásokat felhasználni, értelmezni. Vagyis itt a gyermek származásának taglalása helyett arra kellett volna helyezni a hangsúlyt, hogy milyen motivációk állnak egy–egy tanúvallomás megszületése mögött, miért nem hallgathatta ki a városi bíróság a nemeseket, mennyire szokatlan helyzet egy szolgáló életében, mikor a bíróság előtt kell megnyilvánulnia. Ugyanitt a magzatelhajtás témakörét is célszerű lett volna alaposabban kifejteni, kultúrtörténeti megközelítéssel beágyazni, hiszen a korszak velejárója volt ez a gyakorlat, amely mind a nő, mind a magzat életére kifejezetten veszélyes volt, és akár mindkettőjük esetében halált vagy maradandó károsodást okozhatott.

7 Mátay – Söptei, 219. 208–209. p.
8 Söptei I. 2019. 96.

A kutatás eredményeiről egy honlapon (http://talkinghouseseurope.com) is tájékozódhatunk, olvashatunk. Noha, a könyvben nincs említés a weboldal létezéséről, az érdeklődőknek érdemes a világhálón elérhető adatok közt is keresnie, ha még teljesebb képet szeretnének kapni a város múltjáról, hiszen számos további a kutatáshoz kapcsolódó anyagot találhatnak az oldalon. A honlapon egy térképről érhetjük el a kutatás tárgyát képező házakat, így ezeket a településen is el tudjuk helyezni. A térképnek nyomtatott változata sajnos nem készült, az említett házak térképen való megjelenítése tehát hiányzik a könyvből. Emiatt az olvasó a makrotörténeti eseményeket kibontó fejezetekből nem érzi, hogy Kőszegen valójában néhány utcához kötődött a szereplők élete, annak ellenére, hogy később akár másik kontinensen is megfordulhattak. Térkép híján a „les points de mémoire" (emlékezethelyek) alkalmazásának módszere sem válik világossá az olvasó előtt. A weboldalon viszont jól látszik, hogy milyen sokféle történetet és eseményt sűrít egy–egy ház, néhány kattintással előhívhatóak a házról a kapcsolódó fényképek, a ház tulajdonosaira is külön linkek mutatnak, a könyvben csak röviden idézett naplóbejegyzések teljes terjedelmükben olvashatóak, továbbá kapcsolódó előadásokat is megnézhet az érdeklődő. A honlapon a jövőben érdemes volna egy olyan táblát is készíteni, ahol az olvasó az egyes szereplők közti kapcsolatokat vizuálisan is áttekintheti, hiszen végigolvasva a könyvet, láthatjuk, hogy nem csak a város, a házak, de gyakorta rokoni, baráti szálak, egy-egy városi esemény is összekötötte a könyv szereplőit. Esetleg erre is érdemes lett volna reflektálni, hogy kik alkották azt a szűkebb csoportot a városlakók között, akik fontos szerepet töltöttek be a város életében vagy kiemelkedő sikereket értek el pályafutásuk során.

Úgy gondolom, a kitűzött célt, hogy a kulturális örökséget komplex módon kell bemutatni, illetve, hogy a város múltját a Kőszeg iránt érdeklődő turistáknak, a helyi lakosoknak is elérhetővé kell tenni, megfelelően teljesítették a szerzők. Annak ellenére, hogy nem a szűk szakmának íródott a könyv, a kutatók éltek a léptékváltás módszertanával, emellett az egyéni sorsokon keresztül is társadalmi csoportok helyzetét igyekeztek megvilágítani. Amennyiben a sorozat következő köteteiben még inkább törekszenek a szerzők arra, hogy az egyes fejezetekben szervesen kapcsolódó írások kapjanak helyet, az egyes alfejezetekben pedig egyenlő mértékben jelenjenek meg kultúrtörténeti bevezető vagy összegző gondolatok, úgy bizonyára egy olyan igényes, érdekes, a nagyközönségnek szóló városmonográfia-sorozatot sikerül a kutatóknak létrehozniuk, amelynek valóban sikerül megszólaltatnia a kevésbé ismert múltú kis- és középvárosokat.

Kovács Evelin

TUDÓSÍTÁSOK, HÍREK

A SZOMBATHELYI JOGSZOLGÁLTATÁS ÉVSZÁZADAIBÓL. KITHONICH JÁNOS HALÁLÁNAK 400., A POLGÁRI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS KEZDETÉNEK 150. ÉS A SZOMBATHELYI TÖRVÉNYSZÉK MŰKÖDÉSÉNEK 130. ÉVFORDULÓJA TISZTELETÉRE RENDEZETT TUDOMÁNYOS EMLÉKÜLÉS.
Szombathely, 2019. december 20.

2019 decemberének egyik utolsó, mondhatni záró tudományos eseménye volt a Szombathelyi Törvényszéken december 19-én tartott emlékülés, amely címe szerint „A szombathelyi jogszolgáltatás évszázadaiból" adott nagyívű áttekintést. De miért ez a késői időpont? Nem másért, mint Kithonich János jogtudós halálának 400. évfordulója alkalmából. Az ő szombathelyi kötődéséről, itteni ügyvédi működéséről, csak kevesen tudnak, ám a jogtörténészek előtt jól ismert személyiség. Mindenesetre saját korán messze túlmutató jelentőségre tett szert: tisztelői a „splendida iuris praxeosque patriae lucerna" (a hazai joggyakorlat fénylő lámpása) jelzővel illették.

Dr. Andor Szabolcs, a Szombathelyi Törvényszék elnöke nyitotta meg a felolvasó ülést. Emlékeztetett, hogy a bírói függetlenség alkotmányjogi alapelvének kimondásának is kerek évfordulóját ünnepeljük: az 1869. évi IV. törvénycikk mérföldkő a polgári igazságszolgáltatás megteremtésének útján. Sőt, a szombathelyi törvényszéknek is kerek évfordulója volt; éppen 130 évvel ezelőtt kezdte meg működését.

Az előadói gárda összetétele jól tükrözte a tudományszakok közti szoros kapcsolatot: két jogász és két történész ismertette ennek a hosszú útnak néhány fontos állomását.

Elsőként dr. Gedeon Magdolna, a Miskolci Egyetem docense beszélt Kithonich Jánosról. A 17. század kormányzati, jogalkotási és politikai környezetében helyezte el a jogtudóst, méltatta elméleti tevékenységét. Legnagyobb hatású műve az 1619-ben megjelent „Directio methodica" című kommentár Werbőczy Hármaskönyvéhez. Ez szinte azonnal átment a napi használatba, és a továbbiakban, egészen a reformkorig nélkülözhetetlen kézikönyve volt a hazai jogászságnak. Hamar lefordították magyarra – Kászoni János adta ki Váradon 1647-ben –, kivonatokat, másolatokat készítettek belőle. Az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárában nyolc „Excerpta Kitonicsiana", többé-kevésbé magánmunka lelhető fel, nem beszélve más könyvtárak gyűjteményeiről. Kithonich munkájának előnye kortársaival, pl. Baronyai Decsi János elvont elméleti irányultságú „Syntagma ..."-jával szemben a gyakorlatiassága, közvetlen használatra alkalmassága volt.

Kithonich ezt a gyakorlati irányultságát minden bizonnyal szombathelyi tartózkodása idején szerezte. A felolvasó ülés második előadója, dr. Dominkovits Péter levéltáros–történész Kithonich életének ezt az időszakát vette beható vizsgálat alá. Dominkovits már az általa írt, közelmúltban megjelent Szombathely-monográfiában felhívta a figyelmet Kithonichra. A Horvátországból, Kosztanica városából származó nemes valószínűleg a győri püspök – Szombathely földesura – támogatását élvezve jött a városba, vállalt tisztséget, többek között várnagyi és iskolamesteri posztot is betöltött, majd házassága révén a helyi elitbe került. Ügyvédként folyamatosan kimutatható szereplése a vármegyén és a városi tanács előtt egyaránt. Eme gyakorló jogászi tapasztalat sűrűsödik össze élete vége felé megfogalmazott kézikönyveiben.

Ezidáig kevesen tudtak arról, hogy ilyen jelentős személyiség – szombathelyi ügyvédségből a királyi jogügyigazgatóságra emelkedett; ennek a tisztségnek mai megfelelője talán a főállamügyészség – alakította a város politikai és társadalmi életét. Feiszt György nyugdíjas levéltáros, mintegy tovább szűkítve a vizsgálatok látószögét, éppen az itteni tartózkodásának nyomait, bizonyítékait kereste. Az előadás, ahogy a címe hangsúlyozza, kísérletnek tekintendő, s mint ilyen, végeredménye további megerősítésre szorul, ez azonban semmit nem von le érdekességéből. Az egykorú és közel egykorú adójegyzékek, házösszeírások szórványos adatait összevetve kiderült, hogy hol állhatott Kithonich egykori lakóháza a mai főtéren.

A tematikában nagy időbeli ugrást, de egyúttal a jelen korhoz való közeledést jelentett dr. Baráth Attilának, a Körmendi Járásbíróság elnökének előadása, amelyben a Szombathelyi Törvényszék 130 éves működését foglalta össze. Szó esett az épületről is, de főleg a személyekről. Azokról a bírákról, jogászokról, akik hűségesen szolgálták a jog és igazság ügyét, vállalva akár a politikai meghurcoltatást is.

Az előadáshoz kis kamarakiállítás kapcsolódott, amely bemutatott néhány a korhoz köthető levéltári és könyvtári dokumentumot: formulagyűjteményt, széljegyzetekkel ellátott Tripartitumot, a Directio több egykorú, illetve reprint kiadását.

Köszönet illeti a szervezőket és segítőiket: a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára, a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár munkatársait, továbbá a Magyar Jogászegylet Vas Megyei Szervezete és a Vas Megyei Ügyvédi Kamara vezetőségét, akik támogatásukkal lehetővé tették ezt a konferenciát.

(Kóta Péter)

SZILÁRD BIERNACZKY: DIE BRAUT HEISST INA-KULLU-OZORO (EIN AUTODIDAKTISCHER UNGARISCHER ETHNOLOGISCHER BODENFORSCHER GRÜNDET FAMILIE IM 19. JAHRHUNDERT IN AFRIKA. ZUM 200. JUBILÄUM DER GEBURT VON LÁSZLÓ MAGYAR)

László Magyar, dessen das 200. Jubiläum seiner Geburt 2018 gefeiert wurde, betrat eigentlich in Verbindung mit diesem vorzüglichen Ereignis die Weltliteratur. Die ausgezeichnete angolische Dichterin, Ana Paula Tavares schrieb nämlich ein für heute bereits in mehreren europäischen Sprachen lesbares Poem über die Geschichte der mit einer afrikanischen Frau geschlossenen Ehe von László Magyar. Dieser Beitrag enthält die ungarische Übersetzung des Gedichtes, die hinzugefügten volkskundlichen Fußnoten bzw. die Buch- und Tagebuchauszüge und Briefteile von László Magyar, in denen die Fürstin Ina-Kullu-Ozoro, die Tochter des einstigen angolischen Herrschers von Ovimbundu Kajája-Kajangula, die Mutter der Kinder von László Magyar erwähnt ist.

ROSANA ŠKRGULJA: HEILIGER QUIRINUS UND SISAK

Dank der Lage an den Haupthandelstraßen der auf den Ruinen der uralten Segestica errichteten Siscia (heute Sisak, Kroatien) wuchs sich zu einer der bedeutenden Städte im Römischen Reich heraus. Im Laufe der Expansion des Christentums im 3. Jahrhundert wurde die Siedlung bald auch zu Bischofsitz. Auch der später heiliggesprochene Quirinus bekleidete das Bischofsamt, den der Statthalter Maximus im Laufe der Christenverfolgug verhaften und in die andere bedeutende Stadt Pannoniens, nach Savaria (heute: Szombathely) bringen ließ, um Exempel statuierend Recht über ihn zu sprechen. In Sisak erhielt sich relativ wenige Spur von Quirinus-Andenken und der Pflege der Traditionen.

GABRIELLA GÁSPÁR: BESITZBEERBUNG DER FRAUEN IM GESCHLECHT NÁDASD ANHAND DER QUELLEN AUS DEM 14. JAHRHUNDERT

Die Verfasserin beschreibt in ihrem Beitrag, wie die Verwandschafstbeziehungen – anhand der Urkunden inbezug auf Geltendmachung der weiblichen Sonderrechte – zu analysieren sind. Die in den Quellen dokumentierten Praxen gehören zum Bereich des ehelichen Vermögensrechtes und beziehen sich auf die Herausgabe des Quartalitiums, der Widerlage, der Mitgiftimmobilien oder zur Fassung von diesbezüglichen Ansprüchen, Zugeständnissen usw. Die rechtsgeschichtliche Analyse der Dokumente ermöglicht nicht nur das Präzisieren der Verwandschaftsbeziehungen, sondern trägt auch zur Erschließung der praktischen Charakterisitka des ehelichen Vermögensrechtes innerhalb der einzelnen Familien aus dem 14. Jahrhundert bei.

ZSUZSANNA HORVÁTH: PORTRÄT VON DREIEN GELEHRTEN – DEZSŐ KERECSÉNYI, LÁSZLÓ ETTRE, ISTVÁN REIMAN – AUS DER GESCHICHTE DES GYMNSASIUMS ZU SZENTGOTTHÁRD

Das 125-jährige Gymnasium zu Szentgotthárd erwarb stolzen Ruf für seine einstigen Schüler. Dezső Kerecsényi (1898–1945) war als Literaturforscher tätig, er war der Verfasser einer Monographie über Ferenc Kölcsey und schrieb mehrere Studien. László Ettre (1922–2010) war ein berühmter Verterter eines neuen Wissenschaftszweiges: der Chromatographie, die Spitze seiner Laufbahn erreichte er in den Vereinigten Staaten. István Reiman (1927–2012) Mathematiker, Universitätsprofessor unterrichtete Generationen der Jugendlichen und bereitete ihren wissenschaftlichen Beruf vor. Er machte die ungarische Manschaft für die Internationale Studentenolympiade in Mathematik bereit.

PÉTER NÉMETH: „DER WUNDERBARE GLANZ DES GEWALTIGEN WASSERSPIEGELS“ (EIN BLICK AUF DIE JAHRE AM BALATON VON SÁNDOR DÖMÖTÖR)

Der Verfasser schrieb bereits Artikel in der Zeitschrift Vasi Szemle über den Etnograph und Museumdirektor zu Szombathely, Sándor Dömötör. Sándor Dömötör leitete den Sommer 1955 mit Lajos Kuntár einen ethnographischen Weiterbildungslager im Komitat Veszprém. Die Dokumente dieses Kurses sind im Heft Nr. 2. der Folge 2013 auffindbar. Der Verfasser machte jetzt eine Auswahl aus den an Balaton hängenden Werken von Sándor Dömötör, damit eine Art Porträt auch aus den sich an den See knüpfenden Erlebnissen des Etnographen zustande komme. Er begann seine Laufbahn 1936 als Kassier eines Erholungsheimes in Balatonkenese, er publizierte daneben. Hier erscheint wieder – etwa nach einem Jahrzehnt – seine Verserklärung, die er als Kriegsgefangene schrieb. Heimgekehrt erwartete ihn geistiges Leben, er nahm auch an den Arbeiten der Nummer des Blattes Balatoni Kurir teil. Von dem Ufer des Sees her führt sein Weg weiter ins Savaria Museum.

OTTO MOLNÁR: IVES DE DARUVÁR (1921–2018) ALS FRANZÖSISCHER KATOLIKER IM DIENST VOM UNGARTUM

Die biographische Studie legt vor, wie ein ungarfreundlicher Fremde mit französischer Herkunft und europäischem Bewußtsein seinen Platz im stürmischsten Jahrhundert unserer Geschichte findet. Der Verfaßer berücksichtigt neben der Authentizität der historischen Fakten auch die Entfaltung der Persönlichkeit von Ives de Daruvár und macht seine Biographie zu persönlicher zeitgeschichtlicher Zeugenschaft unseres 20. Jahrhunderts.

JÓZSEF GÁL: KRONIK DES VEREINS DER MUSIKLIEBHABER ZU SZOMBATHELY (DIE LETZTEN JAHRE, 1910–1914)

Der Beitrag stellt die Kronik der ernsten Musik in den ersten zwei Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts in Szombathely dar. Die Geschichte der ersten zwei Jahrzehnte des Vereins der Musikliebhaber zu Szombathely ist in den 5-6. Nummern 2012 und in der 3. Nummer 2019 der Zeitschrift Vasi Szemle in der Bearbeitung des Verfassers lesbar. Der Abschluß enthält gleicherweise – wie in den ersten zwei Teilen - die ertönten Musikwerke, die Künstler und die Würdigung der Konzerte und die Konflikte im Verein. Er beruft sich aufs Musikleben während des ersten Weltkrieges, auf die Musikprogramme in der Räterepublik sowie auf den ab Herbst 1919 wiederorganisierten Kulturverein im Komitat Eisenburg (Vas), als dessen Musikfachabteilung innerhalb des Kulturvereins die Organisation des Musikprogrammes der Stadt und die Vorlegung der ernsten Musikprogramme fortsetzte. In der Beilage des Beitrages zählt er die Komponisten der an den Konzerten ertönten Werke und die Namen derer Vortragenden auf.

ANTAL POLGÁR: BAUGESCHICHTE DER „MÜNDUNGSKUNSTDAMMES“ AN DER KLEINEN RAAB (KIS-RÁBA) (DAS SCHLEUSENWEHR IN NICK ALS SCHLÜSSEL DER WASSERBEWIRTSCHAFTUNG VON RÁBAKÖZ)

Das Schleusenwehr in Nick wurde 1930-1932 errichtet. Seine Funktion besteht darin, daß es den Wasseranspruch des Wassernachschubsystems vom kleinen-Raab-Wasenbereich (Kis-Rába-Hanság) her befriedige. Das im Abflußquerschnitt vom 68+500 Laufkilometer der Raab befindliche Großobjekt übermittelt das Wasser gravitationsweise durch die Stauung des Flusses ins etwa 405 km lange Kanalsystem der kleinen Tiefebene (Kisalföld). Das im Staatsbesitz befindliche Wehr wird von der Nordwestdanubischen Direktion für Wasserwesen in Betrieb und instand gehalten. Die Wasseranlage bestand im Laufe der vergangenen 88 Jahre mehrere Erneuerungen. Seine Grundfunktion beibehalten versieht es noch zurzeit seine Aufgabe, ergänzt mit den den Anforderungen entsprechenden beigefügten Ausnutzungen.

KÁLMÁN SZÉLL: „STERNE, STERNE, GLÄNZT WUNDERBAR…“ – GEDANKEN AB 2011. TEIL 2.

Ich publizierte bereits eine Zusammenstellung aus meinen früher erschienenen Mitteilungen, Büchern, meinen mir in der Einsamkeit eingefallenen Gedanken – in meinem 85. Lebensalter – mit dem Titel „*Aus dem Staub eines langen Weges stammt mein Mantel*“ (Vasi Szemle, 2011. Nr. 2. 131-154.). Jetzt teile ich den Lesern – nunmehr 94 Jahre alt – die sich seitdem in mir angesammelten Gedanken. Ich glaube, hoffe unverändert, daß man in der beschleunigten Geschichte noch heute Zeit zum Nachdenken braucht und die horizontale Oberflächlichkeit des alltäglichen Lebens nicht verbirgt, ganz im Gegenteil die Erkennung der vertikalen Zusammenhänge nicht vernichtet. Der Geist (Gedankenwelt) nämlich ist – im Gegensatz zu dem Material – zugleich zu Eigenbewegung, Zunahme und individueller Inspiration von anderen Geistern fähig. Mögen die Leser meine Gedanken entweder annehmen oder abweisen, können sie derer Empfänger überleben. Über ihr virtuelles Überleben hinaus können dadurch unsere Gedankenwelt, Auffassung und Kultur bereichern, kolorieren.

PÉTER BALOGH: JÁNOS HECKENAST (1936–2019)

János Heckenast Architekt, Doyen des Architektenberufes, die allgemein verehrte Persönlichkeit und Fachmann der Stadt verstarb am 17. Oktober 2019. Der Nekrolog legt über seine Planungs-, urbanistische, fachliteraturische Tätigkeit Rechenschaft ab. Der auch im öffentlichen Leben aktive Architekt war Jahre lang in verschiedenen Vereinen, Berufsorganisationen tätig, wie Z. B. an der Sommeruniversität Savaria für Urbanistik, deren einer der lokalen Organisatore war. Unter Ägide des Populärwissenchaftlichen Vereins (TIT) hielt er etwa tausend Vorträge ab. Die Zeitschrift Vasi Szemle nimmt von einem Mitarbeiter Abschied, der ab 1963 bis zu seinem Tode die Redaktionskommission verstärkte.

SZILÁRD BIERNACZKY: THE BRIDE INA-KULLU-OZORO
(In the 19th century, a self-taught Hungarian ethnological field worker establishes a family in Africa. On the 200th anniversary of the birth of László Magyar)

László Magyar, whose 200th birth anniversary was celebrated in 2018, has essentially entered the world literature with this famous event. After all, the excellent Angolan poetess Ana Paula Tavares has created a poem about the history of László Magyar's marriage to an African woman, which can now be read in several European languages. This publication contains the Hungarian translation of the poem, the ethnographic notes attached to it, and excerpts from László Magyar's book, diary excerpts and letters that mention Princess Ina-Kullu-Ozoro, the daughter of then ruler of the Ovimbundu of Angola, Kajája-Kajangula, the mother of László Magyar's children.

ROSANA ŠKRGULJA: SAINT QUIRINUS AND SISEK

Built on the ruins of prehistoric Segestica, ancient Siscia (today: Sisak, Croatia) has grown into one of the major cities of the Roman Empire due to its location along major trade routes. Following the spread of Christianity in the 3rd century, the settlement soon became an episcopal seat. Quirinus, who was later ordained a saint, was the bishop of Siscia. He was captured by Maximus during the persecution of Christians and to Savaria, another important city in Pannonia (today: Szombathely), to be judged there to set an example. Relatively few memories and traditions of St. Quirinus have survived in the town of Sisak.

GABRIELLA GÁSPÁR: WOMEN'S LAND PROPERTY INHERITANCE IN THE NÁDASD FAMILY BASED ON 14TH-CENTURY SOURCES

In her study, the author shows how kinship relations can be analyzed in the Nádasd family on the basis of the 14th-century charters on women's special rights. The practices documented in the sources fall within the scope of matrimonial property law and the issuance of women's quarters, women's share, dowry, or related claims, concessions, etc. The legal-historical analysis of the documents not only makes it possible to clarify the kinship, but also contributes to the exploration of the practical features of 14th-century matrimonial property law within certain families.

ZSUZSANNA HORVÁTH: PORTRAITS OF THREE SCIENTISTS – GYÖRGY KERECSÉNYI, LÁSZLÓ ETTRE, ISTVÁN REIMAN – FROM THE PAST OF SZENTGOTTHÁRD HIGH SCHOOL

The 125-year-old Vörösmarty Mihály High School has gained reputation for its former students. Dezső Kerecsényi (1898–1945) was a literary scholar; author of textbooks, a monograph on Ferenc Kölcsey and several studies. László Ettre (1922–2010) was a well-known representative of a new discipline, he worked in the field of chromatography, reaching the peak of his career in the USA. István Reiman (1927–2012), a mathematician and university professor, taught generations of young people and started them on their scientific career. He was the instructor of the Hungarian team on the International Mathematical Olympiads.

ISTVÁN PÉTER NÉMETH: "WONDERFUL RESPLENDENCE OF THE HUGE SURFACE OF WATER" (A look at Sándor Dömötör's decade at the Lake Balaton)

The author has already written in the Vasi Szemle about the ethnographer and museum director Sándor Dömötör. Sándor Dömötör and Lajos Kuntár led an ethnographic training camp in Veszprém County in the summer of 1955, and the course documents can be found in the 2nd issue of the journal's 2013 issue. The author has now chosen a selection of Sándor Dömötör's works related to Lake Balaton, so that a kind of portrait can be compiled from the ethnographer's experiences linked to the lake. He began his career as a cashier at a resort in Kenese in 1936, while publishing all along. After about seven decades, his poetic confession, written as a prisoner of war, is republished hereby. Returning home, an intellectual life awaited him, he also took part in the publishing works of the Balatoni Kurír. From the lake his path led on to the Savaria Museum.

OTTÓ MOLNÁR: YVES DE DARUVAR (1921–2018), A FRENCH CATHOLIC IN THE SERVICE OF THE HUNGARIAN NATION

The biographical study shows how a Hungarian-born foreigner with a French affiliation and European self-awareness found his place in the stormiest century of our history. In addition to the authenticity of the historical facts, the author takes into account the personality of Yves de Daruvar, rendering him a personal witness of the 20th century.

JÓZSEF GÁL: THE HISTORY OF THE MUSIC ASSOCIATION OF SZOMBATHELY (The last years: 1910–1914)

The essay is a chronicle of classical music from the first two decades of the 20th-century Szombathely. The history of the first decade of the Szombathely Music Association was documented in Vasi Szemle, 2012. 5-6 and 2019. 3 by this same author. The concluding part, like the previous two, includes the music performed, the performers of the concerts, the media response, and the conflicts of the association. It refers to the musical life during the World War, briefly touching upon the music programs under the Hungarian Soviet Republic, and the Vas County Cultural Association, reorganized from the autumn of 1919. This continued to organize the music program of the city and the presentation of classical music programs as the Music Department of the Association. As an appendix to the writing, it lists the authors of the works performed at the concerts and the names of performers.

ANTAL POLGÁR: HISTORY OF THE DAM CONSTRUCTION AT TOROK ON KIS-RÁBA (Nick Dam as the key to water management in Rábaköz)

The Nick Dam was built in 1930-1932. Its task is to satisfy the water needs of the Kis-Rába-Hanság region's water system. The large artefact in the 68 + 500 rkm section of the Rába River gravitationally delivers the water to the Kisalföld's 450 km long canal system. The state-owned artefact is operated and maintained by the North Transdanubia Water Directorate. The facility has undergone several renovations over the past 88 years. It still performs its basic function today, supplemented with additional utilities that meet the requirements of the age.

KÁLMÁN SZÉLL: "TWINKLE, TWINKLE LITTLE STAR" (Thoughts from 2011. Part 2)

I have already published a compilation in the Vasi Szemle (Issue 2, 2011, pp. 131-154) from my earlier publications, books, and thoughts that came to my mind in silent moments – at the age of 85. Now, at the age of 94, I am re-sharing my thoughts accumulated since then. I still believe, I hope, that in this accelerated history we still have time to think, and that the horizontal superficiality of everyday life does not conceal or destroy the recognition of vertical relationships. The spirit (thought world), in contrast to matter, is capable to propel itself, to grow, and to inspire other minds. If readers accept or reject my thoughts, they can survive. Beyond our virtual survival, we enrich, color, and enhance our worldview and culture.

PÉTER BALOGH: JÁNOS HECKENAST (1936–2019)

On October 17, 2019, architect János Heckenast, a doyen of the profession, a respected figure of the city, has passed away. This commemoration revives the most important stages of his life, his work as a designer and urbanist, as well as his literary activity. The architect, who is also active in the public life, has worked in various associations and professional organizations for many years. For example, he was one of the local organizers of the Savaria Summer University for Urban Studies. Under the auspices of the TIT (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat - Association for Science Dissemination), he gave about a thousand lectures. Vasi Szemle bids farewell to a staff member who strengthened the magazine's editorial board from 1963 until his death.